

Titel: Journalen NB18

Citation: "Journalen NB18", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K23*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Anne Mette Hansen; Johnny Kondrup, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2007 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-nb18-kom-shoot-id0c9357f1-eb18-4ea4-843f-a9f9f16b51ca.pdf> (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K23

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Texter til Fredags-Prædikener** : dvs. bibelske tekster til prædikener ved altergangen om fredagen. På SKs tid blev der hver fredag kl. 9 holdt skriftemål og altergang i Vor Frue Kirke i København, hvor der foruden skriftemålet under skriftemålet også blev holdt en kort prædiken mellem skriftemålet og altergangen. SK havde selv tre gange prædiket ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke, første gang den 18. juni 1847 over Matt 11,28, anden gang den 27. aug. 1847 over Joh 10,27, tredje gang den 1. sept. 1848 over Joh 12,32. Prædikenerne er trykt dels som anden og tredje tale i »Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler«, fjerde afdeling af *Christelige Taler* (1848), i SKS 10, 277-292, dels som nr. I i »Fra Høiheden vil han drage Alle til sig. Christelige Udviklinger« af Anti-Climacus, nr. III i *Indøvelse i Christendom* (1850), s. 163-169 (SV2 12, 173-179).

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 1

◀ **cfr det rene Blad foran i Journalen NB¹⁴** : se NB14:3 i SKS 22, 343.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 2

◀ **Fredags-Tale** : 255,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 3

◀ **Journalen NB¹⁷ p. 30** : se NB17:24 i SKS 23, 180.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 3

◀ **Indulgentsen**: overbærenhed, skånsomhed, fritagelse for straf. Udtrykket bruges i den katolske kirke om aflad.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 4

◀ **p. 33** : se NB18:28, s. 268f.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 4

◀ **Evangeliet d. store Nadvere** : sigter til evangeliet på 2. søndag efter trinitatis, der også kaldes »Den store Nadvere«, jf. fx *Almanak for det Aar efter Christi Fødsel 1850*, Kbh. [1849]. If. *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, Kbh. 1830 [1688], ktl. 381 (forkortet *Forordnet Alter-Bog*), s. 111, er prædikenteksten til denne søndag, som i 1850 faldt på den 9. juni, Luk 14,16-24.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 5

◀ **p. 86** : se NB18:60 og NB18:61, s. 292f.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 5

◀ **o: fl.** : og følgende.

I trykt udgave: Bind 23 side 255 linje 5

◀ **»Standsnings«** : det at standse, holde inde. Udtrykket bruges flere gange af SK i modsætning til 'at gå videre' (end fx troen el. kristendommen), som var et fast udtryk i den da. hegelianisme; jf. NB12:62, i SKS 22, 177,12, og kommentar dertil. Således hedder det i *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, Kbh. 1847: »Thi Standsningsen er ikke en dorsk Ro, Standsningsen er ogsaa Bevægelse: den er Hjertets inderlige Bevægelse, den er Selvfordybelsen i Inderlighed; men det, blot at gaae videre, er Retningen fremad i Overfladen. Ad den Vei kommer man ikke til at ville Eet«, SKS 8, 249. Jf. også hovedafsnittet i *Indøvelse i Christendom*, Kbh. 1850, nr. III, der bærer titlen »Standsningsen«, s. 25-77 (SV2 12, 37-89).

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 2

◀ **Quantiteren** : omformning til el. operation med kvantitative størrelser i modsætning til kvaliteter.

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 6

◀ **det naturlige Msk.** : det blot jordiske, dvs. sanselige og fornuftige, men ikke åndelige menneske. Udtrykket hentyder til 1 Kor 2,14, hvor Paulus skriver: »Men det naturlige Menneske [gr. ἄνθρωπος ψυχικὸς] forstaaer intet af Guds Aand, det er ham en Daarlighed [tåbelighed], og han kan det ikke kiende, thi det skal dømmes aandeligen [gr. πνευματικῶς]«, *Biblia, det er: den gandske Hellige Skriftes Bøger, efter den Aaret 1699 udgangne Huus- og Reyse-Bibel*, Kbh. 1802 (forkortet *Huus- og Reyse-Bibel*). Denne oversættelse følger Luthers, som gengiver udtrykket tilsvarende med »der natürliche Mensch«, hvorimod NT-1819 bruger »det sandselige Menneske«, *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und*

neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede vom Prälaten Dr. Hüffell, Carlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3 (forkortet *Die Bibel nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers*).

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 10

◀ **vel** : godt.

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 15

◀ **løbe ind med i** : blandes med, indoptages i.

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 21

◀ **Fortællingen om Røveren paa Korset** : hentyder til beretningen om de to røvere på korset i Luk 23,39-43, hvor det fortælles, at den ene spottede Jesus og sagde: »er du den Christus, da frels dig selv og os«. Men den anden satte den spottende i rette med ordene: »frygter ei heller du for Gud, da du er under samme Dom. Og vi vel med Rette; thi vi faae det, vore Gierninger have forskyldt; men denne [Jesus] handlede intet uskikkeligt.« Hvorefter han henvendt til Jesus sagde: »Herre, kom mig ihu, naar du kommer i dit Rige«, v. 40-43 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 25

◀ **ere de faldne fra, selv Apostelen har fornegtet Xstus** : hentyder til, at alle disciple forlod Jesus og flygtede, da han blev taget til fange (se Matt 26,56), og at apostlen Peter fornægtede ham, mens han blev forhørt af ypperstepræsten (se Matt 26,69-75).

I trykt udgave: Bind 23 side 256 linje 26

◀ være **saa**: sådan.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 4

◀ **budet** : budt.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 9

◀ **holdes (...) paa sin (...) Spidse** : sættes på spidsen, fastholdes i sit yderste.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 16

◀ **dog** : bare, blot.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 16

◀ **Affectation** : kunstlethed, unatur. I journaloptegnelsen Jj:497 skriver SK: »Affectation oversættes bedst paa Dansk ved: Tillyvelse; den Affecterede lyver ikke, men han tillyver sig Noget, enten ligefrem ell. ved at gjøre det Modsatte, ell. ved at lade Noget være.« SKS 18, 305. Cf. også Poul Martin Møller »Forberedelser til en Afhandling om Affectation« i *Efterladte Skrifter af Poul M. Møller* bd. 1-3 (bd. 1 udg. af Chr. Winther, bd. 2-3 udg. af F.C. Olsen), Kbh. 1839-43, ktl. 1574-1576; bd. 3, s. 291-302, hvor det hedder, at affektation er en blanding af falskhed og selvbedrag, s. 294 og s. 301.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 21

◀ **længst** : for længe siden.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 21

◀ **lege (...) efter** : efterligne på en legende måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 22

◀ **Xsthed** : kristenheden, dvs. »det hele Samfund af Christne, alle af Christne beboede Lande«, C. Molbech *Dansk Ordbog* bd. 1-2, Kbh. 1833, ktl. 1032; bd. 1, s. 149, sp. 1.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 24

◀ **de Spedalske ... Toldere og aabenbare Syndere** : hentyder til adskillige beretninger i de tre første evangelier om, at Jesus omgikkes mennesker, der var udstødt og foragtet af samfundet. Således nævnes Simon den Spedalske, som Jesus besøgte, da han var i Betania, jf. Matt 26,6. I Luk 17,11-19 berettes om

helbredelsen af ti spedalske. Der er i NT talrige eksempler på, at Jesus helbreder folk, hvis sygdomme tænkes forårsaget af dæmoner, dvs. onde ånder (jf. fx Matt 9,32-33). Toldere var i alm. omdømme foragtet og omtales i NT ofte sammen med syndere (jf. fx Matt 9,10-11; 11,19 og Luk 5,30; 15,1), med skøger (jf. Matt 21,31-32), med røvere, uretfærdige og horkarle (jf. Luk 18,11). I Matt 11,19 siger Jesus om sig selv, at han er »ven med toldere og syndere«.

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 30

◀ **Seneca fortæller ... han var væmmelig** : SK refererer en fortælling af den rom. politiker og filosofiske forfatter Seneca (o. 4 f.Kr. - 65 e.Kr.) i *De ira* (Om vrede), 3. bog, kap. 17. Fortællingen handler om Telesphoros, der af Lysimachos (o. 355-281 f.Kr., konge af Thrakien siden 305, af Makedonien siden 286 f.Kr.) blev mishandlet på den angivne måde. Fortællingen lyder i sin helhed: »War aber denn etwa dieser Lysimachus, der durch ein besonderes Glück den Zähnen des Löwen [som Aleksander den Store siges at have kastet Lysimachos for] entging, deßwegen milder, da er selbst regierte? Ja, den Telesphorus aus Rhodus, seinen Freund, ließ er überall verstümmeln, und nachdem er ihm Ohren und Nase abgeschnitten, fütterte er ihn lange in einem Käfige, wie ein nie gesehenes und ungewöhnliches Thier, denn durch das Abstutzen und Verstümmeln des Angesichtes war er so häßlich geworden, daß er nicht mehr das Aussehen eines Menschen hatte. Dazu kam noch der Hunger, der Schmutz und die Unreinlichkeit des Körpers, den man in seinem Unflathe ließ, und überdieß waren die Kniee und Hände, die er wegen der Enge des Raums als Füße gebrauchen mußte, voll Schwielen, die Seiten aber durch's Anstoßen mit Geschwüren bedeckt, und seine Gestalt eben so häßlich als grausenhaft anzuschauen; und weil er durch seine Strafe zu einem Ungeheuer geworden war, so verlor sich endlich auch das Mitleiden gegen ihn.«, »Ueber den Zorn. An Novatus« i *Lucius Annaeus Seneca des Philosophen Werke*, overs. af J.M. Moser, G.H. Moser og A. Pauly, bd. 1-15, med fortløbende paginering (i *Römische Prosaiker in neuen Übersetzungen* bd. 19-20, bd. 25, bd. 33, bd. 41, bd. 45-46, bd. 50, bd. 53-55, bd. 67, bd. 73, bd. 111 og bd. 115), Stuttgart 1828-36, ktl. 1280-1280c; bd. 2, 1828, s. 145 (if. boghandlerregning fra A.G. Salomon købte SK værket i april 1850, jf. *Fund og Forskning* bd. 8, Kbh. 1961, s. 123).

I trykt udgave: Bind 23 side 257 linje 36

◀ **drage ... for en Dag**: fremdrage, bringe frem for dagslyset.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 9

◀ **dog er Du Kjerlighed** : spiller på 1 Joh 4,16: »Gud er Kierlighed, og hvo [den] som bliver i Kierlighed, bliver i Gud, og Gud i ham« (NT-1819), jf. også 1 Joh 4,8.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 15

◀ man **regner paa**: kalkulerer med.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 25

◀ **daglige Forhaanelser** : sigter til den såkaldte *Corsar*-affære og dens følger for SK. Som svar på P.L. Møllers (280m,25) kritik af *Stadier paa Livets Vei* (1845) i artiklen »Et Besøg i Sorø« i årbogen *Gæa for 1846* skrev SK en avisartikel, hvori han identificerede P.L. Møller med det satiriske ugeskrift *Corsaren* (269,28). Samtidig bad han om selv 'at komme i *Corsaren*', da han ikke kunne acceptere, at han som den eneste da. forfatter ikke hidtil var blevet skældt ud, men kun lovprist af bladet, se artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« under pseudonymet Frater Taciturnus i *Fædrelandet* 27. dec. 1845 (nr. 2078, sp. 16653-16658 (SV2 13, 459-467)). *Corsaren* svarede med at bringe en række satiriske artikler om, allusioner til og tegninger af SK (se SKS K20, 41-44), første gang 2. jan. (nr. 276) og herefter regelmæssigt frem til 17. juli 1846 (nr. 304). Efter M.A. Goldschmidts (277,36) afgang som redaktør i okt. 1846 fortsatte drillerierne, således 8. jan. 1848 (nr. 381-a), 11. feb. 1848 (nr. 386), 30. juni 1848 (nr. 406) og sidst 16. feb. 1849 (nr. 439). Som følge af *Corsar*-affæren følte SK sig chikaneret på gaden, jf. fx NB:7, dateret 9. marts 1846, hvor han skriver: »Enhver Slagtersvend troer sig berettiget til næsten at fornærme mig ifølge Corsarens Ordre; de unge Studenter grine og fnise og ere glade over at en Fremragende trædes ned«, SKS 20, 18,28-30. Jf. også NB8:110, fra dec. 1848, hvor det hedder: »dette Aar efter Aar Dag ud og Dag ind at mindes om Eet og det Samme, om mine Been [dvs. de forskellig lange bukseben, der blev til SKs særkende i *Corsarens* karikaturer], og om at det er dem, man skriver om. Den dyriske Sundhed med hvilken en Skomagerdreng, en Slagtersvend o: s: v: grinende bemægtiger sig min Skikkelse: det er væmmeligt. Og at holde det ud hver evige Dag!«, SKS 21, 191,17-22.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 25

◀ **paa ingen Maade har nogen Løn derfor** : hentyder formentlig til, at SK bad om 'at komme i *Corsaren*' (se foregående kommentar) og tog polemikken mod bladet op »for Andres Skyld«, som det hedder i »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (SV2 13, 468-471; s. 468), der udkom under navnet Frater Taciturnus i *Fædrelandet* (277,14) 10. jan. 1846 (nr. 9, sp. 65-68). SK nævner flere gange, at han på trods af

denne indsats ikke har fået anerkendelse endstige støtte i kampen mod *Corsaren*, jf. fx NB10:166 og 181, i SKS 21, 338 og 350, og NB12:110, i SKS 22, 205.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 26

◀ **at jeg mere og mere synes Mængden en Særling ell. en Afsindig** : sigter formentlig til *Corsar*-affærens følger for SK (258,25) og til fremstillingen af SK som en særling el. endog som en gal mand i *Corsaren* (269,28), hvor hans Frater Taciturnus blev identificeret med 'gale Nathanson', en hestehandler, der havde været indlagt på den kommunale sindssygeanstalt Bidstrupgård. Jf. *Corsaren*, nr. 278, 16. jan. 1846, især sp. 14, hvor Taciturnus selv placeres på Bidstrupgård; jf. også *Corsaren*, nr. 280, 30. jan. 1846, sp. 9-11. Jf. desuden optegnelserne NB10:166, i SKS 21, 338,1-2 med kommentar, og NB12:138.c, i SKS 22, 229.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 27

◀ **det veed idetmindste Mynster** : At SK synes at kunne forudsætte biskop J.P. Mynsters kendskab til sin økonomiske situation, står formentlig i sammenhæng med, at han i marts 1849 opsøgte bispen »og lod et Ord falde i Retning af Ansættelse« ved pastoralseminaret, jf. NB10:89, i SKS 21, 303. – **Mynster**: Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. præst, forfatter, politiker, sognepræst i Spjellerup og Smerup fra 1802, indtil han i 1811 blev residerende kapellan ved Vor Frue Kirke i København; fra 1826 hofprædikant og Dannebrogsmænd, fra 1828 kgl. konfessionarius samt hof- og slotspræst ved Christiansborg Slotskirke, og fra 1834 biskop over Sjællands stift; i 1836 tildeltes han Storkors af Dannebrog. Han prædikede hyppigt i de københavnske kirker, især i Vor Frue Kirke og i Slotskirken.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 29

◀ **de pecuniaire Offere blive mig tungere og tungere, at jeg, selv pecuniairt, er forhindret i at holde ud længe** : sigter formentlig til, at SK ikke længere kunne leve af en solid formue og ikke fandt sine indtægter fra forfatterskabet tilstrækkelige (285,26). Jf. NB11:114 fra maj 1849, hvor SK skriver med hensyn til sin egen litterære virksomhed: »Det pecuniaire Offer bliver mig tungere og tungere«, SKS 22, 64.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 29

◀ **ergo** : lat., altså. I en logisk følgeslutning betegner ordet overgangen fra en eller flere præmisser til konklusionen.

I trykt udgave: Bind 23 side 258 linje 31

◀ **Forræderiet som er begaaet mod mig** : SK betragter flere steder *Corsar*-affæren og dens følger som en konspiration mod ham, idet han følte sig udsat for forhånelser fra den lavere samfundsklasse, mens 'de mere dannede klasser' undlod at støtte ham (275,31). Således hedder det i journaloptegnelsen NB11:233 fra midt i juli 1849: »Allerede nu i nogle Aar er jeg saaledes vant til at bære et lille Lands Forræderie og Utaknemlighed, de Anseetes Misundelse og Pøbelens Forhaanelse«, SKS 22, 142,5-7. Jf. NB18:44 og NB18:44.a med kommentar.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 3

◀ **hvad jeg saa ofte har sagt: en Kjøbstads Conspiration** : jf. NB17:76. En lignende formulering findes allerede i NB:27, formentlig fra aug. el. begyndelsen af sept. 1846, hvor SK med hensyn til den såkaldte *Corsar*-affære skriver: »Dersom jeg levede i en reen Kjøbstad, saa blev det da endnu galere. I Grunden er Forholdet det, at de Fleste have en skjult Forestilling om, at jeg dog nok er Manden, men de tænke som saa, naar vi alle blive enige om at drille ham, saa maa han dog give Kjøb. En saadan negativ Conspiration er kun tænkelig i et lille Land.« SKS 20, 32. Jf. også NB2:67 fra begyndelsen af juni 1847, i SKS 20, 169,17-19.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 4

◀ **Argus-Øine** : hentyder til heroen Argos fra gr. mytologi (lat. Argus); han blev kaldt 'Panoptes' (altseer), fordi altid mindst ét øje var vågent blandt de hundrede, der var fordelt over hans krop. Han omtales i sagnet om elskovsforholdet mellem Zeus og flodguden Inachos' datter Io. Da Hera havde opdaget forholdet, satte hun Argos til at vogte Io. Jf. Ovids gendigtning i *Metamorphoses* (Forvandlinger) 1. sang, v. 625ff.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 8

◀ **Hamann (3die Bind Brevet No 67): »at Argus var et Msk, som Intet havde at bestille, hvad hans Navn viser.«** : frit oversat citat af et brev fra den ty. lærde og filosofiske forfatter J.G. Hamann (1730-88) til hans bror i Riga, hvor det hedder: »Der hundertåugige Argus war ein Mensch ohne Geschäfte, wie sein Name ausweist«, brev nr. 67 fra 1760 i *Hamann's Schriften*, udg. af F. Roth, bd. 1-7, Berlin 1821-25, og bd. 8,1-2, udg. af G.A. Wiener, Berlin 1842-43, ktl. 536-544 (forkortet *Hamann's Schriften*); bd. 3, 1822, s. 10. – **hvad hans Navn viser**: ordspil på Argos (gr. ἰνᾶργος) og gr. ἀργός (argós), 'som ikke arbejder, ørkesløs'.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 10

◀ **primitivt** : selvstændigt og oprigtigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 16

◀ **Hamann (3die Bind p. 68): das höchste Decorum besteht öfters in Beleidigung des subordinirten, und Convenance bricht öfters die feyerlichsten Conventions.**◀ : citat fra J.G. Hamanns brev til J.G. Lindner, dateret 21. marts 1761, nr. 86 i *Hamann's Skriften* (259,10) bd. 3, 1822, s. 68.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 25

◀ **Salomos Dom** : sigter til beretningen om kong Salomos dom i 1 Kong 3,16-27: To skøger, der boede i samme hus, kom til Salomo og søgte hans dom; de havde begge født et barn, men det ene døde, og nu gjorde de begge krav på det andet. Salomo beordrede et sværd hentet for at hugge det levende barn i to stykker, så de to skøger hver kunne få en halvdel. Den ene kvinde bad for barnets liv og var rede til at give det fra sig. Da fældede Salomo den dom, at hun var barnets mor og skulle have det.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 29

◀ **blev aabenbart** : blev tydeligt, åbenlyst.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 29

◀ **Kirken, den sande Moder** : det lat. udtryk *vera mater ecclesia* (kirken, den sande moder) bruges som betegnelse for den jordiske kirke af nogle kirkefædre, jf. fx Tertullian *De anima* (Om sjælen), 43, i *Qu. Sept. Flor. Tertulliani opera*, udg. af E.F. Leopold, bd. 1-4, Leipzig 1839-41, ktl. 147-150 (i *Bibliotheca patrum ecclesiasticorum latinorum selecta*, udg. af E.G. Gersdorf, bd. 4-7); bd. 4, s. 228, hvor han omtaler kirken som »vera mater viventium ecclesia« (de levendes sande moder). Senere er det især Augustin, som bruger udtrykket, og forestillingen om kirken som moder finder indgang i middelalderens kunst.

I trykt udgave: Bind 23 side 259 linje 31

◀ **Hamann (3die B. p. 72): mit einem getheilten Kinde ist einer wahren Mutter nicht gedient** : citat fra J.G. Hamanns brev til J.G. Lindner, dateret 21. marts 1761, nr. 86 i *Hamann's Skriften* (259,10) bd. 3, 1822, s. 72.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 3

◀ **»Christenheden«** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 8

◀ **commensurabel for** : som kan måles eller udtrykkes med samme mål, ensartet med.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 11

◀ **Prof. Martensen** : Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og præst; cand.theol. i 1832. Efter en udenlandsrejse i 1834-36 var Martensen privatdocent og manuduktør for bl.a. SK. Han blev lic.theol. i 1838, fra samme år lektor, i 1840 udnævnt til dr.theol. fra det Teologiske Fakultet i Kiel, fra 1840 ekstraordinær og fra 1. sept. 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet. Fra 1845 blev Martensen efter biskop Mynsters indstilling tillige hofprædikant.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 20

◀ **Sæt saa** : Antag dernæst.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 22

◀ **Biskop Mynster** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 26

◀ **Genius** : ånd. SK sigter til omtalen af H.L. Martensens 'genius' el. ham som 'genius' mange gange i samtiden, jf. anmeldelsen af H.L. Martensens *Den christelige Dogmatik*, Kbh. 1849 (266,30), i *Flyve-Posten*, nr. 174, den 28. juli 1849; se NB13:86, i *SKS* 22, 327,27 med kommentar. Jf. også »Den Danske Kirke, betragtet af en Engelskmand«, i det grundtvigianske ugeskrift *Dansk Kirketidende* (udg. af R. Th. Fenger og C.J. Brandt, bd. 1-8, Kbh. 1845-53, ktl. 321-325), bd. 4, Kbh. 1849, nr. 46, 19. aug., sp. 753-768, og nr. 47, 26. aug., sp. 772-784, hvor den anonyme forfatter skriver sp. 783, at H.L. Martensens *Grundrids til*

Moralphilosophiens System, Kbh. 1841, »bærer Præget af hans Genius«. I *Liv i Norden af Frederikke Bremer, Forfatterinde til de svenske Hverdagshistorier*, Kbh. 1849, annonceret som udkommet den 12. sept. 1849, omtaler Fr. Bremer (289,39) H.L. Martensen som »denne rigt begavede Tænkere«, der kan »fremstille de dybeste spekulative Læresætninger« og tilføjer, at »det Interessante, det Genialske i hans Fremstillingsmåde gjør ham til en populair Skribent«, s. 37. Dertil synes også Rasmus Nielsen at sigte, når han kalder H.L. Martensen »organisk Genius« og »dogmatisk Genius« i *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik.« En undersøgende Anmeldelse*, Kbh. 1849, ktl. 701, s. 45 og s. 65.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 29

◀ **jo jeg takker!** : ironisk-forarget udbrud: Jo tak!

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 30

◀ **Han blev Hofprædikant, tog Gage derfor, og prædikede saa - hver 6te Søndag** : H.L. Martensen blev den 16. maj 1845 udnævnt til hofprædikant (jf. *Ny Collegial-Tidende*, nr. 22, den 24. maj 1845, s. 464) og prædikede som regel hver sjette uge i Christiansborg Slotskirke (se kort 2, B2); jf. SKS 21, 271,28 og SKS 22, 326,38 med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 30

◀ **Der blev declameret om den dybe Religiositet i Martensen, der følte Trang til ogsaa fra Prædikestolen at forkynde Xstd** : Der kan ikke påvises nogen kilde.

I trykt udgave: Bind 23 side 260 linje 32

◀ **Idag, første Pintsedag, prædikede Mynster mod Klosters og Eneboere** : If. *Adresseavisen* fra 18. maj, nr. 115, prædikede biskop Mynster (258,29) til højmesse kl. 10 i Christiansborg Slotskirke. Hans prædiken er trykt under titlen »Herrens Forjættelse til sine Troende, at de skulle faae den Hellige Aands Gave. Paa første Pintsedag« i J.P. Mynster *Prædikener holdte i Aarene 1849 og 1850*, Kbh. 1851, ktl. 233, s. 215-230. SK sigter til følgende passage, s. 220f.: »Men naar Eneboerne i deres Hytter, Munkene i deres Aflukker, hvis de end ikke sank i Dorskhed, eller blot droge Omsorg for Legemets Pleie, tværtimod fortærede Legeme og Siel i selvvalgte Plager, da var det ikke Guds Aand, der drev dem til at frasiage sig Samfundets Glæder og Sorger, til at flygte fra Livets Striid, til at ombytte de Pligter, Gud havde paalagt dem, med saadanne, som de selv vilkaarligen foreskrev sig; det er ikke Guds Aand, der lærer os at lægge Hænderne i Skiødet og sukke over Verdens Fordærvelse, naar vi ikke selv ville bidrage Vort til, at det kan vorde bedre, at Guds Rige kan komme.«

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 5

◀ **Jfr. Maria** : dvs. Jomfru Maria.

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 14

◀ **udviist** : udpeget.

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 16

◀ **Maria siger: alle Slægter skulle prise mig salig** : henviser til Luk 1,48 (NT-1819), hvor Maria med henblik på, at hun skulle føde Guds søn, siger: »Thi han haver seet til sin Tienerindes Ringhed. Thi see, nu herefter skulle alle Slægter prise mig salig.«

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 19

◀ **et Sværd skulde gaae gennem hendes Hjerter** : henviser til Luk 2,34-35, hvor den gamle Simeon siger til Jesu mor, da Jesus frembæres i templet i Jerusalem: »se, denne [Jesus] er sat Mange i Israel til Fald og Opreisning, og til et Tegn, som imodsiges, (ogsaa din egen Siel skal et Sværd gennemtrænge!)« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 22

◀ **Nu declamerer Præsten ... i Marias Ord** : hentyder formentlig til J.P. Mynsters prædiken »Hvorledes kunne vi udbrede og befæste Christi Rige? Paa Mariæ Bebudelses Dag«, over Luk 1,26-38, hvor det hedder: »Vi ville denne Gang ikke dvæle ved det, der maatte foregaae i Marias Sind ved denne Forkyndelse, som vel bebudede hende svare Lidelser, men ogsaa, at alle Slægter skulde prise hende salig, ikke ved den Forening af Ydmyghed og Tillid, hvormed hun sagde: see jeg er Herrens Tienerinde; mig skee, som du har sagt!« *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* bd. 1-2, 3. opl., Kbh. 1837 [1823], ktl. 229-230 (forkortet *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage*); bd. 1, s. 267f. - i **Marias Ord**: hentyder til Luk 1,38 og til første halvvers i Luk 1,48 (261,19).

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 24

◀ **jo jeg takker** : ironisk-forarget udbrud: Jo tak!

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 26

◀ **tilgavns** : grundigt, fuldt ud.

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 26

◀ **slaaer (...) paa** : fremhæver, lægger vægt på.

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 27

◀ **hedt** : heddet sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 28

◀ **lefler (...) med** : omgås letsindigt med, flirter med.

I trykt udgave: Bind 23 side 261 linje 33

◀ **Mediationen** : Udtrykket 'mediation' anvendes af de da. hegelianere som gengivelse af det hegelske begreb 'Vermittlung' el. 'Versöhnung', formidling el. forsoning. I Hegels filosofi er udtrykket knyttet til hans kritik af princippet om det udelukkede tredje (modsigelsens grundsætning). Således er det også blevet diskuteret i da. spekulativ filosofi og teologi af bl.a. J.L. Heiberg, H.L. Martensen og A.P. Adler, som hævdede, at gensidigt modsigende positioner kunne ophæves i en højere enhed, mens bl.a. J.P. Mynster benægtede det.

I trykt udgave: Bind 23 side 261m linje 3

◀ **den Bemærkning af Luther ... den evige Salighed** : sigter til Martin Luthers evangelieprædiken til Mariæ Bebudelsesdag over Luk 1,26-38 i *En christelig Postille, sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller*, overs. af J. Thisted, bd. 1-2, Kbh. 1828, ktl. 283 (forkortet *En christelig Postille*); bd. 1, s. 229-238; s. 236f.: »Men de have ikke Troen, som hænge ved denne Verdens Goder og skrabe dem til sig med begge Hænder, deres Næste til Skade. Thi havde de Troen, da havde de vel idetmindste den Fortrøstning til Gud, at Han vilde ernære dem i dette timelige Liv. Men da de ikke troe Ham i det Jordiske, hvorledes skulle de da troe Ham i det Himmelske?« – **Luther**: Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk, professor i Wittenberg, kirkereformator. – **mistvive**: opgiver håb og tillid.

I trykt udgave: Bind 23 side 262 linje 2

◀ **Prædikeforedraget** : alm. betegnelse for prædikenen på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 262 linje 15

◀ **Der strides om: hvilket Foredrag der er det rette** : Det teoretiske grundlag for prædikenen såvel som overvejelser om dens fremførelse blev drøftet fx af J.P. Mynster i »Bemærkninger om den Konst at prædike« i *Videnskabelige Forhandlinger ved Sjællands Stifts Landemode*, 1810, bd. 1, s. 420-69, (genoptrykt flere gange) og af Claus Harms i *Pastoraltheologie. I Foredrag for theologiske Studenter* bd. 1, *Prædikanten*, overs. af Hans Egede Glahn, Kbh. 1844, ktl. 547 [ty. 2. opl. 1836].

I trykt udgave: Bind 23 side 262 linje 16

◀ **at frygte for at man frister Gud (...) og at det staaer i Guds Ord** : At man ikke behøver at frygte for at friste Gud (285,29), dvs. udæske, udfordre Gud, hentyder til Jak 1,13: »Ingen sige, naar han fristes: jeg fristes af Gud; thi Gud fristes ikke af det Onde, men han frister heller Ingen« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 262 linje 27

◀ **at Bibelen er Guds Ord** : jf. *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler* (af N.E. Balle og C.B. Bastholm, oftest omtalt som *Balles Lærebog*), Kbh. 1824 [1791], ktl. 183, s. 7, § 6: »Det er vist, at Guds Villie, som angaaer Menneskene, indeholdes i Bibelen, hvilken og [også] derfor kaldes Guds Ord«.

I trykt udgave: Bind 23 side 262 linje 29

◀ **paa tvært med** : dvs. på tværs af, i uoverensstemmelse med.

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 7

◀ **en stille Time** : et af J.P. Mynster (258,29) yndet udtryk om andagt såvel i ensomhed som i kirken. Se fx *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme* bd. 1-2, 2. opl., Kbh. 1837 [1833], ktl. 254-255; bd. 1, s. 240; bd. 2, s. 298, s. 299, s. 301 og s. 306, og *Prædikener holdte i Kirkeaaaret 1846-47*, Kbh. 1847, ktl. 231, s. 63. Sidst synes Mynster at have brugt udtrykket i en prædiken fra 19. maj 1850, udgivet i *Prædikener holdte i Aarene 1849 og 1850*, Kbh. 1851, ktl. 233, s. 215-230; s. 216; (261,5).

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 8

◀ **Politie-officiant** : politibetjent.

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 10

◀ **slippe fra** : slippe væk.

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 13

◀ **En Bemærkning af Kofoed-Hansen i en Prædiken paa 2d Pintsedag slog mig idag** : Hans Peter Kofoed-Hansen (1813-93), da. teolog, adjunkt og præst; cand.theol. 1837, fra samme år adjunkt ved Odense Katedralskole; siden 1840 romanforfatter under pseudonymet Jean-Pierre. Han blev 24. juni 1849 udnævnt til residerende kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn og 9. sept. samme år indsat sammesteds. Han holdt sin afskedsprædiken 3. nov. 1850, hvorefter han blev hovedpræst ved Frue Kirke i Haderslev. If. *Adresseavisen*, 18. maj 1850, nr. 115, prædikede Kofoed-Hansen 2. pintsedag til højmesseri i Vor Frelsers Kirke på Christianshavn (se kort 2, C4). If. *Forordnet Alter-Bog* (255,4), s. 101, er lektien til denne dag, som i 1850 faldt på mandag den 20. maj, ApG 10,42-48.

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 22

◀ **Man kunde spørge, hvorfor Gud, der forstyrrede Babel (altsaa vilde Adsplittelsen) hvorfor han saa vilde »Kirken« (altsaa Eenheden)** : H.P. Kofoed-Hansens prædiken blev ikke udgivet. Ordene om Babel sigter til 1 Mos 11,1-9, hvor der fortælles om babelstårnets bygning, og hvorledes Herren forhindrede det ved at forvirre menneskenes fælles sprog og ved at sprede dem ud over hele jorden.

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 23

◀ **Kjendet** : kendetegnet.

I trykt udgave: Bind 23 side 263 linje 29

◀ **Ad Skriftet: Kommer hid alle I som arbeide o: s: v** :: sigter til det første af de tre skrifter »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, »Salig Den, som ikke forarges paa mig« og *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig*, der er skrevet i 1848 og senere udgivet samlet som *Indøvelse i Christendom* (1850) med Anti-Climacus som forfatter og SK som udgiver. – **Kommer hid ... o: s: v**: løst citat fra Matt 11,28 (NT-1819). – Optegnelsen NB18:21 og første halvdel af NB18:21.a findes næsten ordret på det udaterede blad *Pap. X 5 B 85* og *86*.

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 1

◀ **Det Sted, hvor der findes en Hentydning til Xsti Indtog gaer dog maaskee bedst ud** : I »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile« hentydes to gange til Jesu indtog i Jerusalem (begge gange omtalt som »Optog«), nemlig i »B. Hans Livs andet Afsnit« (andet afsnit af »II. Indbyderen«). Første gang med sætningen: »Og hvo [hvem] er saa han, han, der i dette Optog dog endnu er Gjenstand for de Mægtiges Efterstræbelser?« *Indøvelse i Christendom af Anti-Climacus*, Kbh. 1850, s. 60f. (SV2 12, 72). Anden gang med sætningerne: »Er han, Indbyderen, er han en afsindig Sværmer: Optoget svarer dertil (...). En Lærer, en Viis, eller hvad man saadan vil kalde ham, et Slags forulykket Genie, der siger sig selv at være Gud – omgiven af en Skare Pøbel, som jubler, han selv ledsaget af nogle Toldere, dømt Personer og Spedalske; nærmest om ham hans udvalgte Kreds, Apostlene«, s. 61 (SV2 12, 73). At disse hentydninger har voldt SK vanskeligheder, fremgår af, at han under den videre bearbejdelse af manuskriptet senere i 1849 flere gange vender tilbage til dem (se *Pap. X 5 B 74, 76, 77* og *80*).

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 3

◀ **Indtoget paa Palmesøndag** : sigter til evangeliernes beretning om Jesu indtog i Jerusalem inden hans korsfæstelse, se Matt 21,1-11; Mark 11,1-11; Luk 19,28-40 og Joh 12,12-19.

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 6

◀ **at Indtoget dog alligevel ikke kan have været et absolut Triumftog ... Disciplene først forstaae det Hele bag efter (Joh: XII, 16.)** : sigter til Joh 11,57 (NT-1819), hvor det hedder: »Men baade de Ypperste-Præster og Pharisaerne havde givet en Befaling, at, dersom nogen vidste, hvor han [Jesus] var,

skulde han give det tilkiende, at de kunde gribe ham.« Og til Joh 12,12-16 (NT-1819), hvor det hedder: »Den anden Dag, da den store Mængde, som var kommen til Høitiden, hørte, at Jesus kom til Jerusalem, toge de Palmegrene, og gik ud imod ham, og raabte: Hosanna! velsignet være den, som kommer i Herrens Navn, den Israels Konge! (...) Men dette forstode hans Disciple ikke først; men der Jesus var herliggiort, da kom de ihu, at dette var skrevet om ham, og at de havde gjort dette for ham.«

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 6

◀ **Pharisæerne selv sig (Joh: XII, 19) I udrette slet Intet, see al Verden gaer efter ham** : citat fra Joh 12,19 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 12

◀ **Lazari Opvækkelse gaer lige forud** : Beretningen om Jesu opvækkelse af Lazarus, som der henvises til i Joh 12,17-18, fortælles i kap. 11,1-44. If. Joh 12,1 lå der kun få dage mellem opvækkelsen og påsken.

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 14

◀ **»Optog«** : 264,3.

I trykt udgave: Bind 23 side 264m linje 5

◀ **hypochondre** : melankolske, tungsindige.

I trykt udgave: Bind 23 side 264m linje 9

◀ **længst** : (allerede) for længe siden.

I trykt udgave: Bind 23 side 264m linje 13

◀ **vistnok** : rimeligvis, formentlig.

I trykt udgave: Bind 23 side 264m linje 16

◀ **cfr. Journalen NB¹⁰ p. 116** : se NB10:85 fra begyndelsen af 1849, i SKS 21, 300f., der bærer overskriften »En Bemærkning betræffende det Skrift 'Kommer hid Alle I o: s: v:'.«. SK skriver her: »Der er intet bestemt hensyn taget til Christi Indtog i Jerusalem; men saaledes er der da ingenlunde taget hensyn til ell. Alt Historisk taget med.«

I trykt udgave: Bind 23 side 264m linje 17

◀ **unødig** : daglig tale for 'nødig', ugerne.

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 19

◀ **Det Fortjenstlige** : det fortjenstfulde, det prisværdige; i den lutherske dogmatik udtryk for den fejlagtige opfattelse, at man kan gøre sig fortjent over for Gud (til retfærdighed og frelse) i kraft af sine egne handlinger og præstationer. Se fx artikel 4 og 6 i *Confessio Augustana* (da. *Den augsburgske Bekendelse*) i *Den rette uforandrede Augsburgske Troesbekjendelse med sammes, af Ph. Melancton forfattede, Apologie*, overs. af A.G. Rudelbach, Kbh. 1825, ktl. 386, s. 48 og 49f.

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 19

◀ **R. Nielsen** : Rasmus Nielsen (1809-84), da. teolog og filosof; cand.theol. 1837, lic.theol. 1840; i vintersemesteret 1840-41 privatdocent, fra 1841 ekstraordinær og fra 1850 ordinær prof. i moralfilosofi ved Københavns Universitet. Han docerede især den spekulative, hegelianske filosofi, men kom i midten af 1840'erne under indflydelse af SK, med hvem han sluttede venskab i 1848 (se journaloptegnelserne NB7:6 og NB10:32, i SKS 21, 78f. og 273). SK synes at have overvejet at gøre Rasmus Nielsen fortrolig med sine tanker om forfatterskabet, jf. et udkast til en artikel »Angaaende mit Forhold til Hr. Prof. R. Nielsen« fra o. 1849-50: »I Midten af Aaret 1848 blev det mig ved forskjellige Overveielser, alle førende til det samme Punkt, tydeligt, at jeg burde[,] at det var min Pligt, idetmindste at gjøre et Forsøg paa ved personligt Forhold at sætte en Anden ind i mine Anskuelser, saa meget mere som jeg meente at skulle høre op at være Forfatter. / Jeg valgte Prof. Nielsen, der iforveien allerede havde søgt en Tilnærmelse. / Siden den Tid har jeg i Regelen talt med ham een Gang hver Uge« (*Pap. X 6 B 124*, s. 164).

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 27

◀ **Saa kom N; han skulde forbedre. Han gaer hen og forvandler det til Discussion** : sigter til Rasmus Nielsen *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed. Forelæsninger over Jesu Liv, Første Deel*, Kbh.

1849, ktl. 700 (forkortet *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*), der blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 116, 19. maj 1849. Bogen bygger på »Forelæsninger over Jesu Liv, Forfatteren holdt i Universitetsbygningen, i Vinteren 1848«. I fortalen gør Nielsen rede for bogens metode, der består i at bringe tre mulige holdninger til evangelierne, som repræsenteres hhv. af »den Troende«, »Fritænkere« og »Skolens Theologer«, i diskussion med hinanden for »at gennemgaae de fire Evangelier sammen og udtale sig hver i sin Charakter«, s. VI. If. forfatteren er det for ingen af parterne i denne »Slags filosofisk[e] Tanke-Experiment« muligt at gendrive den anden; jf. s. VIII.

I trykt udgave: Bind 23 side 264 linje 30

◀ **enten med Myndighed, eller uden Myndighed** : dvs. med eller uden autoritet el. fuldmagt i ligefrem tale.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 1

◀ **mir nichts und Dir nichts** : ty. talemåde: uden videre.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 2

◀ **Ugelspil fandt aldrig det Træ ... til selv at ville vælge Træet** : Der sigtes til et motiv i den ty. folkebog om den spøgefulde og drillende anti-helt Till Uglspil (første kendte tryk 1515), som støtter sig på skriftlige og mundtlige kilder fra det 14. årh. Efter at have udført en af sine narrestreger i Lybæk dømmes han til døden. Da borgerne er ved at hænge ham, udbeder Uglspil sig et sidste ønske, som også indrømmes ham. Da det imidlertid består i selv at kunne vælge det træ, der skal bruges som galge, og da han i lang tid ikke finder et tilfredsstillende træ, bliver borgerne trætte og slipper ham fri. Motivet er kendt som K558 i Stith Thompson *Motif-Index of Folk-Literature*, Bloomington og London 1966 [1955-58]. SK ejede *Underlig og selsom Historie om, Tiile Ugelspegel*, overs. fra ty., Kbh. [titelbladet har »Trykt i dette Aar«, formentlig mellem 1842 og 1848], ktl. 1469. I denne udgaves historie nr. 57, s. 94f., er motivet om helten, der unddrager sig henrettelsen ved et snedigt sidste ønske, dog forandret. SKs kilde har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 9

◀ **hildes** : fanges, besnæres.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 24

◀ **at blive mig selv fortjenstlig** : at regne mig noget til fortjeneste, (264,19).

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 25

◀ **Erasmus slutter et Brev til Zwingli med disse Ord (citerede hos Hamann 3die B. p. 145)** : gengivelse af J.G. Hamanns indledende ord »Erasmus beschloß einen Brief an Zwingli mit den Worten:« til efterfølgende citat i et brev til J.G. Lindner, dateret 16. april 1762, nr. 104 i *Hamann's Skriften* (259,10) bd. 3, 1822, s. 145. – **Erasmus**: Desiderius Erasmus af Rotterdam (1466 el. 1469-1536), holl. renæssancehumanist og teolog. – **Zwingli**: Ulrich el. Huldrych Zwingli (1484-1531), schw. reformator.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 29

◀ **videor mihi ... ænigmatibus et paradoxis.**« : lat., 'Det forekommer mig, at den lære, jeg har fremsat, er omtrent den samme, som Luther fremsætter (nu), undtagen at jeg ikke har gjort det på en så grum måde, og at jeg har afholdt mig fra visse gåder og paradokser.' Citat fra Hamanns anførte brev.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 30

◀ **Scharling mener ogsaa, at Martensen ligesaa stærkt har urgeret ... som jeg** : Carl Emil Scharling (1803-77), da. teolog og udgiver, cand.theol. 1825, efter studieophold i Paris, Tübingen og Basel lektor ved Sorø Akademi 1830-34, prof. i teologi ved Københavns Universitet fra 1834, dr. teol. 1836. Scharling var sammen med C.T. Engelstoft udgiver af *Theologisk Tidsskrift*. Ny Række 1847-49 og *Nyt Theologisk Tidsskrift* fra 1850. SK sigter til Scharlings anmeldelse »Den christelige Dogmatik. Fremstillet af Dr. H. Martensen« i *Nyt Theologisk Tidsskrift*, udg. af C.E. Scharling og C.T. Engelstoft, bd. 1, 1850, s. 348-375, hvor han skriver: »Vel er det bekjendt, hvorledes i Danmark Prof. Martensens Navn i Almindelighed knyttedes til Begrebet om speculativ Theologie i Hegelsk Forstand; og ikke sjelden blev der hørt, at den Opposition, der f. Ex. ved. Mag. Kierkegaard var reist mod den Hegelske Philosophie, skulde i sin Anvendelse blandt Andet træffe Dr. Martensens Bestræbelser i Theologiens dogmatiske Gebeet. Men hvor afvigende og hvor modsat i nogle af de allervigtigste Punkter Martensens Anskuelse er fra Hegels, sees nu tydeligt af det foreliggende Værk; og hvad Forholdet til Kierkegaard angaaer, da findes den Bestemmelse, der af denne Forfatters Venner ofte tilegnes ham som en ny Opdagelse, at Religion er et Existentialforhold, fremhævet hos Martensen med ikke

mindre Eftertryk end hos saa mange ældre Theologer og Dogmatikere. Ikke mindre karakteristisk for begge de nævnte Forfatteres Afvigelse fra den Hegelske filosofiske Anskuelse er den Vægt, der af dem begge tillægges det etniske Moment, som i Martensens klare, sammentrængte og alvorlige Fremstilling maaskee fremtræder med endnu større Energie, end hos Kierkegaard, der ofte ved altformeget at give efter for sin Humor forstyrer den tilsigtede Virkning og ikke sjelden ved sine mange kunstige dialektiske Vendinger efterlader en Følelse, som om hans Fremstilling ikke ret var Alvor, men kun et Forsøg i den høiere Aandsgymnastik«, s. 357f.

I trykt udgave: Bind 23 side 265 linje 34

◀ **tam atrociter** : lat., på en så grum måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 2

◀ **Sandeligen, sandeligen** : hyppig retorisk figur i Johannesevangeliet som indledning til Jesu taler, jf. *Huus- og Reyse-Bibel* (256,10).

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 6

◀ **saae og** : kan opfattes både som »saae, og kun altfor tydeligt« og som »saae og[så] kun altfor tydeligt«.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 8

◀ tage sig det **ad notam**: lægge mærke til.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 11

◀ **forraske mig** : bedrage mig selv, tage fejl.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 12

◀ **tage Tonen for højt** : anslå tonen for højt; tale for højtideligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 12

◀ **Commerce** : dvs. kommer, morskab, sjov.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 14

◀ **ignorerede mig** : SK klager ofte – med en vis ret – over, at hans skrifter ikke rigtig anmeldes (se fx *SKS* 22, 392,15). I oversigten over årets homiletiske litteratur i *Theologisk Tidsskrift* bd. 12, 1849, hedder det fx i forbindelse med et værk af SK: »Blandt den store Mængde opbyggelige Taler, hvorpaa vor Literatur i den nyeste Tid er saa rig, indtager Mag. Kierkegaards baade ved deres Antal og deres Indhold en saa mærkelig og eiendommelig Plads, at vi længe have ønsket at meddele en udførligere Anmeldelse af dem; men da vi helst ønskede os denne fra 'den Enkelte' hvem Forfatteren anseer for sin egentlige Læser (se hans Fortaler), er det hidtil blevet udsat at gjøre dette interessante litteraire Phænomen til Gjenstand for en nærmere Betragtning i dette Tidsskrift«, s. 180. I C.E. Scharlings samtidige anmeldelse af Martensens dogmatik hedder det videre mht. SK: »Det er besynderligt, at endnu Ingen har gjort denne Forfatters Skrifter til Gjenstand for en udførligere Analyse, som de baade i sig selv fortjene, og hvortil der ved det Bifald, som de have vundet hos Læsere af høist forskellige Dannelsenstrin, synes at være særlig Opfordring«, *Nyt Theologisk Tidsskrift* bd. 1, 1850, s. 355. Se også indledningen til det senere anonyme skrift af Martensen-eleven Ludvig Gude: *Om Magister S. Kierkegaards Forfattervirksomhed. Iagttagelser af en Landsbypræst*, Kbh. 1851. I øvrigt taltes dog en hel del om nogle af SKs værker, idet netop de blev benyttet mod Martensen og den spekulative teologi i den aktuelle debat om forholdet ml. tro og viden, især af R. Nielsen (264,27) og P.M. Stilling (270,6).

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 14

◀ **et Spektakel** : en seværdighed, et skræmsel.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 15

◀ **billigste** : rimeligste, letteste.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 21

◀ **evitere** : undvige, unddrage sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 22

◀ **De** : dvs. J.P. Mynster (258,29).

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 26

◀ **Det, som, ogsaa af Pietet for Dem gjorde sig saa let som muligt** : I en stor del af SKs forfatterskab fremsættes tanker på en eksperimenterende måde ved hjælp af pseudonymer. En anden del af forfatterskabet består af opbyggelige taler, som hævder at være skrevet »uden myndighed« (272,1). Om SKs pietet, dvs. ærbødighed over for J.P. Mynster, jf. journaloptegnelsen NB6:55, hvor det hedder: »min Pietet for Mynster var mig Noget givet, Noget jeg skulde vise«, SKS 21, 40.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 27

◀ **det var første Gang jeg talte med Dem, altsaa efter Udgivelsen af Afsluttende-Efterskrift** : Denne samtale fandt formentlig sted, da SK bragte et eksemplar af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, som udkom 27. feb. 1846, til biskop J.P. Mynster (jf. *Pap.* XI 2 A 419, dateret 29. juni 1855). Hvornår SK første gang efter M.P. Kierkegaards død i 1838 talte med J.P. Mynster, vides ikke. Men if. NB:57, dateret 5. nov. 1846, havde han på det tidspunkt allerede talt med Mynster.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 29

◀ **der nu skal hedde at være en Misvisning** : hentyder til forordet til *Den christelige Dogmatik*. *Fremstillet af H. Martensen*, Kbh. 1849, ktl. 653 (forkortet: *Den christelige Dogmatik*), der blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 167, den 19. juli 1849, og som SK if. boghandlerregning havde købt hos C.A. Reitzel den 18. juli. Med sigte på SK hedder det her, at de troende som »ikke føle Drift til sammenhængende Tænkning, men kunne tilfredsstill sig selv ved at tænke i Strøtanker og Aphorismer, Indfald og Glimt, kunne ogsaa være i deres Ret, naar de for deres eget Vedkommende betragte sammenhængende Erkjendelse som uforløst«. Men hvis det bliver en slags dogme, at den troende ikke kan have nogen interesse i en sammenhængende erkendelse af det højeste, at »al Speculation kun er kosmisk, det vil sige: verdslig og hedensk; at den Troende maa betragte Begrebet om Troesvidenskab som en Selvmodsigelse, der ophæver den ægte Christendom o.s.v.: da tilstaaer jeg, at saadanne Sætninger, selv naar jeg har hørt eller seet dem fremsatte med det Aandriges Paradoxie, for mig have havt saa lidet Overbevisende, at jeg deri kun kan see en stor Misforstaaelse og en ny, eller rettere sagt, en gammel Misviisning«, s. III.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 30

◀ **at vi vare »Complementer til hinanden«** : jf. NB2:210 fra 1847, hvor SK ligeledes omtaler J.P. Mynsters udtalelse: »Strax den første Gang jeg talte med ham og senere gjentagent har jeg, og saa høitideligt som muligt, sagt Biskop Mynster at jeg udtrykte det Modsatte af ham, og at det just var derfor (foruden min Pietet) at han var mig af Vigtighed. Og han har med fuld Opmærksomhed svaret derpaa, saa han høitideligt har vedgaaet i Samtalen, at han forstod mig. Han sagde engang at vi vare Complementer til hinanden, hvilket jeg dog ikke indgik paa, fordi det var mere høifligt end jeg kunde forlange, men gjentog blot paa det Bestemtteste min Forskjellighed.« SKS 20, 222.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 31

◀ **privat vilde De sige (da R. N.s Evangelietro udkom) »vi erkjende jo Alle, Mag. K., at vi ere paavirkede af Dem«** : jf. journaloptegnelsen NB12:165.a fra midten af sept. 1849, hvor SK skriver: »Nu sagde Biskop Mynster sidst jeg talte med ham: 'saaledes at opgive sig selv, at copiere en Anden er dog alt for galt, at styrte fra den ene Yderlighed (Hegelianer absolut) til den anden. Paavirkede af Dem og Deres Skrifter, er vi jo Alle, det erkjende vi Alle.'«, SKS 22, 244m,29-37. Da Rasmus Nielsens *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (264,30) blev annonceret som udkommet den 19. maj 1849, må samtalen mellem SK og Mynster have fundet sted derefter (se kommentar til SKS 22, 244m,4). Jf. journaloptegnelsen NB11:193, dateret 25. juni 1849, i SKS 22, 116, hvor SK omtaler flere møder med biskop Mynster i juni måned; samtalerne synes dog ikke at have drejet sig om R. Nielsens bog. – **Mag. K.**: 283,19.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 31

◀ **offentligen skulde Martensen drages frem, selv efter hans lapsede Forord** : sigter til forordet til 1. udg. af *Den christelige Dogmatik*, hvor H.L. Martensen uden navns nævnelser og i forbigående polemiserer mod SK og de pseudonyme skrifter (999,998). At Mynster offentligt skulle have fremhævet H.L. Martensen sigter måske til J.P. Mynster »Bemærkninger ved 'Aanden i Naturen. Almeenfattelige Bidrag til at belyse Naturens aandelige Indhold af H.C. Ørsted. Kjøbenhavn 1850,' af Biskop Dr. Mynster« i *Nyt Theologisk Tidsskrift*, udg. af C.E. Scharling og C.T. Engelstoft, bd. 1, 1850, s. 291-315. Her henviser Mynster s. 304 til *Den christelige Dogmatik* (266,30) s. 29 (§ 17) for at støtte en af sine egne indvendinger mod H.C. Ørsteds fremstilling af forholdet mellem naturlovene og Guds forsyn. – **lapsede**: næsvise, kåde.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 33

◀ **Pøbelen hver Dag have Lov til at tære paa mit Navn** : sigter formentlig til den såkaldte *Corsar*-affære (258,25), der medførte, at SK følte sig chikaneret på gaden. At SKs navn blev slidt og misbrugt, fremgår fx af Georg Brandes' erindring om, »at naar jeg som Barn ikke trak mine Benklæder omhyggeligt og ligeligt ned over de dengang brugelige lange Støvleskafter, sagde Barnepigen advarende til mig: Søren Kierkegaard«, *Søren Kierkegaard truffet, Et liv set af hans samtidige*, samlet og udg. af Bruce H. Kirmmse, Kbh. 1996, s. 142f. Jf. også optegnelsen NB3:55 fra 6. dec. 1847, hvor SK skriver: »Hr Hostrup skriver en Studenter-Comedie, naturligvis med al mulig Hensynsløshed, benyttende al mulig Licents (...) Godt. Men maa det saa ikke ogsaa vedblive at være en Studenter-Comedie dvs. for Studenter. Men hvad skeer Stykket reiser hele Landet rundt, opføres endeligen paa det kgl. Theater – og nu, som jeg seer idag i Flyve-Posten, i Norge, hvor man i Rigs-Tidenden udendvidere kalder den Person, som skal være mig: Søren Kierkegaard. Jeg betvivler ikke, at man for at gjøre Stykket mere interessant allerede paa Plakaten ligefrem har sat mit Navn«, SKS 20, 272 (se kommentarer dertil).

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 35

◀ **er i Retten** : er i sin gode ret, har retten på sin side.

I trykt udgave: Bind 23 side 266 linje 37

◀ **alle De tie, der skulde vidne for mig** : SK klager ofte i journalerne over, at ingen (især ikke de 'dannede') støttede ham, da han tog kampen op mod *Corsaren* (258,25), jf. fx NB10:166 og 181, i SKS 21, 338 hhv. 350 med kommentarer, og NB12:110 og NB13:33, i SKS 22, 205 hhv. 294, samt NB17:64.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 1

◀ **falde paa** : finde på, komme på.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 4

◀ **regnende paa** : kalkulerende med.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 6

◀ **endogsaa** : tillige.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 8

◀ **jeg pecuniært har saa daarligt Raad dertil** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 8

◀ **og selv**: også.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 14

◀ **Frygt og Bæven** : spiller på Fil 2,12, hvor Paulus skriver til filipperne: »arbejder paa Eders egen Saliggjørelse med Frygt og Bæven« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 19

◀ **Medlevende** : samtidige.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 29

◀ **Din Moder blev Du et Sværd gennem Hjertet** : 261,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 31

◀ **slog ... af** : dvs. slog af på stregheden.

I trykt udgave: Bind 23 side 267 linje 35

◀ **Tvingen op af Opgaven** : forøgelse af opgavens vanskelighed.

I trykt udgave: Bind 23 side 268 linje 4

◀ **skrække mig tilbage**: afskrække, få til at opgive.

I trykt udgave: Bind 23 side 268 linje 10

◀ **Indulgentsen** : 255,4.

I trykt udgave: Bind 23 side 268 linje 13

◀ **Contentement og Opbyggelse** : allusion til Ludvig Holbergs (1684-1754) komedie *Barselstuen* (1724), 2. akt, 7. scene, hvor Else Skolemesters i sit affekterede sprog bl.a. bruger vendingen »Contentement og Fornøjelse«. Jf. *Den Danske Skue-Plads* bd. 1-7, Kbh. 1758 eller 1788 [1731-54], ktl. 1566-1567; bd. 2. Bindene er uden årstal og sidetal. – **Contentement**: fr., fornøjelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 268 linje 29

◀ **Indulgentsen, hvilken dog er een af Guds Herligheds-Rettigheder** : 255,4. »Herligheds-Rettighed« er et middelalderligt juridisk udtryk (lat. jus regale), der betegner en rettighed, som alene kongen råder over.

I trykt udgave: Bind 23 side 268 linje 32

◀ **særligen** : for sig selv, særskilt.

I trykt udgave: Bind 23 side 268 linje 34

◀ **taget Indulgentsen forfængelig** : misbrugt indulgensen på en letfærdig måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 9

◀ **ene** : dvs. eneste.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 12

◀ **Dispensator** : lat. forvalter; den der fritager for en pligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 12

◀ **tugtet op** : strengt opdraget.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 13

◀ Naadens **Regale**: majestætsrettighed (lat. jus regale), (268,32).

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 16

◀ **give (...) falsk ud** : udgive, bringe i omløb i forfalsket form. Ordspil på lat. dispensator (269,12) og lat. dispensare 'fordele, uddele'.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 16

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 22

◀ **nu skulde jeg puffes udenfor, ignoreres, behandles som gal** : 266,14 og 258,27.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 22

◀ **desto værre** : desværre.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 27

◀ **»Corsaren« egl. var den offentlige Mening** : I okt. 1840 grundlagde M. A. Goldschmidt (277,36) det satiriske ugeskrift *Corsaren* og var indtil okt. 1846 bladets egl. redaktør. Bladets satiriske artikler blev suppleret med tegninger af Peter Klæstrup, som bidrog til at give det et stort publikum. I midten af 1840'erne udkom bladet i et oplag på o. 3.000, dobbelt så mange som det førende liberale dagblad *Fædrelandet* kunne præstere og kun nogle hundreder færre end den halvofficielle statsavis *Berlingske Tidende*.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 28

◀ **heri stikker** : dette er grunden til.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 29

◀ **Jeg gjorde ubetinget en Velgjerning** : nemlig ved at udfordre *Corsaren* og bede om at blive skældt ud i

bladet som andre hæderlige folk (258,25).

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 29

◀ **længst** : (allerede) for længe siden.

I trykt udgave: Bind 23 side 269 linje 33

◀ **Prof. Martensens Forord til 2det Oplag af Dogmatik** : dvs. »Forord til andet Oplag«, dateret 1. maj 1850, i H.L. Martensen *Den christelige Dogmatik*, 2. opl., Kbh. 1850 [1849], s. VI. Forordet lyder i sin helhed: »Da et nyt Oplag af dette Skrift saa snart er blevet fornødent, vil det neppe undre Nogen, at jeg i dette korte Tidsrum ikke har kunnet finde mig foranlediget til at foretage Omarbejdelser og Forandringer. Jeg udsender det derfor i uforandret Skikkelse, med det Ønske og Haab, at det fremdeles maa finde velvillige Læsere. Angaaende den Modsigelse, det allerede har fremkaldt fra flere Sider, agter jeg at udtale mig i et lidet Skrift, hvilket jeg, hvis Tid og Leilighed forundes, haaber at kunne udgive endnu i Løbet af denne Sommer.« Bogen er annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 117, 22. maj 1850, og igen i nr. 136, 13. juni 1850, denne gang sammen med H.L. Martensen *Dogmatiske Oplysninger. Et Leilighedsskrift*, Kbh. 1850.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 4

◀ **Hele hans Taktik i den seneste Tid** : jf. H.L. Martensens brev til L. Gude, dateret 1. april 1850, hvor han skriver: »Med Trykningen af min Dogmatik gaaer det nu rask fremad. Over Halvdelen er allerede trykt. Hvad nu angaaer det mellem os saa meget afhandlede Spørgsmaal, da tilstaaer jeg, at jeg – hvormeget der end taler for den mellem os aftalte Plan – dog mere og mere er kommen tilbage til min oprindelige Tanke om en Brochure [dvs. *Dogmatiske Oplysninger*, se foregående kommentar]. Jeg føler Drift til Udtalelse og har ogsaa fra flere Sider hørt Forventningen at udtales. Det faaer nu at gaae, som det vil. Forholdet til K. skal holdes saa neutralt som muligt. Om et Angreb paa ham fra min Side skal der ikke kunne være Tale. Vil han saa alligevel see sig angreben i N. [dvs. Rasmus Nielsen] og soutenere [støtte] N., da staaer dette ham naturligviis frit, og han vil selv have at betænke: respice finem [betænk, hvordan det vil ende!]. Jeg har foreholdt mig dette: respice finem og kan ikke see, at jeg af denne Sags *endelige* Udfald kan have Noget at befrygte. Jeg vil nu i al Ro og uden alt Hastværk atter i disse Fridage tage fat paa min Brochure.«, *Biskop H. Martensens Breve. Breve til L. Gude* bd. 1-3, udg. af Bjørn Kornerup, Kbh. 1955-57; bd. 1, 1955, s. 8f.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 5

◀ **Det er 3 Fjerdingaar siden næsten at Niensens Anmeldelse og Stilling og Paludan-Müller udkom** : Rasmus Niensens (264,27) udførlige anmeldelse af Martensens *Den christelige Dogmatik* (266,30) under titlen *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«*. En *undersøgende Anmeldelse*, Kbh. 1849, ktl. 701, blev i *Adresseavisen* annonceret som udkommet den 15. okt. 1849. Filosofen Peter Michael Stilling (1812-69) disputerede for magistergraden med afhandlingen *Den moderne Atheisme eller den saakaldte Neohegelianismes Conseqvenser af den hegelske Philosophie*, Kbh. 1844, ktl. 801. Han havde i begyndelsen af 1840'erne gjort sig til talsmand for hegelianismen, som han i slutningen af årtiet under påvirkning af SK tog afstand fra. Bl.a. udgav han det skrift, som SK her sigter til, *Om den indbildte Forsoning af Tro og – Viden med særligt Hensyn til Prof. Martensens »christelige Dogmatik«*. *Kritisk-polemisk Afhandling*, Kbh. 1850, ktl. 802, der blev averteret som udkommet i *Berlingske Tidende*, nr. 303, 22. dec. 1849. Jens Paludan-Müller (1813-99), da. teolog og præst, cand.theol. 1837, fra 1840 adjunkt ved Sorø Akademis skole, blev 1847 residerende kapellan ved Budolfi Kirke i Aalborg samt hospitalspræst sammesteds. SK sigter her til Paludan-Müllers første større arbejde *Om Dr. Martensens christelige Dogmatik*, Kbh. 1850, ktl. 709, der blev averteret som udkommet i *Berlingske Tidende*, nr. 17, 21 jan. 1850. If. boghandlerregning fra C.A. Reitzel, dateret 31. dec. 1850, har SK købt dette skrift 14. jan. 1850 (KA, D pk. 7 læg 8).

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 6

◀ **Det hedder nu ... et lille Skrift færdigt** : 270,4.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 9

◀ **at der tilføies: hvis Tid og Leilighed forundes** : 270,4.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 11

◀ **in parenthesi** : lat., i parentes.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 12

◀ **Mynster** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 12

◀ **Martensen lige overfor Nielsen** : R. Nielsen stod oprindeligt i et fortroligt forhold til H.L. Martensen. Påvirket af SK, hvem han sluttede venskab med i sommeren 1848, distancerede han sig dog fra ham og kritiserede *Den christelige Dogmatik* skarpt i sin anmeldelse (270,6). Polemikken mellem Martensen og Nielsen fortsatte, da Martensen forsvarede sig mod kritikken af sin dogmatik med *Dogmatiske Oplysninger. Et Leilighedsskrift*, Kbh. 1850, ktl. 654 (270,4).

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 14

◀ **Mynster lige overfor Lindberg** : sigter til den langvarige polemik mellem J.P. Mynster og Jacob Christian Lindberg (1797-1857), da. teolog, numismatiker og bibeloversætter. Lindberg underviste fra 1822 i hebraisk som adjunkt ved Metropolitanskolen. Da han i flere skrifter beskyldte den da. teolog Henrik Nicolai Clausen (1793-1877) for at udbrede falske lærdomme, blev han involveret i en injuriersag, som førte til hans suspension 1828, hvorefter Lindberg søgte om afskedigelse i 1830. I 1828 skrev Lindberg magisterafhandling. Han var udgiver af *Nordisk Kirke-Tidende* 1833-1840 og blev udnævnt til præst i Tingsted på Falster 1844. I en periode kunne han næsten betragtes som samlingspunkt for de folkelige vækkelser, af hvilke han knyttede en del til den grundtvigske bevægelse. J.C. Lindberg indledte, efter at J.P. Mynster i 1834 var blevet biskop, et angreb på den form, trosbekendelsen havde haft i Mynsters vajsenshuskatekismus fra 1814, og som den fik i den nye alterbog, dvs. *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, 1830 (255,4). Striden drejede sig hovedsagelig om formuleringen af den tredje trosartikel. Ved at bruge »den hellige Aand« i stedet for det traditionelle »den Helligaand« havde man efter Lindbergs mening fornægtet troen på Helligånden som person. I artiklen »Om den christne Troes-Bekjendelses Form i den sidste Udgave af den danske Alterbog« i *Nordisk Kirke-Tidende*, 1834, nr. 49-50, sp. 815-832 og sp. 844-848, rettede Lindberg sin kritik mod alterbogen, og samme sted, nr. 1, 1835, sp. 1-10, blev Mynsters katekismus angrebet. Mynster forsvarede sin oversættelse i skriftet *Om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus*, Kbh. 1835, s. 43-47, men Lindberg gendrev straks efter Mynsters argumenter i *Frimodig Gjendrivelse af Hans Høiærværdighed Hr. Biskop Dr. J.P. Mynsters Forsvar for den privilegerede Vaisenhuus-Catechismus*, Kbh. 1836. Polemikken fik efterhånden flere deltagere og fortsatte frem til 1840.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 15

◀ **Amagertorv** : stærkt befærdet torv imellem Vimmelskaftet og Østergade (se kort 2, C2).

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 25

◀ **lade (...) fare** : afstå fra, give afkald på.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 27

◀ **sæt** : antag.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 30

◀ **svare med Luther: tie stille kjere Msk.** : hentyder til Martin Luthers evangelieprædiken til nytårsdag over Luk 2,21 i *En christelig Postille* (262,2) bd. 1, s. 118-126, hvor det s. 119 hedder: »Naar Han [dvs. Gud] befaler, siger eller gjør Noget, saa skal du holde din Mund, og falde paa dine Knæe, og hverken sørge heller spørge videre, men gjøre, hvad Han byder dig, høre, hvad Han siger dig, og prise Ham for hvad Han fuldbringer.« Jf. *Christelige Taler* (1848), hvor SK skriver: »Thi christelig forstaaet er det eneste Vaaben mod Tvivlen: tie stille, eller, luthersk, hold Mund! Tvivlen derimod siger 'indlad Dig med mig, bekjæmp mig - med mine egne Vaaben.'« SKS 10, 200,9-11.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 31

◀ om Du **saa** vil: således.

I trykt udgave: Bind 23 side 270 linje 33

◀ **krympet** : kviet, våndet.

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 3

◀ **Xstus ved Gjestebudet ... da Qvinden salvede ham** : sigter til beretningen om Maria, der ved middagen i Betania salver Jesu fødder med en kostbar nardusolie, Joh 12,3-8. Efter at en af disciplene har spurgt, hvorfor denne olie ikke i stedet er blevet solgt for 300 denarer og pengene givet til de fattige, siger Jesus: »lad hende med Fred; til min Begravelses-Dag haver hun bevaret den«, v. 7 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 7

◀ **umiddelbart efter Indtoget ... bedrøvet indtil Døden** : sigter formentlig til Jesu ord nogle dage efter indtoget i Jerusalem og umiddelbart inden pågribelsen i Getsemane Have, Matt 26,38: »min Siel er bedrøvet

indtil Døden; bliver her, og vaager med mig« (NT-1819). Jf. Joh 12,27, hvor Jesus umiddelbart efter indtoget i Jerusalem siger: »Nu er min Siel bedrøvet, og hvad skal jeg sige? Fader, hielp mig af denne Time, men jeg er derfor kommen i denne Time.« *Huus- og Reyse-Bibel* (256,10).

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 8

◀ **sættes ind** : sættes igennem.

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 14

◀ **Tilhold** : holdepunkt, støtte.

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 27

◀ **i Ungdommens Dage** : allusion til Præd 11,9: »Glæd dig, unge mand, mens du er ung, lad dit hjerte være glad i ungdommens dage.«

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 28

◀ **Hjertet bankede heftigt** : måske allusion til Platons *Symposion*, 215d,6 - e4, hvor Alkibiades holder en lovtale over Sokrates: »Ifald jeg ikke maatte befrygte, at I vilde ansee mig for aldeles beruset, vilde jeg fortælle Eder, bekræftende det ved Eed, hvilket Indtryk denne Mands Taler have gjort og endnu gjøre paa mig. Naar jeg hører ham, banker mit Hjerte heftigere, end Korybanternes, og Taarer udstrømme under hans Tale«, *Udvalgte Dialoger af Platon*, overs. af C.J. Heise, bd. 1-8, Kbh. 1831-59; bd. 1-3, 1830-1838, ktl. 1164-1166 (forkortet *Udvalgte Dialoger af Platon*); bd. 2, 1831, s. 88f. (*Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41] (forkortet *Platons Skrifter*); bd. 3, s. 139.

I trykt udgave: Bind 23 side 271 linje 30

◀ **Uden Myndighed det var min Categorie** : I »Regnskabet«, dateret marts 1849, der udgør første del af *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851), skriver SK: »'Uden Myndighed' at *gjøre opmærksom* paa det Religieuse, det Christelige, er Categorien for hele min Forfatter-Virksomhed totalt betragtet. At jeg var 'uden Myndighed', har jeg fra første Øieblik indskærpet og stereotyp gjentaaget; jeg betragter mig selv helst som en Læser af Bøgerne, ikke som Forfatter«, s. 14 (SV2 13, 535). I forordet til sin første samling af opbyggelige taler, *To opbyggelige Taler* (1843), bemærker SK, at han »ikke har Myndighed til at *prædike*«, SKS 5, 13,3. Dette gentages uforandret i forordene til de følgende samlinger af opbyggelige taler (1843-44, se SKS 5, 63, 113, 183, 231 og 289) og i varieret form i forordene til *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845, se SKS 5, 389) og til de to første afdelinger af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847, se SKS 8, 121 og 257). I forordet til *Kjerlighedens Gjerninger* (1847) skriver SK, at »vi [dvs. SK] ere vel underviste og oplærte i Christendom fra Barn af, og ogsaa i den modnere Alder have indviet vore Dages Tid og vore bedste Kræfter til denne Tjeneste, om vi end altid gjentage, at vor Tale er 'uden Myndighed'«, SKS 9, 54,31-35.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 1

◀ **saaledes som Xstd. fremstiller det (...) at Kjerlighed til Gud er Had til Verden og omvendt** : spiller på Jak 4,4, formentlig i SKs egen oversættelse: »I Hoerkarle og Hoerqvinder! vide I ikke, at Verdens Venskab er Guds Fiendskab? Derfor, hvo [hvem] som vil være Verdens Ven, bliver Guds Fiende« (NT-1819). Da den gr. tekst bruger ordene φιλία (philia, kærlighed, venskab) og ἔχθρα (échtra, had), kan den pågældende passage gengives med: »at kærlighed til verden er had til Gud«. Sml. også Luk 14,26 og Joh 12,25.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 1

◀ **i mit Første** : fra begyndelsen, i bund og grund.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 7

◀ **gjøre ligefrem Indhug paa** : angribe direkte; missionere.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 9

◀ dog **saa**: således.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 10

◀ **desto værre** : desværre.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 11

◀ **Poeniterende** : en, der angrrer el. gør bod.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 14

◀ **særligere** : mere specifik; strengere.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 18

◀ **Forretning** : gerning.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 23

◀ **Fader** : SKs fader, Michael Pedersen Kierkegaard – døbt Michel – blev født 12. dec. 1756 i Sædding. Som 11-årig blev han i 1768 sendt til København, hvor han kom i lære hos sin morbror, hosekræmmer Niels Andersen. Udlært i faget løste han i dec. 1780 borgerskab som hosekræmmer i København, og otte år senere opnåede han tilladelse til at importere og videresælge større udenlandske varepartier af sukker, sirup og kaffe (handel en gros). Dygtigt købmandskab gjorde ham til en velhavende mand, så han i en alder af 40 år kunne trække sig tilbage med en betragtelig formue, som han i tiden efter yderligere forøgede, formentlig som rentier og investor. I maj 1794 havde han giftet sig med Kirstine Røyen, som døde barnløs i marts 1796. Godt et år efter giftede han sig, 26. april 1797, med Ane Lund; med hende fik han syv børn, hvoraf SK var den yngste. I 1803 flyttede M.P. Kierkegaard med familie til Hillerød, men vendte i 1805 tilbage til København og bosatte sig i Østergade 9 (se kort 2, C2), indtil han i 1809 købte huset på Nytorv 2 (se kort 2, B1-2). Her døde han 81 år gammel efter kort tids sygdom 9. aug. 1838.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 26

◀ **skjende** : skænde, skælde ud.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 28

◀ **jeg var en forloren Søn** : hentyder til Jesu lignelse om den fortabte søn, Luk 15,11-32.

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 29

◀ **min Søster Nicoline** : Nicoline Christine Kierkegaard (25. okt. 1799 - 10. sept. 1832) boede i SKs barndomshjem på Nytorv 2 (se kort 2, B1-2), indtil hun 24. sept. 1824 blev gift med silke- og klædehandler Johan Christian Lund (1799-1875), hvorefter hun flyttede til Nyegade, Vester kvarter, matrikel nr. 95, gadenr. 4 (se kort 2, B2).

I trykt udgave: Bind 23 side 272 linje 31

◀ **Courmethode** : dvs. kurmetode, til behandling af sygdomme.

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 5

◀ **de gamle Opbyggelsesskrifter** : Opbyggelig litteratur, dvs. skrifter til privat andagt og åndelig vejledning, udgjorde en betydelig del af den religiøse litteratur i slutningen af det 17. og langt op i det 18. årh., men var fortsat udbredt på SKs tid. Som »gammelt Opbyggelsesskrift« omtaler SK flere gange Johann Arndt *Vom wahren Christentum* (274,25), der udkom første gang 1605-09 og, ofte udvidet, vandt stor udbredelse i forskellige konfessioner (jf. fx SKS 5, 332,10; SKS 8, 206,10; journaloptegnelserne JJ:451, i SKS 18, 291, og NB18:39, i SKS 23, 274). Johann Arndts værk gør i 1. og 3. bog meget brug af skrifter fra Johannes Tauler og Thomas a Kempis, i 2. bog af Angela di Foligni og i 4. bog af Raimundus fra Sabunde. Endvidere omtaler SK i SKS 5, 103,18 *Die Deutsche Theologie* (ktl. 634) som »gammelt opbyggelsesskrift«.

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 6

◀ **det cures nu ved Bade-reiser** : Terapi med vand havde fundet stor udbredelse på SKs tid. Da der ikke fandtes naturlige mineralske kilder i Danmark, måtte mineralsk vand importeres eller fremstilles kunstigt, som man gjorde fra 1834 ved Rosenborg Sundhedsbrønde. Ellers måtte man rejse til de kendte badesteder, fx i Tyskland el. Tjekkiet. En lang række udenlandske kursteder, deres vandes beskaffenhed og anvendelse omtales i E.A. Nørgaard *Mineralvandenets Nytte og Anvendelse, med nærmest Hensyn paa Rosenborg-Sundhedsbrønde, efter de nyeste og bedste Hjælpekilder*, Kbh. 1833. Bogen indledes med en fortale af SKs læge Oluf Lundt Bang (1788-1877), der var en stor fortaler for både indvortes og udvortes behandling med vand.

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 9

◀ **Igler, Aareladninger o: s: v:** : sigter til behandling med lægeigler (*Hirudo medicinalis*) og åreladning. Disse behandlingsformer udførtes hovedsagelig af barberere, som havde en kirurgisk eksamen fra Det

kirurgiske Akademi.

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 10

◀ **gratis har tjent Idee** : hentyder til, at SK ikke har haft ansættelse (som præst ved kirken).

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 13

◀ **eh bien** : fr., nuvel!

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 21

◀ **»Det hænder i denne Verden ... de Uretfærdiges Viis« dette »stundom«** : Der alluderes til Matt 5,45, hvor det hedder, at Gud »lader sin sol stå op over onde og gode og lader det regne over retfærdige og uretfærdige«. I journaloptegnelsen NB11:77, i SKS 22, 46, skriver SK formentlig med sigte til J.P. Mynster, at det »er derfor en Sviig i Prædikeforedraget dette: *stundom* bliver den Xstne noget Stort i Verden, nyder Ære og Anseelse, *stundom* forfølges han«. Derfor hentydes formentlig også her til en prædiken af Mynster; kilden er dog ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 26

◀ **vel** iagt: godt.

I trykt udgave: Bind 23 side 273 linje 30

◀ **Da var der et nederdrægtigt Phænomen her hjemme** : hentyder til *Corsaren* (269,28).

I trykt udgave: Bind 23 side 274 linje 7

◀ **notere** : optegne; skriftligt erklære.

I trykt udgave: Bind 23 side 274 linje 16

◀ **disse Forbrydere** : hentyder til bagmændene for *Corsaren* (269,28).

I trykt udgave: Bind 23 side 274 linje 18

◀ **saa forraadte man mig** : hentyder formentlig til *Fædrelandets* (277,14) rolle i den såkaldte *Corsar*-affære. Sml. en optegnelse fra 1854 el. 1855 med titlen »'Fædrelandets' Forhold til min Forf. Virksomhed«, hvor SK skriver: »Altsaa, jeg handlede. Hvad gjorde saa 'Fædrelandet'? Da det saae, at Sagen blev farlig, *taug det, ubetinget* – og det Hele kom til at staae som Galskab af mig. Det 'Fædrelandet' var sig selv pligtigt at gjøre var at levere en Interpretation, at min handling ikke var Galskab men uegennyttigt Opoffrelse. Jeg forlangte Intet af 'Fædrelandet', langtfra jeg bestyrkede endog i Intet at gjøre – men hvad 'Fædrelandet' skyldte sig selv og hvad jeg tænkte i mit stille Sind er noget Andet. / Dette var det første Forræderie mod mig.« *Pap. XI 3 B 12*.

I trykt udgave: Bind 23 side 274 linje 18

◀ **I et gl. Opbyggelsesskrift (Arndt) ... blot det rører sig** : henviser til den ty. lutherske præst og opbyggelsesforfatter Johann Arndts (1555-1621) *Sämtliche geistreiche Bücher Vom wahren Christentum, Welche handeln Von heilsamer Buße / herzlichher Reue und Leid über die Sünde / wahren Glauben / auch heiligem Leben und Wandel der rechten wahren Christen*, 2. udg., Tübingen 1737 [1733], ktl. 276 (forkortet *Vom wahren Christentum*), 5. bog, kap. 5, pkt. 4, s. 959: »Und das ist, was GOtt der HErr spricht, Jer. 31:25. Ich will die müde Seelen erquicken, und die bekümmerte Seelen sättigen, darum bin ich aufgewachet, und habe so sanft geschlafen. d.i. gleichwie man bey einem saugenden Kinde, welches Tag und Nacht Speise bedarf, sanft schlafen muß; item bey einem Kranken: Also schlafet GOtt leise, (wiewol er nicht schlafet, sondern ist nur ein Gleichniß) und unsere hungerige Seele weket ihn bald auf.«

I trykt udgave: Bind 23 side 274 linje 25

◀ **I en af Morgen- eller Aften-Bønnerne (...)** »medens vi sove, da vaager Du o, Gud« : frit citat fra de indledende ord til »Morgen-Bøn om Tirsdagen« i »Daglige Morgen- og Aften-Bønner« i *Evangelisk-christelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt*, Kbh. 1845 [1798], ktl. 197 (forkortet *Evangelisk-christelig Psalmebog*), s. 622f.: »Almægtige Gud (...). Du vaager over os, naar vi sove, og naar vi vaage, er det din Magt, som bevarer os, og dit Øie, der giver Raad for os.«

I trykt udgave: Bind 23 side 274 linje 30

◀ **Denne Bemærkning findes vistnok i en tidligere Journal** : nemlig i journaloptegnelsen NB12:90 fra

begyndelsen af aug. 1849, i SKS 22, 192, hvor det hedder: »Fader i Himlene! Naar vi om Aftenen besikke os til at sove, da er det vor Trøst, at Du er Den, som vaager – og naar vi saa vaagne om Morgen, og naar vi saa ere vaagne Dagen igjennem – ak, hvis Du dog alligevel ikke var Den, som vaagede: hvor trøstesløst. Det er derfor kun som en Spøg den Forskjel, vi gjøre mellem at sove og vaage – som behøvede vi kun, at Du vaagede, saa længe vi sove, ikke naar vi selv ere vaagne.«

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 3

◀ **er faldet mig paa** : er faldet mig ind, har slået mig.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 4

◀ **Katechese** : af gr. κατήχησις (katēchēsis), religiøs undervisning i den kristne børnelærdom ved spørgsmål og svar; formidling af grundlæggende viden ved hjælp af spørgsmål og svar.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 7

◀ **Var da »Corsaren« den offentlige Mening i Danmark** : 269,28.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 11

◀ **ret aabenbar** : rigtig tydelig.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 16

◀ **min Handling** : sigter til, at SK tog polemikken op, idet han bad om 'at komme i *Corsaren*', da han ikke kunne acceptere, at han som den eneste da. forfatter ikke hidtil var blevet skældt ud, men kun lovprist af bladet; (258,25).

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 17

◀ **dog fortsættes ... at have villet gjøre mig til mere end Mske** : Der kan ikke påvises nogen kilde.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 19

◀ **andraget** : pådraget.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 30

◀ **der klarere overskuede Forholdene ... men taug** : 267,1. – **taug**: dvs. tav.

I trykt udgave: Bind 23 side 275 linje 31

◀ **Vidnedsbyrd** : dvs. vidnesbyrd.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 1

◀ **intet mindre end** : alt andet end.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 5

◀ **da jeg saae Tidens forvirrede Opstand fra nedden** : sigter til de politiske forandringer i 1840'erne, som bl.a. fandt udtryk i omvæltninger efter kong Christian VIII's død i jan. 1848, der førte til enevældens fald og til den demokratiske grundlov af 5. juni 1849.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 21

◀ **dømme mig som en Phantast, en Særling, der med Rette er et Offer for Pøbelen** : 258,27.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 27

◀ **med mig** : dvs. samtidig med mig.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 33

◀ **jo kunde**: ikke.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 33

◀ **Pøbelagtighedens Tyrannie, der despotiserede Alle, mig den Forgudede undtagen**: sigter til det satiriske ugeskrift *Corsaren* (269,28). Indtil den såkaldte *Corsar*-affæres begyndelse (258,25) fik SKs skrifter

en rosende omtale. Da således SK i 1841 udsendte *Om Begrebet Ironi*, der blev anmeldt af en af Corsarens løse medarbejdere, mente M.A. Goldschmidt (277,36), at anmelderen var gået for let hen over afhandlingens indhold og tilføjede følgende efterskrift: »Naar vi nu herefter indrømme, at Hr. Kierkegaards Afhandling uagtet dette forbausende Sprog er interessant for dem, som have Taalmodighed til at gjennelemse den, saa beviser vi formeentlig ved denne Tilstaaelse – vel at mærke, naar den er sat i Forbindelse med Ovenstaaende, Hr. K. al den Retfærdighed, der bør vederfares ham«, *Corsaren*, nr. 51, sp. 8. Goldschmidt anmeldte sammesteds 10. marts 1843 *Enten – Eller* (1843) med følgende ord: »Denne Forfatter er en mægtig Aand, han er en Aandsaristocrat, han spotter over den hele Menneskeslæggt, viser dens Jammerlighed; men han har en Berettigelse dertil, han er en usædvanlig Aand«, *Corsaren*, nr. 129, sp. 1. Endelig blev SK omtalt positivt den 14. nov. 1845, hvor hans pseudonym Victor Eremita fremhævedes på Orla Lehmanns bekostning: »Lehmann vil døe og blive glemt, men Victor Eremita dør aldrig«, *Corsaren*, nr. 269, sp. 14.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 36

◀ **vis comica** : lat., komisk kraft, evne til at fremkalde el. fremstille det komiske.

I trykt udgave: Bind 23 side 276 linje 38

◀ **Nu mente Prof. Martensen at kunne benytte Øieblikket** : sigter formentlig til H.L. Martensens forord til *Den christelige Dogmatik* (266,30) og (283,11).

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 4

◀ **Styrelsens**: dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 8

◀ **Pathos** : (alvorlig) lidenskab.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 9

◀ **»Fædrelandet«** : blev grundlagt som ugeblad i 1834, men udkom fra dec. 1839 som dagblad. Bladet var især af betydning som den liberale oppositions vigtigste talerør frem til enevældens fald i marts 1848. Indtil 1864 var bladet landets vigtigste opinionsdannende avis. I 1848 havde bladet o. 1.000 postabonnenter (udenbys abonnenter), men næppe under det dobbelte antal abonnenter i alt, jf. Jette D. Søllinge og Niels Thomsen *De danske aviser 1634-1989* bd. 1, 1989, s. 109.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 14

◀ **»hvordan »Fædrelandet« ømmede sig under Pøbelagtighedens Presse** : 277,18.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 15

◀ **tog Luven fra det** : stillede det i skyggen. Talemåden findes optegnet under nr. 10,022 b i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879 (forkortet *Dansk Ordsprogs-Skat*); bd. 2, s. 404.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 17

◀ **Gjødvad stod utaalmodigt ved min Side og ventede paa den Artikel, hvor jeg forlangte at blive udskjeldt** : Jens Finsteen Giødvad (1811-91), da. jurist og journalist, redaktør af *Kjøbenhavnsposten* 1837-39 og fra dec. 1839 medudgiver af *Fædrelandet*. Giødvad var SKs nære ven, som bl.a. hjalp med korrekturlæsning og indgåelse af aftaler med trykkeriet og forlagsboghandler C.A. Reitzel. Den artikel, her sigtes til, er »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« under pseudonymet Frater Taciturnus i *Fædrelandet* 27. dec. 1845 (nr. 2078, sp. 16653-16658 (SV2 13, 459-467)), hvor det hedder: »Gid jeg nu blot snart maatte komme i 'Corsaren'. Det er virkelig haardt for en stakkels Forfatter at staa saaledes udpeget i dansk Literatur, at han (...) er den eneste, som ikke udskjeldes der«, s. 467. Giødvads rolle ved tilblivelsen af artiklen nævnes også i en optegnelse på et løst blad fra 1854 el. 1855 med titlen »'Fædrelandets' Forhold til min Forf. Virksomhed«, hvor SK skriver: »Da jeg kastede mig mod 'Corsaren' stod Sagen omtrent saaledes. Den Viisdom havde Enhver – jeg da vel ogsaa – at slige Blade som 'Corsaren' ignorerer man. Godt. Men, men, Alt maa forstaaes cum grano salis. 'Corsaren' havde naaet en saa enorm, for Landet uproportioneret Udbredelse, at Alle vaandede sig under dette Tyrannie. Og paa 'Fædrelandets' Contoir var det længst Dommen: der maa gjøres Noget; ikke som var der nogen Aftale mellem 'Fædrelandet' og mig, langtfra ikke. – Da handlede jeg; det var den største Tjeneste, der i det Øieblik kunde gjøres 'Fædrelandet', Giødvad kom ilende op til mig for at faae Artiklen og stod hos mig mens jeg skrev det Sidste« (*Pap. XI 3 B 12*, s. 27).

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 18

◀ **noterende** : 274,16.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 27

◀ **Langt om længe sagde de Corsaren af** : Om el. hvornår *Fædrelandets* redaktion har sagt abonnementet på *Corsaren* op, kan ikke oplyses.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 28

◀ **Goldschmidt** : Meir Aron Goldschmidt (1819-87), da.-jødisk journalist og publicist, bl.a. forfatter til *En Jøde. Novelle af Adolph Meyer. Udgiven og forlagt af M. Goldschmidt*, Kbh. 1845, ktl. 1547, og *Fortællinger af Adolph Meyer. Udgivne af M. Goldschmidt*, Kbh. 1846, ktl. U 43. Han grundlagde i 1840 *Corsaren* (269,28) og var bladets egentlige redaktør til okt. 1846, dvs. i den tid, hvor den såkaldte *Corsar*-affære fandt sted. Selv om Goldschmidt afhændede bladet i 1846 og tiltrådte en ét-årig udenlandsrejse, fortsatte bladet med at karikere SK, således 8. jan. 1848 (nr. 381-a), 11. feb. 1848 (nr. 386), 30. juni 1848 (nr. 406) og sidst 16. feb. 1849 (nr. 439).

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 36

◀ **at mine Præstationer ere saa overordentlige ... at anmelde dem** : 266,14. SKs disputats *Om Begrebet Ironi* (1841) blev dog anmeldt af Andreas Frederik Beck i *Fædrelandet*, nr. 890, 29. maj, og nr. 897, 5. juni 1842; *Enten - Eller* (1843) blev anonymt omtalt i nr. 1155, 20. feb. 1843, og også anmeldt af J.F. Hagen i nr. 1227-1228, nr. 1234 og nr. 1241, 7. - 21. maj 1843 (jf. ktl. U 39). Et udtog af *Forord* (1844) blev trykt i *Fædrelandet*, nr. 1604, 1844, s. 5.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 38

◀ **convenere** : behage, være belejligt for.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 6

◀ **Heiberg** : Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), da. forfatter, redaktør, teater- og litteraturkritiker; fra 1828-39 ansat som teaterdigter og oversætter ved Det kgl. Teater, herefter dets censor, indtil han i 1849 blev dets direktør; 1829 titulær prof., 1830-36 docent i logik, æstetik og da. litteratur ved Den kgl. militære Høiskole. I perioden ca. 1825-50 var Heiberg den øverste litterære smagsdommer i Danmark.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 7

◀ **Mynster** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 7

◀ **de ikke have vidnet i min faveur** : 267,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 7

◀ **Gjødvad kalder jeg personligt min Ven** : 277,18.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 10

◀ **længst** : for længe siden.

I trykt udgave: Bind 23 side 277m linje 9

◀ **Corsaren tiltog i Subscribent-Antal** : I *Corsaren*, nr. 9, 1. jan. 1841, sp. 1, omtales på en spøgefuldst måde »alle vore 939 Abonnenter«. Derimod hedder det i en annonce i *Corsaren*, nr. 270, 21. nov. 1845, sp. 14: »Det er os en altfor stor Fornøjelse, at i 'Corsarens' sjette Aargang Oplaget bliver udsolgt, til at vi ikke høitidelig skulde proclamere det. Nu behøver der kun at komme et Par hundrede Abonnenter til for at fylde det runde Tal 5000.« Selv skriver M.A. Goldschmidt (277,36) i *Livs Erindringer og Resultater* bd. 1-2, Kbh. 1877; bd. 1, s. 264f.: »Efterhaanden fik 'Corsaren', tildels vistnok formedelst den Opsigt, som Beslaglæggelser og Aktioner vakte, en Mængde Abonnenter (skjøndt aldrig over 3000, den blev aldrig et Almueblad); men i Førstningen gik det smaat med Abonnementet, og jeg kunde næppe holdt Bladet gående, hvis ikke Boghandler Steen havde staaet i Forskud for Trykningen og Reitzel for Papiret.«

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 10

◀ **de andre Blade aftoge** : *Fædrelandet* havde i 1835 en vækst fra 535 til 800 abonnenter og gennem 1840'erne o. 1.500. I 1848 havde bladet o. 1.000 postabonnenter (udenbys abonnenter), men næppe under det dobbelte antal abonnenter i alt, jf. Jette D. Søllinge og Niels Thomsen *De danske aviser 1634-1989* bd. 1,

1989, s. 109. *Berlingske Tidende* havde 1846 o. 4.000 abonnenter, men antallet af læsere var betydeligt større. *Almuevennen* havde 1845 o. 600 og 1846 o. 800 abonnenter. *Nyt Aftenblad* havde 1843 o. 7-800 og i 1845 343 abonnenter.

I trykt udgave: Bind 23 side 277m linje 11

◀ **At jeg ene 10 Gange havde polemiske Kræfter nok** : dvs. at jeg alene havde 10 gange flere polemiske kræfter, end der krævedes.

I trykt udgave: Bind 23 side 277 linje 18

◀ **gjort Skridt for** : gjort skridt til; begyndt på.

I trykt udgave: Bind 23 side 277m linje 24

◀ **noteret** : 274,16.

I trykt udgave: Bind 23 side 277m linje 25

◀ **og det var Landets største yngre Renomée** : Inden *Corsar*-affæren blev SK ikke bare rost i *Corsaren* (276,36), men også af den anonyme anmelder [Andreas Frederik Beck (1816-61)] i *Neues Repertorium für die theologische Literatur und kirchliche Statistik*, udg. af H.Th. Bruns, bd. 2, hæfte 1, Berlin 1845, s. 44-48, omtalt som en af de »produktivsten Schriftsteller Dänemarks«, s. 44. Som forfatter til *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845) og som formodet forfatter til *Stadier paa Livets Vei* (1845) blev SK i *Berlingske Tidende*, nr. 108, 6. maj 1845, under mærket » - n.« rost for »en Dybsindighed i Tænkningen, der forfølger sin Gjenstand til dens mindste Traade, og derhos udfolder en sjelden Skjønhed og Elegance i Sproget, men især en Volubilitet i det, saa at ingen nulevende dansk Skribent deri kan maale sig med Forfatteren.« - **Renomée**: dvs. renommé.

I trykt udgave: Bind 23 side 280m linje 5

◀ **umiddelbart efter at den første Artikel var kommet, altsaa førend han endnu havde begyndt Angrebet** : sigter til SKs artikel »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« under pseudonymet Frater Taciturnus i *Fædrelandet* 27. dec. 1845. *Corsaren* svarede med at bringe en række satiriske artikler om, allusioner til og tegninger af SK, første gang 2. jan. 1846, nr. 276 (258,25).

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 12

◀ **Ploug** : Carl Parmo Ploug (1813-94), da. forfatter, journalist og politiker. Ploug var en førerskikkelse i datidens studenterliv og den drivende kraft i den skandinavistiske bevægelse. Han var fra 12. maj 1841 redaktør og fra 4. juli 1842 tillige udgiver af den nationalliberale avis *Fædrelandet* (277,14), hvori SK publicerede sine artikler.

I trykt udgave: Bind 23 side 280m linje 17

◀ **»har De læst den Artikel, den er aldeles tilintetgjørende for P. L. Møller.«** : Peder Ludvig Møller (1814-65), da. æstetiker, forfatter og kritiker, redigerede 1843 et polemisk blad, *Arena*, og udgav 1845-47 en æstetisk årbog, *Gæa*. I artiklen »Et Besøg i Sorø« i *Gæa for 1846* fremsatte P.L. Møller sin kritik af *Stadier paa Livets Vei* (1845). Her sigtes til SKs svar »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet«, hvori han identificerede P.L. Møller med det satiriske ugeskrift *Corsaren*. Med sin årbog *Gæa* havde P.L. Møller håbet at forbedre sine muligheder for at overtage professoratet i æstetik efter Adam Oehlschläger. I denne sammenhæng skriver Goldschmidt: »S. Kierkegaard slog ned i ham med en saadan Voldsomhed, brugte saa særegne Ord, gjorde eller syntes at gjøre en saadan Virkning paa Publikum, at Professoratet, istedenfor ved 'Gæa' at bringes nær, blev uoverskuelig langt fjernet, og under selve Striden paakom der Møller den Længsel efter at fjerne sig fra Danmark, som han lidt senere tilfredsstillede«, *Livs Erindringer og Resultater* bd. 1-2, Kbh. 1877; bd. 1, s. 414.

I trykt udgave: Bind 23 side 280m linje 25

◀ **tage det op med** : måle mig med, hamle op med.

I trykt udgave: Bind 23 side 280m linje 33

◀ **Hamann 3die B. p. 400: Die Furcht des größten Kunstrichters, der Herzen und Nieren prüft, ist die wahre Muse** : citat fra J.G. Hamanns brev til J.G. Herder, dateret 9. april 1769, nr. 184 i *Hamann's Schriften* (259,10) bd. 3, 1822, s. 400, hvori der alluderes til SI 111,10 og til udtrykket, at Gud ransager menneskenes hjerter og nyrer, der forekommer flere gange i GT, fx SI 7,10 og Jer 11,20.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 20

◀ **at jeg i den senere Tid har maattet af pecuniaire Grunde standse Productiviteten** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 29

◀ **foredrage** : fremføre, give.

I trykt udgave: Bind 23 side 280 linje 34

◀ **overforceret** : overanstrengt.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 7

◀ **rasende** : afsindig.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 9

◀ **Kjøbstaden** : her nedsættende brugt om forholdene i hoved- og residensstaden København, der i 1850 talte ca. 130.000 indbyggere.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 11

◀ **Sandhedsvidnet** : martyren.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 19

◀ **i Xstheden** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 25

◀ **Conformiteten** : ensartetheden.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 26

◀ **exseqverer** : dvs. eksekverer, fuldbyrder.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 29

◀ **ordentlig** : kan både betyde 'rigtigt' og 'reglementeret' dvs. sædvanligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 281 linje 34

◀ **Luther** : 262,2.

I trykt udgave: Bind 23 side 282 linje 2

◀ **siden jo ogsaa Cultus-Ministeren tillige er Theater-Minister** : Indtil enevældens fald hørte Det kgl. Teater under majestæten. Ved kgl. resolution af 25. juni 1849 blev det underlagt staten og kom til at høre under kultusministerens (dvs. minister for kirke- og undervisningsvæsen) ressort. Fra 16. nov. 1848 til 7. dec. 1851 beklædte filologen Johan Nicolai Madvig (1804-86) denne post.

I trykt udgave: Bind 23 side 282 linje 4

◀ **I det Huus, hvor jeg nu boer paa Nørregade** : April flyttedag, som i 1850 var den 16., flyttede SK fra Rosenborggade matrikel nr. 156 A (318,16) til Nørregade, Nørre kvarter, matrikel nr. 43, nuværende gadenr. 35 (se kort 2, B1). Mens SK boede på 2. sal (318,19), logerede formentlig Kristoffer Sehested eller Sophus Pretzmann på 3. sal.

I trykt udgave: Bind 23 side 282 linje 15

◀ **Biskop Mynster** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 282 linje 31

◀ **havde ikke i nogen Maade nogen Løn** : 258,26.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 6

◀ **Tilhold** : holdepunkt, støtte.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 8

◀ **som spillede jeg aldeles udenfor** : dvs. som om jeg var ganske uden for spillet.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 10

◀ **saa skal nu Martensen ... til en Ubetydelighed** : hentyder til forordet til *Den christelige Dogmatik*, hvor H.L. Martensen (260,20) med indirekte sigte til SK omtaler nogle af hans opfattelser som misforståelser og »Misviisning« (266,30) og videre skriver: »Enhver af os Enkelte besidder kun Troen i et vist begrændset Maal og maae vel vogte os for, at vi ikke gjøre vort eget individuelle, maaskee noget eensidige, maaskee endogsaa noget sygelige Troesliv til Regel for alle de Troende (...) For ingen Priis vilde jeg være uenig med den Troende [dvs. hele den almindelige kirke], og villigt skal jeg opgive enhver af mine Sætninger, naar der eftervises mig, at de virkelig medføre en saadan [troens og erkendelsens] Uenighed, dersom man kun ikke omgaaes med dette Ord som med en Categorie, der uforsvarligt anvendes til at stemple som Almeengyldigt hvad kun er Individuelt, kun er en Egenhed for nogle Troende, hos hvilke den maaskee kan have psykologisk Gyldighed«, s. III f.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 11

◀ **Mag. K.** : Magister Kierkegaard. SK forsvarede sin disputats *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates* for den filosofiske magistergrad 29. sept. 1841.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 19

◀ **diætetisk Uforsigtighed** : uforsigtighed, hvad angår levemåden, især mht. kosten; umådeholden adfærd.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 21

◀ **Feiler** : forbier.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 21

◀ **det sande Sammenhæng med R. Nielsen ... søgte han privat Tilnærmelse** : SK nævner flere steder, at Rasmus Nielsen (264,27) havde søgt en tilnærmelse, inden SK selv indledte et nærmere bekendtskab i 1848. Jf. en optegnelse på et løst papir fra o. 1849-50, hvor SK skriver, at han anså det for sin »Pligt idetmindste at gjøre Forsøg paa at sætte et andet Menneske ind i min Sag. Jeg valgte Prof. Nielsen, der selv søgte Tilnærmelsen og med afgjort Imødekommen tog mod Tilbudet. Saa har jeg da i Løbet af 1¾ eller 1½ Aar anvendt megen Tid og mange Samtaler for at sætte ham ind i min hele Tanke-Gang« (*Pap. X 6 B 121*, s. 160). I en senere optegnelse, atter på et løst papir, refererer SK samtaler med R. Nielsen, hvori denne tilstod: »at han vilde frem, men at han indsaee, at det var umuligt at komme saaledes, at man slap mig forbi; han har tilstaaet mig, at han selv forstod, at det han havde haft at gjøre, var, uden at have noget Forhold til mig, selv at styre ud med den Risiko, at jeg faldt ham i Flanken (...), men at han ikke følte Kraft dertil, og derfor søgte personlig Tilnærmelse« (*Pap. X 6 B 99*, s. 111).

I trykt udgave: Bind 23 side 283m linje 2

◀ **»Christenheden«** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 27

◀ **det er** : det vil sige.

I trykt udgave: Bind 23 side 283 linje 28

◀ **NB** : notabene; et kritisk, advarende mærke.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 3

◀ **Neben** : af ty., 'bi-', 'side-'.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 7

◀ **lide indtil Døden** : allusion til Fil 2,7-8, hvor det om Kristus hedder, at »da han var trådt frem som et menneske, ydmygede han sig og blev lydige indtil døden, ja, døden på et kors«.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 16

◀ **tager** Apostelen **forfængelig**: misbruger på en letfærdig måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 18

◀ **mislig** : betænkelig, tvivlsom.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 22

◀ **Blødagtighed** : magelighed, forvænthed.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 23

◀ **Efterbetydning** : senere og sekundære betydning. Ordet synes dannet af SK.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 25

◀ **ihjelslagen** : slået ihjel.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 28

◀ **Excellence** : if. rangforordningen af 1746 brugtes titulaturen »Excellence« over for rangspersoner af 1. klasse (ud af ni), fx landets biskopper.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 30

◀ **et Uds kud i Verden** : allusion til 1 Kor 4,13, hvor Paulus skriver med henblik på sig selv og andre apostle: »vi ere blevne som Uds kud i Verden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 32

◀ **profitere** : skaffe sig fordel ved.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 37

◀ **stadselige** : prægtige.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 41

◀ **kunde nøies med Fiskere** : blandt apostlene var if. Matt 4,18-22 og Mark 1,16-20 Simon Peter, Andreas og Zebedæussønnerne Jakob og Johannes fiskere.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 2

◀ **ieetvæk** : dvs. i ét væk, ustandseligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 8

◀ **simpel** : enkel og enfoldig.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 10

◀ **Differents** : forskel i begavelse, evner o.l.

I trykt udgave: Bind 23 side 284m linje 5

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 284 linje 6

◀ Havde jeg slet ingen **Formue**: Efter M.P. Kierkegaards (272,26) død i 1838 blev formuen den 20. marts 1839 opgjort til o. 125.000 rigsdaler (299,18), hvoraf SK arvede 31.335 rdl., til dels i fast ejendom, aktier og obligationer. Værdipapirerne solgtes stykkevis i årene 1839-47 (jf. F. Brandt og E. Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 67-71); se efterfølgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 19

◀ **da jeg jo dog har Penge endnu** : Efter salget af den sidste arvede aktie i marts 1847 og den sidste obligation i dec. 1847 (se foregående kommentar) solgte SK ejendommen på Nytorv 2 (se *kort 2, B2-3*) 24. dec. 1847. Salgsprisen var 22.000 rdl. P.C. Kierkegaard lod sin førsteprioritet på 7.000 rdl. blive stående i ejendommen, hvorimod SK fik en andenprioritet på 5.000 rdl. med 4% i rente, en bankhæftelse på 753 rdl. (solgt i dec. 1849 for 757 rdl.) og 10.000 rdl. i kontanter. Disse blev i det mindste delvis investeret i aktier, men også i obligationer, som forrentedes med 4%. Prioriteten blev først solgt 25. aug. 1854, aktierne fra

martstil dec. 1852, obligationerne formentlig inden marts 1852. Derudover havde SK fra 1847 indtægter fra sine skrifter i form af honorarer, som for 1849 beløb sig til 693 rdl. (jf. F. Brandt og E. Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 86-92 hhv. s. 35).

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 26

◀ **at bedrøve Aanden** : spiller på Ef 4,30, hvor Paulus skriver til efeserne: »bedrøver ikke Guds hellige Aand, med hvilken I ere beseglede til Forløsningens Dag« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 28

◀ **at friste Gud** : bibelsk udtryk for at udæske, udfordre Gud. Jf. fx artiklen »Versuchen«, § 3, i *M. Gottfried Büchner's biblische Real- und Verbal- Hand-Concordanz oder Exegetisch-homiletisches Lexicon* bd. 1-2 (med fortsat paginering), 6. udg. ved H.L. Heubner, Halle 1837-1840 [1740], ktl. 79; bd. 2, 1837, s. 1356f. Her hedder det, at menneskene frister Gud, »wenn diese aus Mißtrauen und Reizungen des Fleisches GOTTes Wort, seine Verheißungen, Befehle, Drohungen, Güte, Allmacht und Allwissenheit in Zweifel ziehen, und freventlich Beweis davon verlangen; ja ihm deshalb mit Murren Zeit, Art und Weise vorzuschreiben sich unterstehen. Es geschieht 1) durch freches Sündigen, wo man es darauf ankommen läßt, ob GOTT strafen werde. 2) Durch tollkühnes, ehrgeiziges, sich in Gefahren wagen ohne Beruf, wo man auf GOTTes Schutz hofft.«

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 29

◀ **Penge-Criserne i 1848 bragte mig dette Anliggende lidt pludseligt paa Halsen** : sigter formentlig til, at SK efter salget af barndomshjemmet på Nytorv 2 (285,26) i dec. 1847 anbragte kontanter i aktier og obligationer, hvilket viste sig uheldigt, da obligationskurserne snart efter faldt på grund af Den første slesvigske Krig, der brød ud i april 1848. Om dette skriver SK i nov. 1848 i journaloptegnelsen NB7:114, »at jeg for contanter, som jeg ellers havde besluttet at lade ligge, købte kgl. Obligationer – det Dumme jeg har gjort, og som jeg vel maa betragte som en Art Lection; thi jeg har dog nu tabt en c. 700rd paa dem«, SKS 21, 138,30. Jf. også NB4:158, fra begyndelsen af maj 1848, i SKS 20, 360,34 med kommentar.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 30

◀ **nu forestaaer jo snarest muligt en Formues-Skat** : I sammenhæng med Den første slesvigske Krig, der brød ud i april 1848, indførtes 15. maj 1850 en krigsskat. Diskussionen om en ny form for beskatning fortsatte, som det frem-går af artiklen »Om en Formues- og Indkomstskats Indførelse i Danmark«, under mærket »49.« [Viggo Rothe] i *Fædrelandet*, nr. 231 og nr. 232, 4. og 5. okt. 1850, s. 921f. og s. 925f. I Danmark blev en formueskat dog først indført i 1903.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 31

◀ **har været ødsel** : If. en meget skønsnæssig beregning i F. Brandt og E. Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 154f., havde SK fra sin fars død i 1838 til sin egen død i 1855 et samlet forbrug på ca. 45.000 rigsdaler (299,18), svarende til ca. 2.600 om året i gennemsnit.

I trykt udgave: Bind 23 side 285 linje 34

◀ **jeg her som over alt for ham har Uret** : At mennesket altid har uret over for Gud, udvikles første gang i »Ultimatum«, en prædiken med temaet »Det Opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret«, i anden del af *Enten – Eller* (1843), i SKS 3, 315-332. Senere sker det mere udførligt i »Det Glædelige i, at et Menneske i Forhold til Gud altid lider skyldig«, nr. IV i »Lidelsernes Evangelium«, tredje afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), i SKS 8, 361-383, især s. 369.

I trykt udgave: Bind 23 side 286 linje 2

◀ **han der dog evigt er og bliver Kjerlighed** : spiller på 1 Joh 4,16: »Gud er kærlighed, og den, der bliver i kærligheden, bliver i Gud, og Gud bliver i ham.«

I trykt udgave: Bind 23 side 286 linje 20

◀ **vist** : dvs. vished for.

I trykt udgave: Bind 23 side 286 linje 22

◀ **grebet feil** : taget fejl, begået en fejltagelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 286 linje 23

◀ **Futurum** : lat., fremtid (grammatisk).

I trykt udgave: Bind 23 side 286 linje 28

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 23 side 286 linje 35

◀ **jeg har engang været budet 100rd for Arket af Carstensen, da han havde Figaro ell. Portefeullen, for en Artikel mod Heiberg** : Georg Johan Bernhard Carstensen (1812-57), da. officer, bladudgiver, stifter af Tivoli og andre forlystelsessteder. Han udgav fra jan. 1839 til juni 1841 ugebladet *Portefeullen* samt en tilhørende kvartalsbog. Bladet fortsattes fra juli 1841 til juni 1842 af ugebladet *Figaro. Journal for Literatur, Kunst og Musik*, som ledsagedes af *Figaros Supplementsblade for Literatur-, Kunst- og Musiknyheder* og 4 kvartalsbind indeholdende skønlitteratur. Desuden blev *Figaro* fra 3. april til 25. dec. 1842 suppleret med *Nye Intelligensblade*, som udkom i kvartformat. Her polemiseredes mod J.L. Heiberg (280,7) og dennes tidsskrift *Intelligensblade*, der udkom fra 15. marts 1842 til 1. marts 1844. *Figaro* erstattedes af *Ny Portefeulle* med Carstensen som udgiver og J.C. Schythe som redaktør. *Ny Portefeulle* udkom fra begyndelsen af 1843 til sidst i 1844 som kvartalsbøger og indeholdt, ved siden af skønlitteratur, bidrag om teater og kunst. Fra juli 1843 til dec. 1844 blev bøgerne suppleret med 4-sidede ugentlige nyhedshefter af samme indhold. – **100rd**: 299,18. – **Arket** : Efter trykningen foldes papirarket til 8 tryksider, hvis der er tale om kvartformat.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 4

◀ **jeg har givet meget Betydeligt til for eet eller andet stort Værks Udgivelse** : At SK har brugt el. ydet mange penge på at skrive og udgive sine egne værker, må rimeligvis fortolkes i forhold til de samlede udgifter, som hans forfattervirksomhed medførte (285,34).

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 6

◀ **Reduplicationens**: egl. 'gen-fordobling'; gentagelse, fordobelse; af SK ofte benyttet om refleksionsforhold, hvor noget abstrakt gentages (virkeliggøres) i konkret praksis el. eksistens.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 10

◀ **item** : lat., ligeledes.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 21

◀ **holdes mindre paa Spidsen**: fastholdes i sit yderste.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 22

◀ **Formel for »Apostelen«: han begynder med at forfølge den** : hentyder til Paulus, den betydeligste skikkelse i den ældste kristendom. If. ApG 7,58 - 8,3 var Paulus, dengang kaldet Saulus, til stede ved Stefanus' henrettelse i Jerusalem. Der deltog han også aktivt i forfølgelsen af den kristne menighed. If. ApG 9,1-22 fik han fra ypperstepræsten fuldmagt til at tage til Damaskus for at føre de kristne der som fanger til Jerusalem. På vejen til Damaskus blev han pludselig omstrålet af et lys fra himlen, faldt til jorden og hørte en røst sige: »Saul, Saul, hvorfor forfølger du mig?« (v. 4). Paulus spurgte, hvem der talte, og fik svaret (v. 6): »Jeg er Jesus, som du forfølger.« Efter denne oplevelse opholdt Paulus sig en tid i Damaskus og vendte derpå tilbage til Jerusalem, lærte den kristne menighed at kende og bidrog til dens udbredelse. Han blev formentlig henrettet o. 65 i Rom.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 26

◀ **Christenheden** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 29

◀ **Prædikforedraget** : alm. betegnelse for prædikenen på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 287 linje 30

◀ **Opløftelser**: det at hæve el. hæves op i en højere sfære.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 1

◀ **en stille Time** : 263,8.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 1

◀ **I Prædikenen »Apostelen Pauli Levnet« ... bespottede formane vi** : sigter til J.P. Mynsters (258,29)
29 af 55 sider

prædiken »Om Apostelen Pauli Levnet. Paa ellefte Søndag efter Trinitatis« over 1 Kor 15,1-10, hvor det hedder om Paulus: »Hvo [hvem] kan andet, end elske den Mand, der af sit Hiertes Fylde skriver til en af de Menigheder, der letsindigen havde glemte, hvad de skyldte ham: 'overskioldte velsigne vi, forfulgte taale vi, bespottede formane vi. (...)' [1 Kor 4,12-13]«, nr. 49 i *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage* (261,24) bd. 2, s. 196-210; s. 208f.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 6

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 9

◀ **Sviig** : dvs. svig, bedrag.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 14

◀ **Differents-Opgave** : en opgave, der stiller krav om noget, hvori mennesker er forskellige, fx dannelse, viden, evner.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 18

◀ **profiterer** : foregiver el. benytter sig af lejligheden.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 21

◀ **Jo jeg takker** : ironisk-forarget udbrud: Jo tak!

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 21

◀ **Budene** : dvs. De ti Bud, jf. 2 Mos 20.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 22

◀ **Du skal lade være at stjæle** : hentydning til det syvende bud, jf. 2 Mos 20,25; Luk 18,20 og Rom 13,9.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 23

◀ **Kjød og Blod** : fast udtryk, der bruges seks gange i NT, nærmest som betegnelse for det forgængelige menneske, jf. fx 1 Kor 15,50; Matt 16,17; Gal 1,16; Ef 6,12.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 31

◀ **Differents** : forskel i begavelse, evner o.l.

I trykt udgave: Bind 23 side 288 linje 33

◀ **»det Bestaaende«** : dvs. den etablerede kirke- og samfundsorden.

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 9

◀ **at Prof. Martensen med to Linier ... mener at kunne affærdige hele min Forfatter-Virksomhed** : 283,11.

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 9

◀ **den det Inddirectes Afleder** : dvs. den afleder i form af det indirekte (fx pseudonymiteten).

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 12

◀ **»Professoren« ell »Hof-Prædikanten«** : H.L. Martensen blev 1840 ekstraordinær, i sept. 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet. Fra 1845 blev han efter biskop Mynsters indstilling tillige hofprædikant.

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 26

◀ **N. T., der kun taler om »Vidner«** : Udtrykket »vidner« (gr. μάρτυρες) bruges fx i Luk 24,48 for at betegne apostlene. I ApG og Joh, hvor udtrykket bruges hyppigt, betegner det vidnerne til Jesu opstandelse, men også dem, der underkastes lidelser for deres forkyndelses skyld. Jf. udtrykket 'aflægge el. give vidnesbyrd', som også anvendes en del gange i NT.

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 27

◀ **Vidnedsbyrdet** : dvs. vidnesbyrdet.

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 34

◀ **Berlingske Tidende forsikrer, at det er Martensens Overbeviisning** : sigter til den anonyme anmeldelse af H.L. Martensen *Den christelige Dogmatik* (266,30) i *Berlingske Tidende*, nr. 205, 30. aug. 1849. Anmelderen omtaler »den dybe, inderlige Overbeviisning, der paa hvert Blad af Bogen udtaler sig«.

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 38

◀ **hvad ogsaa Frøken Bremer og Flyve-Posten forsikrer** : sigter til den finskfødte sv. forfatterinde Fredrika Bremer (1801-65), som opholdt sig i København fra efteråret 1848 til juni 1849. Sine indtryk fra dansk kulturliv samlede hun i artikelserien »Lif i Norden« (se SKS K22, 272), der blev overs. til da. og udgivet samlet som *Liv i Norden af Frederikke Bremer, Forfatterinde til de svenske Hverdagshistorier*, Kbh. 1849. I dette lille skrift, der blev averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 214, 12. sept. 1849, hedder det om H.L. Martensen: »En Sædemand i høieste Betydning er H. Martensen, ung endnu og i sin bedste Kraft, spreder han igjennem sit levende Ord og ved sine filosofiske Skrifter (høit agtede i Sverige som i Danmark), Frø til en ny Udvikling af det religiøse Liv i Kirken og Videnskaben ved en dybere Opfattelse af deres Væsen, ved Troeslivets Forklarelse i Fornuftlivet ved den dybe Følelses Formæling med den logiske Tanke. I hans Dogmatik [(266,30)], som snart ventes trykt, imødeser man en fuldkommen gennemført Fremstilling af hans Anskuelse. Og hvad man har seet af disse i hans allerede udgivne Skrifter vækker Haab om en Gjenfødelse af det kirkelige Liv i det Store og det Smaa, i Staten og i det enkelte Hjerter. Den usædvanlige Klarhed og Bestemthed, med hvilken denne rigt begavede Tænkere kan i Sproget fremstille de dybeste spekulative Læresætninger, det Interessante, det Genialske i hans Fremstillingsmaade gjør ham til en populair Skribent. Og vi vente i hans Dogmatik et Hovedværk, ikke blot for de Lærde«, s. 36f. Jf. ogsaa den anonyme anmeldelse af Magnús Eiríkssons (1806-81) *Speculativ Rettroenhed, fremstillet efter Dr. Martensens »christelige Dogmatik« og geistlig Retfærdighed, belyst ved en Biskops Deeltagelse i en Generalfiskal-Sag*, Kbh. 1849, i *Flyve-Posten*, nr. 249, 24. okt. 1849. Anmelderen forsvarer her H.L. Martensen mod M. Eiríkssons kritik og skriver: »Saafremt M[artensen] var, hvad Eiríksson paastaaer, en Hykler, som vilde 'sætte Folk Blaar i Øinene', da skulde det dog være underligt, om E. var den Eneste, som saae og antog dette, og endnu underligere og urimeligere, at M. fremdeles skulde kunne drage Tilhørere til sig: nei, dette kan kun være begrundet deri, at der virkelig boer et religiøst Liv i ham, boer en Aand i ham, som staaer i Sandhedens og Christi Tjeneste. Hermed er altsaa ikke udelukket, at M. i flere af sine theologiske Meninger kan være feilende; det er muligt, at E. her i enkelte Puncter ikke har saa ganske Uret, skjøndt han i andre og de fleste, efter vor bedste Overbeviisning, ikke har Ret.«

I trykt udgave: Bind 23 side 289 linje 39

◀ **Evangeliet: den store Nadvere** : 255,5.

I trykt udgave: Bind 23 side 292 linje 22

◀ **Mediationen** : 261m,3.

I trykt udgave: Bind 23 side 292 linje 26

◀ **»først« at søge det Evige** : allusion til Matt 6,33, hvor Jesus siger: »Men søg først Guds rige og hans retfærdighed, så skal alt det andet gives jer i tilgift.«

I trykt udgave: Bind 23 side 292 linje 28

◀ **Guds Huus** : fast betegnelse for kirken, jf. 1 Tim 3,15.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 1

◀ **en stille Time** : 263,8.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 2

◀ **Intet mindre end** : alt andet end.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 3

◀ er **saa**: sådan.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 5

◀ **med Flid** : med forsæt, med overlæg.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 17

◀ Det **Mærkelige**: påfaldende, bemærkelsesværdige.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 22

◀ **det var til et Bryllup De vare indbudne, og dog undskyldte de sig med, at de skulde til Bryllup** : sammenblanding af lignelsen om kongesønnens bryllup i Matt 22,2-14 og lignelsen om det store festmåltid i Luk 14,16-24. I Luk 14,20 er begrundelsen for, at en af de indbudte ikke kunne komme, at han lige havde giftet sig.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 22

◀ **Jeg havde tænkt at ville prædike over dette Evangelium og satte mig derfor lidt ind i det** : If. gældende kirkeret kunne man kun prædike i Den danske Statskirke, hvis man var teologisk kandidat, ordineret og indsat i et præsteembede og i øvrigt opfyldte de nødvendige betingelser, jf. J.L.A. Kolderup-Rosenvinge *Grundrids af den danske Kirkeret*, Kbh. 1838, s. 66-86. Se dog reskript af 13. feb. 1801, som stadfæstede den lange tradition, der var for, at teologiske kandidater og studerende havde lov til at prædike. SK havde selv tre gange prædikeret ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke (255,1).

I trykt udgave: Bind 23 side 292m linje 1

◀ **cfr p. 177** : se NB18:103, i SKS 23, 324.

I trykt udgave: Bind 23 side 292 linje 4

◀ **Du som tidligst modtog vort Løfte, hvem vi i Daaben lovede Tro** : sigter til dåbspagten, om hvilken det hedder i *Balles Lærebog* (262,29), 7. kap. »Om Naademidlerne«, III, § 2a, s. 103f.: »Ved Daaben indlemmes et Menneske i Christi Kirke, for at deelagtiggøres ved den Hellig Aands medvirkende Naade i de herlige Velgierninger, hvilke Christus haver forhvervet os.« I forlængelse heraf hedder det om fornyelsen af det i dåben givne løfte: »Ved Confirmation maae vi selv igientage og paa den høitideligste Maade fornye det hellige Løvte, som i vor Barndom er af andre paa vore Vegne blevet aflagt ved vor Daab, at vi nemlig ville forsage al Ugudelighed, og troe paa Gud Fader, Søn og Hellig Aand, samt bevise vor Troe i gode Gierninger. Men dette Løvte bør stedse ihukommes i al vor Levetid«, § 5, s. 105.

I trykt udgave: Bind 23 side 292m linje 6

◀ **Trolovede** : forlovede. Ordspil på, at »vi i Daaben lovede Tro«.

I trykt udgave: Bind 23 side 292m linje 10

◀ **som hine i Dagens Evangelium undskyldte (...) for at modtage Indbydelse** : sigter til Luk 14,18-20: »Men de [indbudte] gav sig alle som én til at undskyldte sig. Den første sagde til ham: Jeg har købt en mark og bliver nødt til at gå ud og se til den. Jeg beder dig, hav mig undskyldt. En anden sagde: Jeg har købt fem par okser og skal ud at prøve dem. Jeg beder dig, hav mig undskyldt. Og en tredje sagde: Jeg har lige giftet mig, og derfor kan jeg ikke komme.«

I trykt udgave: Bind 23 side 293m linje 1

◀ **Majestæts-Ret** : 268,32.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 14

◀ **i Evangeliet om Kongen som gjorde sin Søns Bryllup ... den Ene gik til sin Ager, den Anden til sit Kjøbmandskab** : sigter til lignelsen om kongesønnens bryllup i Matt 22,2-14, hvor det hedder om de indbudte (NT-1819): »Men de foragtede det [dvs. indbydelsen til brylluppet], og gik hen, den Ene paa sin Ager, den Anden til sit Kjøbmandsskab [sin forretning].«

I trykt udgave: Bind 23 side 293m linje 23

◀ **det gjør da ikke videre** : underforstået: forskel.

I trykt udgave: Bind 23 side 293m linje 31

◀ **Evangeliet den store Nadvere** : 255,5.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 28

◀ **som Hine i Evangeliet at undskylde sig for at modtage Indbydelsen** : 293m,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 30

◀ **ja (i Daaben) og lovet at komme** : 292m,6.

I trykt udgave: Bind 23 side 293 linje 32

◀ **jeg en saare sjelden Gang har været tilstede paa Studenterforeningens eller Assurance-Compagniets** : Studenterforeningen blev o. 1820 dannet i studentermiljøet på kollegiet Regensen i København og skabte i lejede lokaler rammen om forskellige aktiviteter, herunder et bibliotek, som medlemmerne kunne låne bøger fra. SK var fra nov. 1833 til jan. 1839 medlem af Studenterforeningen; hvorvidt han deltog i møderne er uvist. Efter M.P. Kierkegaards (272,26) død arvede SK bl.a. 6 aktier fra »Det Kongelige Octroierede Kjøbenhavnske Brandassurance Compagnie« og 15 aktier fra »Det Kongelige Octroierede Almindelige Brandassurance Compagnie«. Desuden købte han i jan. 1848 flere aktier (285,19). Som ejer af aktier havde han altså bl.a. stemmeret på de respektive aktionærmøder.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 5

◀ **Præsident** : leder, ordstyrer.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 5

◀ **Det var den anden Studentergeneralforsamling umiddelbart efter Christian VIIIs Thronbestigelse** : Kong Frederik VI døde den 3. dec. 1839, og samme aften indkaldte den nationalliberale politiker Orla Lehmann (1810-70) et studentermøde i konditor Knirschs lokale på Hotel d'Angleterre. Lehmann udarbejdede et adresseudkast til den nye konge, Christian VIII, hvori der krævedes en fri forfatning. Denne adresse fik o. 250 underskrifter og blev læst op af Lehmann på Amalienborg den 4. dec. Det fik andre studenter til at mødes samme dag i Studenterforeningens lokale i Boldhusgade, hvor en langt mindre kritisk og entydigt loyal adresse blev foreslået. SK sigter til denne anden forsamling den 4. dec. 1839.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 7

◀ **en Levin** : ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 12

◀ **ikke Israel**: Israel Salomon Levin (1810-83), litterat og filolog, udgiver af bl.a. Ludvig Holberg og J.H. Wessel. I årene o. 1844-50 hjalp han SK bl.a. med korrekturlæsning af *Stadier paa Livets Vei* (1845) og *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846).

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 12

◀ **M: H** : Mine Herrer.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 13

◀ **Petition** : af lat. petitio; bønsskrift, adresse.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 14

◀ **Cathederet** : talerstolen.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 17

◀ **franske Bierring** : kan sigte til Vilhelm Jakob Bjerring (1805-79) el. hans bror Niels Christian Bjerring (1804-71), som i Studenterforeningen blev kaldt »citoyen Bjerring«. N.Chr. Bjerring studerede flere år teologi, men opgav studiet for at rejse til Frankrig 1829. Han kom tilbage 1833 og levede som sproglærer i København. V.J. Bjerring rejste 1836 bl.a. til Paris og var fra 1837-40 fransklærer ved Den kgl. militaire Høiskole; senere blev han nationalliberal politiker.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 22

◀ **min Broder hen til mig og forlangte den Adresse tilbage, som var Det, der egl. skulde have været discuteret paa Generalforsamlingen** : SKs ældre bror, Peter Christian Kierkegaard (1805-88), da. teolog og præst. P.C. Kierkegaard blev cand.theol. i 1826, dr.phil. i Göttingen i dec. 1829 og lic.theol. ved Københavns Universitet i jan. 1836. Han manuducerede til teologisk embedseksamen frem til 1842, da han blev kaldet til sognepræst for Pedersborg og Kindertofte ved Sorø. Da P.C. Kierkegaard og flere andre ikke

var tilfredse med Lehmanns adresse (294,8), krævede han ved forsamlingen den 4. dec. en ny.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 26

◀ **Adressen vilde blive fremlagt i hans Bolig til Underskrift** : På dette tidspunkt boede P.C. Kierkegaard i barndomshjemmet på Nytorv 2 (285,26), hvor den nye, loyale adresse lå til underskrift. I sin dagbog for 1828-50 (NKS 2656, 4°, I) skriver han herom under dec. 1839: »den 3 døde Fredrik 6, samme Aften Mødet forat indgive en Studenter-Adresse hos [Konditor] Knirsch, næste Dag vore Møder, der endte med Retiraden hjem til mig og Undertegning der, fortsat den 5. Indleveret den 7 og trykt i de tre Hovedblade samme Dag«, s. 111. Adressen fik 426 underskrifter og oplæstes af P.C. Kierkegaard den 8. dec. på Amalienborg. Den udkom på prent bl.a. i *Fædrelandet. Extrablad*, nr. 2, den 8. dec. 1839, s. 87-88.

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 29

◀ **lod man sig gefalde** : var man tilfreds med (germanisme).

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 32

◀ **da jeg anden Gang talede med Christian VIII ... om denne Generalforsamling** : SKs første audiens hos kong Christian VIII (1786-1848, konge fra dec. 1839) fandt sted lørdag den 13. marts 1847. Hans anden audiens på Sorgenfri Slot synes at have fundet sted den 18. juli 1847. Jf. journaloptegnelsen NB9:42, fra jan. 1849, i *SKS* 21, 224,27-32, hvor SK dog skriver, at denne samtale fandt sted ved hans tredje audiens den 3. okt. 1847: »Jeg havde sagt, at en Deel af disse Bemærkninger [angående en konges funktion og optræden] havde jeg allerede havt Leilighed til at gjøre strax den første Dag, han besteg Thronen. Derpaa sagde han: ja, ikke sandt, det var den Gang, at der blev holdt en Generalforsamling, hvor De var Præsident. – Hukommelse havde han.«

I trykt udgave: Bind 23 side 294 linje 34

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 3

◀ **at Skilsmisse er mulig** : Skilsmisse var mulig bl.a. ved frivillig overenskomst. If. *Chr. V's Danske Lov* (1683), som stadig var gældende, udgjorde utroskab sammen med bortrømning og ufrugtbarhed de andre årsager, hvorfor ægtefolk måtte skilles, jf. 3. bog, kap. 16, § 15.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 3

◀ **Duekræmmeren**: en, der handler med duer.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 5

◀ **Som han maatte vandre ud fra sine Fædres Land til et fremmed** : hentyder til 1 Mos 12,1: »Og HERREN havde sagt til Abram: Gak ud af dit Fædrene-Land, og fra din Slægt, og af din Faders Huus, til et Land, som jeg vil vise dig.« *Huus- og Reyse-Bibel* (256,10).

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 13

◀ **Medlevende** : dvs. samtidige.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 15

◀ **være Fremmed, i Udlændighed** : i GT tales der flere gange om at være fremmed og som en udlænding el. at være i udlændighed, fx. i Job 19,15, hvor Job siger: »Mine trælkvinder regner mig for en fremmed, i deres øjne er jeg en udlænding.« Her hentydes formentlig til Hebr 11,13, hvor Paulus skriver : »Med troen i behold døde alle disse [Abel, Enok, Noa, Abraham og Sara] uden at have fået løfterne opfyldt; de havde kun set og hilst deres opfyldelse i det fjerne, og de bekendte, at de var fremmede og udlændinge på jorden.« Jf. Ef 2,19 og 1 Pet 2,11.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 17

◀ **kan gjøre Alt med** : dvs. kan deltage i alt.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 29

◀ **affecteret** : 257,21.

I trykt udgave: Bind 23 side 295 linje 30

◀ **forekastes** : foreholdes, bebrejdes.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 8

◀ **hvad der skal leve udødeligt i Sangen maa døe** : gengivelse af sidste strofes sidste vers i Johann Christoph Friedrich v. Schillers (1759-1805) digt »Die Götter Griechenlands« (1788), hvor det om de græske guders tilbagetog fra verden hedder: »Aus der Zeitfluth weggerissen, / schweben Sie gerettet auf des Pindus Höhn; / Was unsterblich im Gesang soll leben, / Muß im Leben untergehn.« *Schillers sämtliche Werke* bd. 1-12, Stuttgart og Tübingen 1838, ktl. 1804-1815; bd. 1, s. 98-104; s. 104.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 15

◀ **Mærker af** : tegn på.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 17

◀ **ganske vist** : sikkert og vist.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 18

◀ **kjende** : spore; se.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 19

◀ **Piinagtighed** : pinsel.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 23

◀ **Slægten** : menneskeslægten, menneskeheden.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 26

◀ **Aflad** : formildelse, eftergivenhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 27

◀ **een, som dog alligevel uendeligt Intet formaar** : hentyder måske til Luk 12,26, hvor Jesus siger: »Når I altså ikke engang formår det allermindste, hvorfor bekymrer I jer så for det øvrige?«

I trykt udgave: Bind 23 side 296 linje 32

◀ **tages en Position** : militært: indtages el. besættes en stilling.

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 5

◀ **strakt Carriere** : hestens galop med lange spring.

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 7

◀ **fuld Carriere** : hestens galop med korte spring.

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 10

◀ **skuffende** : illuderende, vellignende.

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 11

◀ **blind Allarm** : vending, der betegner et stort postyr for ingenting, især kendt fra titlen på Ludvig Holbergs komedie *Hexeri eller Blind Allarm* (trykt 1731).

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 13

◀ **Englenes Hærskarer** : formentlig allusion til Sl 103,20-21: »Lovet HERREN, I, som ere hans Engle, I stærke Kiæmper, som udrette hans Befaling, at man kan høre hans Ords Røst. Lovet HERREN, alle hans Hærskare! hans Tienere, I som gjøre hans Villie.« *Huus- og Reyse-Bibel* (256,10).

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 19

◀ **Ergo** : lat., altså. I en logisk følgeslutning betegner ordet overgangen fra en eller flere præmisser til konklusionen.

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 20

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 297 linje 34

◀ **den Maade, paa hvilken Speculationen taler om Gud-Msk** : hentyder til den spekulative teologis og filosofis forklaringer af inkarnationen. Dels opfattes det, at Guds Søn bliver menneske i Jesus, som logisk og/el. historisk nødvendighed, fx hos G.W.F. Hegel. Dels betragtes hele menneskeslægten som inkarnation, fx hos David Friedrich Strauß. Sml. *Indøvelse i Christendom* (1850), hvor det hedder: »Speculationen har naturligviis meent at kunne 'begribe' Gud-Mennesket – det kan man godt begribe; thi Speculationen tager Timelighedens, Samtidighedens, Virkelighedens Bestemmelse bort fra Gud-Mennesket. (...) Nei, Situationen hører med til Gud-Mennesket, Situationen at et enkelt Menneske, som staaer ved Siden af Dig, er Gud-Mennesket. Gud-Mennesket er ikke Eenheden af Gud og Menneske; saadan Terminologi er dybsindig Øienforblindelse«, s. 91 (SV2 12, 103).

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 3

◀ **bestædt** : anbragt, stillet.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 7

◀ **i Xstheden** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 9

◀ **forhindre, at man (...) ikke faaer** : dvs. forhindre, at man får.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 16

◀ **Leietjenerne**: person, som ansættes i midlertidig tjeneste, også person, der hyres som guide og foreviser et steds seværdigheder for tilrejsende. Her: præst.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 21

◀ **for saa godt Kjøb** : til en så billig pris.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 29

◀ **tilgavns** : grundigt, fuldt ud.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 31

◀ **vide ham Tak for** : være ham taknemmelig for.

I trykt udgave: Bind 23 side 298 linje 34

◀ **1000 Levebrød** : lf. registrene i *Geistlig Calender for Aaret 1848*, Kbh. [afsluttet den 18. jan. 1848], ktl. 378, var der o. 890 hovedsogne i kongeriget Danmark (dvs. uden hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg) og o. 1.050 ansatte præster, herunder biskopper og provster; hertil kommer o. 120 personlige kapellaner.

I trykt udgave: Bind 23 side 299 linje 6

◀ **det naturlige Msk.** : 256,10.

I trykt udgave: Bind 23 side 299 linje 7

◀ **100rd** : Den da. møntfod var ved forordning af 31. juli 1818 delt i rigsbankdaler, mark og skilling; der gik således 6 mark på en rigsdaler, 16 skilling på 1 mark og 96 skilling på 1 rigsdaler. I Hof- og Stadsretten havde en dommer 1.200-1.800 og en fuldmægtig 400-500 rigsdaler i årsløn. En håndværkersvend tjente 5 rbd. om ugen, en tjenestepige o. 30 rbd. om året foruden kost og logi.

I trykt udgave: Bind 23 side 299 linje 18

◀ **Forskjellen fra en »Apostel« bliver alligevel, at han har gudd. Myndighed** : jf. »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel«, der påbegyndtes i sommeren 1846 og indgik som den anden afhandling i *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* (1849), i SKS 11, 95-111; især s. 98 og 100. – **han**: dvs. apostlen.

I trykt udgave: Bind 23 side 299 linje 32

◀ **Ordinationen** : se ritualet for præstevielse, kap. 10, art. 2, i *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685], der var gældende på SKs tid. Heri bestemmes det, at biskoppen – mens ordinanderne knæler ved alteret – skal overdrage dem »det hellige Embede med Bøn og Hænders Paaleggelse saaledes sigendes: / Saa overantvorder [overdrager] jeg Eder nu det hellige Præste- og Prædike-Embede efter den Apostoliske Skik i Navn GUd Faders, Søns og Hellig Aands, og giver Eder Magt og Myndighed herefter, som rette GUds og JEsu Christi Tienere, at prædike GUds Ord hemmelig og aabenbare udi Kirken, at uddeele de høyværdige Sacramenter efter Christi egen Indstiftelse, at binde Synden paa den Halstarrige, og løse den paa den Bodfærdige, og ellers alt hvis dette GUds hellige Kald vedkommer, efter GUds Ord og vores Christelig Skik og Brug«.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 1

◀ **hardt** : hårdt.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 2

◀ **»stille, alvorfulde Time.«** : 263,8.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 3

◀ **et tidligere Sted i denne Journal ... Indbrud paa Amagertorv** : se NB18:30, SKS 23, 270,24-25.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 8

◀ **holdes (...) over** : værnes om.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 10

◀ **de Naadegaver, som meddeles dem ved Ordinationen** : Det var et omdebatteret spørgsmål, hvorvidt den, der ordineres, tilføres en særlig nådegave og indfældes i den ubrudte række af indehavere af det embede, som nedstammer direkte fra apostlene. Således forstås præstevielsen i den katolske kirke, hvor ordination er et sakramente; dette er ikke tilfældet i de protestantiske kirker.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 14

◀ **føres der saa samtidigt en theologisk lærd Strid: om Ordinationens Væsen og Betydning fra et speculativt Standpunkt** : hentyder måske til H.L. Martensens behandling af ordinationen i *Den christelige Dogmatik* (266,30), hvor det i § 272 hedder: »Naar nu i den lutherske Kirke Præsterne indvies paa apostolisk Viis ved Haandpaalæggelse af Brødrene – et Sindbillede paa Overførelsen af en aandelig Gave – saa kunne vi vistnok ikke stille Præstevielsen paa samme Trin som de egentlige Sacramenter, ei heller tør vi antage, at *overordentlige* Naadegaver knytte sig dertil, som i den apostoliske Tid; men ligesaa lidt kunne vi antage, at den er en blot Ceremonie, ved hvilken Intet meddeles. Thi det ligger i Begrebet om det af Herren indstiftede Embede, at det indeslutter en *Magt* og en *Myndighed*, fra Herren selv og *i et vist Maal* maa være ledsaget af de Forjættelser, der paa overordentlig Maade opfyldtes paa Apostlene og de Disciple, som Herren selv udsendte«, s. 533f.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 16

◀ **Genius** : 260,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 18

◀ **Vertshuusholder** : beværter el. gæstgiver.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 19

◀ **Oberhofprædikant** : overhofprædikant, dannet efter titler (i rangforordningen af 14. okt. 1746) som oberhofmester. Skønt der var flere af kongen udnævnte hofpræster (især til at prædike for hoffet i Christiansborg Slotskirke), fx J.P. Mynster, sigtes her formentlig til H.L. Martensen (260,20), der i 1845 blev udnævnt til hofprædikant.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 19

◀ **N. N.** : forkortelse af lat. nomen nescio (jeg ved ikke navnet), som bruges til at betegne en person, hvis navn man ikke kender el. ikke vil afsløre.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 19

◀ **Jav** : egl. jag; sjov, kommers. SKs stavemåde gengiver den sædvanlige udtale.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 21

◀ **ad libitum** : lat., efter behag, efter forgodtbefindende.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 25

◀ **Skudder-Mudder** : forvirring, virvar.

I trykt udgave: Bind 23 side 300 linje 26

◀ **gudelige Forsamlinger** : private sammenkomster af kristne lægfolk med religiøst formål. Indtil religionsfrihedens indførelse ved Grundloven i 1849 var de underlagt juridiske restriktioner.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 2

◀ **10rd** : 10 rigsdaler (299,18), svarende til en snedkersvends løn for to ugers arbejde.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 5

◀ **givende (...) en god Dag** : fast udtryk: være ligeglad med, blæse et stykke.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 6

◀ **bivaane** : være til stede ved.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 9

◀ **ubilligt** : urimeligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 11

◀ **at Petrus og Paulus bleve kagstrøgne** : Petrus er den lat. form for Peter. Apostlens egl. navn er Simon, mens Peter er et tilnavn. Her sigtes til ApG 5,40-41, hvor Peter og andre apostle er blevet fængslet af Rådet i Jerusalem. Apostlene blev forhørt, pisket og løsladt. Der sigtes også til 2 Kor 11,24-25, hvor Paulus (287,26) blandt sine lidelser opregner, at han har »fem gange fået fyrre slag minus ét, jeg har fået pisk tre gange, er blevet stenet én gang«. Jf. ApG 16,22. – **kagstrøgne**: Kagstrygning var en straf, hvor den dømte person blev bundet til en pæl (kaldet »kagen«) og derefter pisket med ris.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 12

◀ **ordentlig (...) overordentlig** : ordinær, hhv. ekstraordinær.

I trykt udgave: Bind 23 side 301m linje 1

◀ **lede** : dvs. led.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 24

◀ **Apostlene kagstrøgne** : 301,12.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 26

◀ **Golgotha** : stedet uden for Jerusalem, hvor Jesus blev korsfæstet.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 27

◀ **sat sig ned** : slået sig ned, etableret sig (som erhvervsdrivende).

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 28

◀ **kommet op** : opstået.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 29

◀ **curieust** : af fr. curieux, nysgerrigt, besynderligt; interessant.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 33

◀ **Saa bliver Petrus og Jacobus stillede for Raadet, og derpaa kagstrøgne** : sigter til ApG 5,40-41,

hvor det fortælles, at Rådet i Jerusalem kaldte apostlene ind og »lod dem piske«. Kun Peter nævnes her ved navn. Hvilken Jakob SK her sigter til kan ikke afgøres; jf. dog ApG 12,2-3. – **kagstrøgne**: 301,12.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 35

◀ **Raadet forbyder derpaa Apostlene at forkynde Xstus** : sigter til ApG 5,40. 301,35.

I trykt udgave: Bind 23 side 301 linje 38

◀ **thi man maa frygte Gud mere end Msker** : allusion til ApG 5,29: »Peter og apostlene svarede: 'Man bør adlyde Gud mere end mennesker.'« Jf. også *Dr. Morten Luthers liden Catechismus. Nøiagtig oversat efter Grund-Texten*, Kbh. 1849, ktl. 189 (forkortet *Dr. Morten Luthers liden Catechismus*), s. 3-8, hvor forklaringen af det første af De ti Bud lyder: »Vi skulle over alle Ting frygte, elske og forlade os paa Gud«, s. 3.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 2

◀ **Stik-Ordet** : mottoet, slagordet.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 9

◀ **Apostlernes Gjerninger** : betyder her både den bibelske bog Apostlenes Gerninger og de deri omtalte begivenheder.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 11

◀ **Apostelen blev korsfæstet** : hentyder til apostelen Peters martyrdød, som antydes i Joh 21,18-19. Her siger Jesus til ham: »'Sandelig, sandelig siger jeg dig: Da du var ung, bandt du selv op om dig og gik, hvorhen du ville; men når du bliver gammel, skal du strække dine arme ud, og en anden skal binde op om dig og føre dig hen, hvor du ikke vil.' Med de ord betegnede han den død, Peter skulle herliggøre Gud med.« Apokryfe skrifter, fx *Peters Martyrium*, vil vide, at Peter blev korsfæstet i Rom.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 14

◀ **point de vüe** : fr., synspunkt; orienteringspunkt, målestok.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 24

◀ **Xstheden** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 25

◀ **egl. siger vel Evangeliet, at de Fattige, Ulykkelige o: s: v: ere nærmere til Evangeliet ... end de Lykkelige o: s: v:** : formentlig allusion til Matt 11,5, hvor Jesus siger: »Blinde ser, og lamme går, spedalske bliver rene, og døve hører, og døde står op, og evangeliet forkyndes for fattige.« Jf. Luk 7,22.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 33

◀ **ligelig** : ens.

I trykt udgave: Bind 23 side 302 linje 38

◀ **desto værre** : desværre.

I trykt udgave: Bind 23 side 303 linje 14

◀ **Reduplicationens**: 287,10.

I trykt udgave: Bind 23 side 303 linje 20

◀ **gesvindt** : hurtigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 303 linje 27

◀ **Luther siger til et christeligt Liv hører ... Tro og Kjerlighed** : sigter til Luthers evangelieprædiken til 14. søndag efter trinitatis over Luk 17,11-19 (om Jesu helbredelse af ti spedalske) i *En christelig Postille* (262,2) bd. 1, s. 501-514. Her hedder det s. 513, sp. 2: »dette Evangelium afmaler det hele Christen-Liv med alle dets Tilfælde og Lidelser. Thi dets Hoved-Stykker ere Troen og Kjerligheden. Troen annammer det Gode, Kjerligheden meddeler det [deler det med andre]. Troen gjør os til Guds Ejendom, Kjerligheden til Næstens. Naar da sligt et Liv har taget sin Begyndelse, saa kommer Gud, og forbedrer det ved Prøver og Anfægtninger, hvorved Mennesket voxer, jo længer jo mere, i Tro og Kjerlighed, indtil han ved egen

Erfaring, faaer Gud saa kjær, at han Intet frygter mere.« Tidligere i prædikenen taler Luther om, at kærligheden lærer den kristne, hvorledes »han skal øve gode Gjerninger«, og bruger udtrykket »Christi Kjærligheds-Gjerninger«, s. 506, sp. 2, ligesom han siger til sin tilhører: »lad dig af dette [Kristi] Exempel opmuntre til at øve gode Gjerninger, ei alene mod dine Venner og mod de Fromme, men ogsaa mod dem, som give dig Utak og Had til Løn! Saa gaaer du i din Herres Christi rette Spor. Men inden du kommer saa vidt, skal du ikke agte dig for en fuldkommen Christen«, s. 507, sp. 2.

I trykt udgave: Bind 23 side 303m linje 5

◀ **Stedet er bemærket i mit Exemplar af hans Prædiken** : SKs eget eksemplar af Luthers *En christelig Postille* er ikke identificeret. – **bemærket**: betegnet ved et mærke.

I trykt udgave: Bind 23 side 303 linje 9

◀ **et andet Sted (...) hvor Forfølgelse ikke er, der er Feil i Forkyndelsen** : sigter til Luthers evangelieprædiken til 4. søndag efter helligtrekongersdag over Matt 8,23-27 (om stormen på søen) i *En christelig Postille* (262,2) bd. 1, s. 168-175. Her hedder det s. 174, sp. 1: »Thi dersom de [dvs. alle kristne, især prædikanterne] prædike Christum ret, da maae de belave sig paa at lide Forfølgelse, der er ingen Snak for. Og det er et sikkert Tegn, at en Prædiken er ægte-christelig, naar den forfølges, især af de store Helgene, af de Lærde og Vise.«

I trykt udgave: Bind 23 side 303m linje 11

◀ **befale sig Gud i Vold** : overgive sig i Guds varetægt; allusion til det københavnske vægtervers ved midnat: »Det var om Midnats Tide / Vor Frelser han blev født, / Til Trøst al Verden vide, / Som ellers var forødt; / Vor Klokke er slagen Tolv; / Med Tung' og Mund / Af Hiertens Grund / Befal eder Gud i Vold.« Se afsnittet »Vægternes Natte-Sang udi Kjøbenhavn« i *Instruction for Natte-Vægterne i Kiøbenhavn*, Kbh. 1784, s. 21.

I trykt udgave: Bind 23 side 303m linje 21

◀ **Xstheden** : 257,24.

I trykt udgave: Bind 23 side 303 linje 34

◀ **at leve ubemærket** : formentlig allusion til det ordsprogsagtige udtryk »bene qui latuit, bene vixit« (»den, der skjuler sig vel, lever vel«) fra den rom. digter Ovids *Tristia*, 3. bog, kap. 4, 25, jf. *P. Ovidii Nasonis opera quae supersunt*, udg. af A. Richter, bd. 1-3, stereotypudg., Leipzig 1828, ktl. 1265; bd. 3, s. 207.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 5

◀ **»at sætte sin Ære i at leve stille« (Thessalonicenserne)** : frit citat fra 1 Thess 4,11, hvor Paulus formaner til »at søge Ære i at leve stille« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 6

◀ **i en Prædiken ... declamerer Mynster ... foretrak at leve skjult** : sigter til J.P. Mynsters (258,29) prædiken »Hvad Christi Vidner have udrettet. Paa anden Juledag« over ApG 6,8-15 og 7,54-60, hvor det hedder: »Thi i det vi fornye dissens [dvs. martyrernes] Ihukommelse, da ville vi ikke tilstede den dorske Forestilling Indgang, som om de dog havde handlet klogere, dersom de ikke vare traadte saa vædeligen frem, dersom de havde virket i Stilhed, søgt paa enhver Maade at bevare Freden, og da – lader os sige det rette Ord – da ladet Verden gaae, som den vilde. Bequemmere er det vistnok at leve sine Dage i Ro, og at træde tilbage, naar Modstanden vorder for stærk, at indklæde, hvad man holder for Sandhed, i halvsande Ord, som kunne modtage enhver Betydning, og bag hvis Skiul man kan tildække sin rette Mening, naar denne er til Anstød; men, m[ine] T[ilhørere], saaledes ville I dog vel ikke, at Christi Vidner skulde have talet. Hvis der endog ere de Tider og Omstændigheder, hvori Herren kun opfordrer sine Tienere til en stillere Virksomhed, da ere der ogsaa de Tider, hvori han fordrer, at de ikke skulle vige tilbage for det Oprør, de vække, hvori de skulle vise, om de ville være troe indtil Døden.« *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* (261,24) bd. 1, s. 68-80; s. 71.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 9

◀ **Jeg erhvervede mig først et berømt Navn som Forfatter** : Ud over nogle mindre bladartikler, *Af en endnu Levendes Papirer* (1838), disputatsen *Om Begrebet Ironi* (1841) og *En literair Anmeldelse* (1846) omfattede SKs forfatterskab indtil den såkaldte *Corsar*-affæres begyndelse følgende pseudonyme værker: *Enten – Eller* (1843), *Frygt og Bæven* (1843), *Gjentagelsen* (1843), *Philosophiske Smuler* (1844), *Begrebet Angest* (1844), *Forord* (1844), *Stadier paa Livets Vei* (1845) og *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846). Sideløbende dermed udgav SK under eget navn fra 1843-44 i alt 18 opbyggelige taler og *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845). SK blev af den anonyme anmelder [Andreas Frederik Beck (1816-61)] i *Neues*

Repertorium für die theologische Literatur und kirchliche Statistik, udg. af H.Th. Bruns, bd. 2, hæfte 1, Berlin 1845, s. 44-48, omtalt som en af de »produktivsten Schriftsteller Dänemarks«, s. 44.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 16

◀ **saa brød jeg med hele Verdsligheden** : sigter formentlig til, at SK udfordrede *Corsaren* med en polemisk artikel under pseudonymet Frater Taciturnus i *Fædrelandet* 27. dec. 1845 (258,25).

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 17

◀ **begyndte nu for Alvor som religiøs Forfatter** : Efter *Corsar*-affæren havde SK under eget navn udgivet bl.a. *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), *Kjerlighedens Gjerninger* (1847), *Christelige Taler* (1848) og »Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden« (1849). Derudover udkom *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* (1849) under pseudonymet H.H. og *Sygdommen til Døden* (1849) af Anti-Climacus med SK som udgiver.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 18

◀ **point de vue** : fr., synspunkt; målestok.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 26

◀ **Luthers Postil** : dvs. *En christelig Postille* (262,2).

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 27

◀ **en heel Deel Sætninger ... noterede i mit Exemplar** : 303m,9.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 27

◀ **Prædike-Foredrag** : alm. betegnelse for prædikenen på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 304 linje 30

◀ **Jeg er opdragen ved Mynsters Prædiken** : J.P. Mynster, der hyppigt prædikede i de københavnske kirker, var 1820-28 skriftefader for SKs fader, M.P. Kierkegaard (272,26). Det var også Mynster, der konfirmerede SK den 20. april 1828 i Trinitatis Kirke. Det er formentlig i denne periode, at SK som barn har hørt Mynster prædike. Hvad trykte prædikener angår, må der sigtes til Mynsters prædikener fra tiden i Spjellerup, *Prædikener* bd. 1, 3. opl., Kbh. 1826 [1810], bd. 2, 2. opl., Kbh. 1832 [1815], ktl. 228 og ktl. 2192, el. til *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage* (261,24).

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 2

◀ **aber** : af ty., men.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 2

◀ **søgne Dage** : søgnedage, dvs. hverdage.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 6

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 10

◀ **forskyldte** : gøre mig skyldig i.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 11

◀ **ein zwei, drei** : ty. »eins, zwei, drei«, som bruges i trylleformler el. børneremser for at fremkalde el. markere en pludselig forandring.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 13

◀ **Exceptionelle** : ekstraordinære.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 15

◀ **tager (...) op med** : tager også op, noterer også.

I trykt udgave: Bind 23 side 305 linje 33

◀ **det naturlige Msk.** : 256,10.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 3

◀ **til Forargelse** : til anstød.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 3

◀ **afsides liggende Steder, hvor vi jage dem hen** : sigter formentlig til, at sindssyge ikke måtte indlægges på Frederiks Hospital i Bredgade i København (jf. hospitalets fundats af 6. aug. 1756, § 3), men blev anbragt ude på de kommunale sindssygeanstalter Sct. Hans Hospital ved Roskilde eller Bidstrupgård NV for Roskilde, o. 35 km fra København. Jf. journaloptegnelsen NB12:159, i SKS 22, 240.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 8

◀ **stadselige** : prægtige, pyntelige.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 12

◀ **I der beundres og vel beundre Eder selv for Eders Slægtskab med en Goethes Classicitet** : sigter måske til fremstillingen af J.P. Mynster i 15. levering af *Dansk Pantheon, et Portraitgallerie for Samtiden*, Kbh. 1844, hvor den anonyme forf. [P.L. Møller] skriver, at man hos Mynster erindres »uvilkaarlig om GÖTHE, selv om ikke denne store Aands Indflydelse paa Mynster havde viist sig umiskjendelig i det ovennævnte Fragment af en Tragedie [»Isabella af Aragon« (1824)], der i Dictionens Elegants kan maale sig med det Skjønneste i vor Litteratur«, uden sidetal, [s. 2]. – **Goethes**: Den ty. digter, jurist, statsmand og naturvidenskabsmand Johann Wolfgang von Goethes (1749-1832) dyrkelse af dannelse, som frem for alt skulle tjene livet, prægede det danske åndsliv dybt.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 13

◀ **han som vidste at fjerne** : sml. »Adskilligt om Ægteskabet mod Indsigelser. Af en Ægtemand« i *Stadier paa Livets Vei* (1845), hvor Assessor Wilhelm kritiserer Goethe: »I denne Distance-Theori er hiin Digter i aus meinem Leben en Mester. (...) Altsaa hver Gang et Livsforhold vil overvælde ham, saa maa han fjerne det fra sig ved at digte det.« SKS 6, 144f. Jf. journaloptegnelsen NB5:37, fra maj el. juni 1848, hvor SK skriver om J.P. Mynster: »Det Store hos ham er personlig Virtuositet a la Goethe. (...) fordi han personligt vil sikkre sit eget Liv, og fjerne fra sig«, SKS 20, 384.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 14

◀ **Grade-Antal** : tal, der angiver graden på et måleinstrument (306,29); intensitet.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 19

◀ **gradere** : grade, måle en væskes vægtfylde ved hjælp af et aræometer (en flydevægt). Flydevægten består almindeligvis af et glaserør, hvis kugleformede nederste del er fyldt med hagl, og hvis øverste del er forsynet med gradetal. Den benyttes bl.a. til at teste brændevins indhold af ren alkohol.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 25

◀ **det Spirituøse** : noget, der indeholder spiritus. Her spiller SK på, at spiritus både kan betyde ånd og alkohol.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 27

◀ **Prædike-Foredrag** : alm. betegnelse for prædikenen på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 29

◀ **een Grad, naar man antager at det N. T. holder 14** : hentyder formentlig til Spendrups gradestok, en flydevægt, som fra 1809 til 1892 brugtes til at fastslå fx brændevins indhold af alkohol (spiritus). Denne gradestok havde en inddeling fra 0 til 18½ grader.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 29

◀ **cum grano salis** : lat., egl. 'med et gran salt'; ikke bogstaveligt, men med forstand og eftertanke. Talemåden synes at stamme fra den rom. embedsmand og forfatter Plinius den ældre (23-79), der i *Historia naturalis*, 23. bog, kap. 77 (149), omtaler en recept på modgift. Recepten, som blev fundet hos den lilleasiatiske konge Mithridates VI ved hans død i år 63 f.Kr., foreskrev, at man skulle støde to tørrede

valnødder, to figner og 20 blade af planten rude med tilsætning af et korn salt («addito salis grano»). Denne modgift ville efter sigende gøre én immun over for al gift i dagens løb.

I trykt udgave: Bind 23 side 306 linje 37

◀ **det naturlige Msk.** : 256,10.

I trykt udgave: Bind 23 side 307 linje 1

◀ **»have Verden« nok** : at have tilstrækkeligt kendskab til de omgangsformer, der præger de højere el. dannede kredse, have tilstrækkelig verdenserfaring.

I trykt udgave: Bind 23 side 307 linje 14

◀ **vistnok** : ganske vist, sikkert.

I trykt udgave: Bind 23 side 307 linje 18

◀ **cfr. Taler »Ypperste-Præsten« i Fredags-Talerne** : sigter til den første af de tre taler i *»Ypperstepræsten«* - *»Tolderen«* - *»Synderinden«*, *tre Taler ved Altergangen om Fredagen*, Kbh. 1849, hvor SK bl.a. skriver: »Den er ubetinget den meest Lidende, om hvem det - derved at han gør det - i Sandhed er sandt, at han ubetinget ingen anden Trøst har end den: at trøste Andre; thi dette og kun dette er Sandhedens Udtryk for, at i Sandhed Ingen kan sætte sig i hans Sted, samt at det er Sandhed i ham. Og saaledes med Ham, den Herre Jesus Christus; Han var ikke en Lidende, der søgte Trøst hos Andre, endnu mindre, at Han fandt den hos Andre, endnu mindre, at Han klagede over ikke at finde den hos Andre, nei Han var *den* Lidende, hvis eneste, ubetinget hvis eneste Trøst var at trøste Andre.« SKS 11, 255,5-14.

I trykt udgave: Bind 23 side 307 linje 23

◀ **foredrager** : fremfører (på en æstetisk måde).

I trykt udgave: Bind 23 side 307 linje 28

◀ **at elske Næsten** : sigter til anden del af kærlighedsbuddet i Matt 22,39; Luk 10,27; Rom 13,9; Gal 5,14 og Jak 2,8.

I trykt udgave: Bind 23 side 307 linje 28

◀ **R. Nielsen** : 264,27.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 4

◀ **qua** : lat., som, i egenskab af.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 5

◀ **vistnok** : rigtignok, bestemt.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 15

◀ **at jeg for Gud havde besluttet at gjøre Forsøget med ham** : sigter formentlig til, at SK overvejede at gøre R. Nielsen fortrolig med sine tanker om forfatterskabet. I en planlagt artikel *»Angaaende mit Forhold til Hr. Prof. R. Nielsen«*, fra o. 1849-50, hedder det: »I Midten af Aaret 1848 blev det mig ved forskellige Overveielser, alle førende til det samme Punkt, tydeligt, at jeg burde[,] at det var min Pligt, idetmindste at gjøre et Forsøg paa ved personligt Forhold at sætte en Anden ind i mine Anskuelser, saa meget mere som jeg meente at skulle høre op at være Forfatter. / Jeg valgte Prof. Nielsen, der iforveien allerede havde søgt en Tilnærmelse. / Siden den Tid har jeg i Regelen talt med ham een Gang hver Uge« (*Pap. X 6 B 124, s. 164*). SK ønskede også en person til at udgive sine litterære efterladenskaber (se fx journaloptegnelserne NB6:74, fra aug. 1848, i SKS 21, 56f., og NB14:90, fra dec. 1849, i SKS 22, 397-399).

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 18

◀ **det Exceptionelle** : det ekstraordinære.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 21

◀ **at han, ligesom hiin Pige, anseer mig for den listigste Bedrager** : sigter til Regine Olsen (1822-1904), datter af Regina Frederikke og Terkild Olsen. SK var forlovet med Regine i godt et år, fra 10. sept. 1840 til det endelige brud 12. okt. 1841. Hun blev 28. aug. 1843 forlovet med J.F. Schlegel og gift med ham 3. nov. 1847 i Vor Frelzers Kirke på Christianshavn. Sit forhold til Regine Olsen har SK tilbageskuende

beskrevet i »Mit Forhold til 'hende'. / d. 24 Aug 49. / noget Digterisk«, svarende til notesbog 15 i SKS 19, 431-445. I journaloptegnelsen NB8:33 fra 1848 skriver SK med henblik på bruddet med Regine: »jeg havde dog Styrke nok til, for at lindre Sagen for hende, at udtrykke at jeg var en Skurk, en Bedrager.« SKS 21, 159.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 23

◀ **vistnok** : rigtignok, bestemt.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 26

◀ **hans store Bog** : sigter til R. Nielsen *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*, 1849 (264,30).

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 28

◀ **Thi Omverdenen paatog sig (...) mine Partes** : At der var andre, der overtog SKs part el. rolle, sigter til reaktionerne på R. Nielsens *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (264,30). Nielsen, der i denne bog kun sjældent nævner SK, blev fra flere sider kritiseret for at have overtaget hans ideer og stil. Anmelderen, formentlig H.Fr. Helveg, i *Dansk Kirketidende* (260,29), nr. 199, 22. juli 1849, bd. 4, nr. 43, sp. 714-718, skriver: »Prof. Nielsen, der tidligere var bekjendt som talentfuld Ordfører for den speculative Theologie af Hegel's Skole, dog saaledes at man altid hos ham baade som Philosoph og Theolog sporede en dybere religiøs Alvor og Varme, har nu fuldstændig brudt med den nyere Videnskabelighed og i dette Skrift, hvori han første Gang bestemt udtaler Bruddet, forsøgt sig i *Mag. Kierkegaards* Maneer, uden at han just i denne er saa ganske heldig. (...) Vil det ikke længer gaae med Mediationen, der lader alle de modsatte Standpunkter komme til deres Ret men for at lade dem gaae op i den spekulative Eenhed - nu vel, saa opgive man den, lade Modsætningerne træde frem uforsonede! Men hvordan? derved bliver man jo netop et simpelt Menneske igjen, naar man kommer ind i Modsætningernes stridige Virvar? O nei! det er *Mag. Kierkegaards* udødelige Fortjeneste her at have viist den Vei, Prof. Nielsen er fulgt, nemlig at gjøre sig selv til det Dialektiske«, sp. 714. I P.C. Kierkegaards (294,26) foredrag den 30. okt. 1849 på Roskilde præstekonvent kritiseredes Nielsen for på utallige punkter at tage tråde op fra SKs værker. Desuden klandredes Nielsen for i udtryksmåde og forkærlighed for dialektiske kunststykker at slutte sig tæt til SKs stil, uden dog at nå forbilledets ægte lidenskabelige præg. Foredraget blev trykt i *Dansk Kirketidende* (260,29), nr. 219, 16. dec. 1849, bd. 5, 1850, sp. 171-193; sp. 191.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 34

◀ **at vedgaae, at han egl. kun er Anmelder** : Mens Nielsen i *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (264,30) næppe omtaler SK, tilkendegiver han sin gæld til ham i *Mag. S. Kierkegaards* »*Johannes Climacus*« og *Dr. H. Martensens* »*Christelige Dogmatik*«. En undersøgende Anmeldelse (320,6). Anmeldelsen består, s. 11-42, næsten udelukkende af citater fra *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), og forfatteren indrømmer med hentydning til SK: »Jeg har i den vigtige Sag, hvorom vi her handle [dvs. diskussionen om principperne i dogmatikken], jo desuden heller ikke opfundet Noget (er der Nogen, der her har seet og fundet Noget, da er det nok en Anden og ikke mig)«, s. 130. Videre skriver Nielsen, at »jeg jo ikke her oprindeligt tager af mit Eget, men blot tilegner mig, hvad jeg mener at have lært af en Anden«, s. 131.

I trykt udgave: Bind 23 side 308 linje 36

◀ **qua** : lat., som, i egenskab af.

I trykt udgave: Bind 23 side 309 linje 13

◀ **Den Prædiken af Mynster »Betragtning ... Evner ere negtede«** : sigter til J.P. Mynsters (258,29) prædiken »Betragtning af deres Skiebne, hvis Legeme mangler de sædvanlige Evner. Paa tolvte Søndag efter Trinitatis« over Mark 12,31-37, i *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* (261,24) bd. 2, nr. 50, s. 211-224.

I trykt udgave: Bind 23 side 309 linje 19

◀ **Underfundigt** : listigt.

I trykt udgave: Bind 23 side 309 linje 24

◀ **saadanne Lidende, om hvilke Evangeliet saa ofte taler** : Jf. fx Luk 14,21 og Matt 15,29-31, hvor det hedder: »Jesus gik videre derfra og kom til Galilæas Sø, og han gik op på bjerget og satte sig dér. Og store folkeskarer kom hen til ham med lamme, vanføre, blinde, stumme og mange andre. De lagde dem for hans fødder, og han helbredte dem, så skaren undrede sig, da de så, at stumme talte, vanføre blev raske, lamme gik, og blinde kunne se.«

I trykt udgave: Bind 23 side 309 linje 24

◀ **man har Exempler (...) at Tunghøre have været dybsindige Tænkere** : refererer Mynsters prædiken (309,19), hvor det s. 222 hedder: »Allerede hernede kiendes det jo ikke sielden, at der ere de, hvilke det var gavnligt at mangle de Evner, hvis Tab de dog vist selv, og Andre med dem, have beklaget, at de, i det det legemlige Lys var slukt for dem, skuede desto klarere med Sielens Øie, at de, i det de ikke fornem Verdens Tummel omkring dem, bevægede des alvorligere, des større Tanker i deres Inderste.« – **FE Homer**: gr. digter (o. 750 f.Kr.), som traditionelt ansås for at være ophavsmand til bl.a. *Iliaden* og *Odysseen*. If. en gammel tradition, der går tilbage til 7. årh. f.Kr., antoges han at have været blind.

I trykt udgave: Bind 23 side 309 linje 29

◀ **a la Goethe** : 306,13 og 306,14.

I trykt udgave: Bind 23 side 310 linje 7

◀ **Mynster har jo ogsaa dannet sig efter ham** : 306,13.

I trykt udgave: Bind 23 side 310 linje 7

◀ **Ham, Medlidenheden ... satte sig ganske i deres Sted** : sigter til den første af de tre taler i »Ypperstepræsten« – »Tolderen« – »Synderinden«, *tre Taler ved Altergangen om Fredagen*, Kbh. 1849, hvor SK om Kristus skriver: »Du Lidende, hvad fordrer Du? Du fordrer, at den Medlidende skal ganske sætte sig i Dit Sted: og Han, Medlidenheden, Han satte sig ikke blot ganske i Dit Sted, Han kom til at lide uendelig meget mere end Du!« SKS 11, 253.

I trykt udgave: Bind 23 side 310 linje 8

◀ **Foredrag** : dvs. den kunstnerisk fremførte prædiken.

I trykt udgave: Bind 23 side 310 linje 20

◀ **»den christelige Stat«** : *Chr. V's Danske Lov* (1683), 2. bog, kap. 2, tillod som eneste religion den evangelisk-lutherske. Dens bekendelsesskrift *Confessio Augustana* (*Den augsburgske Bekendelse*) var i princippet trosrættigt forpligtende for alle da. indbyggere indtil kodificeringen af religionsfriheden i *Danmarks Riges Grundlov* af 5. juni 1849, § 81. I Grundloven fastsættes det, at den evangelisk-lutherske kirke er 'den danske Folkekirke', der som sådan understøttes af staten.

I trykt udgave: Bind 23 side 310 linje 24

◀ **han maa være Ridder omtrent af de samme Ordener** : dvs. ligeledes være Ridder af Dannebrog (311,13) og tilhøre en af dens dengang 3 klasser.

I trykt udgave: Bind 23 side 310 linje 37

◀ **endogsaa** : endog, tilmed.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 5

◀ **Jeg har hørt en Præst (...) men heller ikke mere** : Den pågældende er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 8

◀ **paa Mark og Skilling** : 299,18.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 11

◀ **Jeg har hørt en Præst ivre mod at Geistligheden udpyntedes med Stjerner og Baand** : Den pågældende er ikke identificeret. Dannebrogordenen stiftedes 12. okt. 1671 af kong Christian V. Kort efter kong Frederik VI's tronbestigelse indledtes med forordning af 28. juni 1808 en demokratisering af ordenen, der for fremtiden ikke skulle være forbeholdt adelige alene. På SKs tid var der tre klasser: Storkors, Kommandør og Ridder af Dannebrog. Dens ordenstegn skulle være et »udvortes Tegn paa erkendt Borgerværd«, uden hensyn til stand og alder. Dermed åbnedes for, at gejstlige og professorer blev dekoreret med ordener. Her sigtes til dens dengang højeste klasse, nemlig storkorsridderne, der, hvis der var tale om gejstlige, måtte bære et guld kors i bånd om halsen og et storkors forsynet med sølvstråler, der dannede en stjerne.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 13

◀ **Ridder af Dannebrog** : sigter til medlemmerne af den laveste klasse af Dannebrogordenen (311,13). Mens dens højere klasser bar ordenens guld kors i et bånd fra højre skulder el. om halsen, skulle Riddere af

Dannebrog bære den i kjolens knaphul på venstre bryst.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 14

◀ **Alt** : dvs. alt; allerede.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 21

◀ **at praktisere (...)** **ud** : ved hjælp af kneb el. list komme af med noget.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 22

◀ **1000 Geistlige** : 299,6.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 24

◀ **Udkommet, nogle af dem et meget rigeligt Udkomme** : I købstæderne havde borgerne pligt til at yde præsten et pålignet beløb, 'præstepenge', mens bønderne i landsognene tilsvarende skulle betale præsten en vis procentdel af deres animalske produkter og især korn, 'tiende'. På kirkens højtidsdage kunne menighedens medlemmer (ofte ved indsamling i kirken) betale deres præst en frivillig pengegave, et 'offer'. I en vis udstrækning modtog præsten endvidere 'accidenser', dvs. vederlag for at forrette kirkelige handlinger som brudevielse, barnedåb og begravelse. Se C.C. Boisen *Om Kirken og præstens Forhold til samme*, Kbh. 1834, s. 61-70.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 25

◀ **en Mellemskab** : den del af en militær stab, der ikke direkte er involveret i kamphandlinger, som læger, dyrlæger, regimentsmusikere og intendanten; et følge.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 36

◀ **Spillemand** : militærmusikere.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 36

◀ **Hoboister** : dvs. oboister.

I trykt udgave: Bind 23 side 311 linje 36

◀ **Skolelæreren underviser jo Børnene i Xstd** : If. forordning af 20. marts 1844 ang. »Borger- og Almueskolevæsenet« i København måtte udelukkende teologiske kandidater og pastoralseminarets dimittender undervise i religion i offentlige skoler. Skolernes opgave var »at sikre den opvoxende Ungdoms tilbørlige Oplærelse saavel i Christendommens Sandheder, som i de Kundskaber og Færdigheder, som for det borgerlige Liv ere fornødne«. Provinserne havde forskellige reglementer. Hvis religionsundervisningen foretoges af almindelige lærere, havde sognepræsten tilsynspligt. Undervisningen støttede sig oftest til *Dr. Morten Luthers liden Catechismus* (302,2) og til *Balles Lærebog* (262,29), der første gang udkom 1791 og blev autoriseret til indførelse i alle skoler 1794. Den var indtil 1856 den officielle lærebog i religionsundervisningen.

I trykt udgave: Bind 23 side 312 linje 16

◀ **naar vi ere blevne 25 Aar gamle** : Den juridiske myndighedsalder var på SKs tid 25 år.

I trykt udgave: Bind 23 side 312 linje 22

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 312 linje 35

◀ **Saa gaaer der en Deel Forventningens Aar hen, i hvilke Candidaten venter til hans Tour kommer, at han kan begynde at søge** : hentyder til Hans Peter Kofoed-Hansen (263,22), der blev cand.theol. 1837. Fra begyndelsen af 1840'erne søgte han uden resultat flere embeder som præst. Endelig blev han 24. juni 1849 udnævnt til residerende kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn og 9. sept. samme år indsat sammesteds.

I trykt udgave: Bind 23 side 312 linje 41

◀ **hvis saa** : hvis det (sidste) er tilfældet.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 8

◀ **En Arbejder er sin Løn værd** : citat fra Luk 10,7, jf. også 1 Tim 5,18.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 11

◀ **ganske vist** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 11

◀ **med Tak til** : med tak endda, oven i købet med tak.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 17

◀ **Staten har nu engang arrangeret det med disse 1000 Levebrød** : 299,6.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 23

◀ **Staden fE arrangerer det med 50 Bagergaarde** : Ved reskript af 28. april 1739, V, § 2, blev bestemt, at »Bagerne [i København] skal til et vist Tal, nemlig 50, fastsættes, og Bager-Rettigheden bør følge et lige Antal af Bagergaarde«. Denne anordning var stadigvæk gældende på SKs tid. Bagerlavet førte især i 1840'erne en hårdnakket kamp for dette monopol. Ved Rigsdagens første samling den 30. jan. 1850 forelagdes et lovudkast, der sigtede på at opbløde monopolet og afskaffe det helt med virkning fra 1. jan. 1860. Jf. *Departementstidenden*, udg. af J. Liebe, nr. 26-27, 25. febr. 1850, s. 341-352.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 29

◀ **Den Gud i Himlene, der sørger for Spurvene** : spiller på Luk 12,6-7 (NT-1819): »Sælges ikke fem Spurve for to Penninge? og ikke een af dem er glemt af Gud. Ja, [end]og Haarene paa Eders Hoved ere alle talte; derfor frygter ikke, I ere bedre end mange spurve.« Jf. også Matt 10,29 og Matt 6,26.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 33

◀ **om fornødent gjøres** : om nødvendigt, hvis omstændighederne kræver det.

I trykt udgave: Bind 23 side 313 linje 39

◀ **Luther** : 262,2.

I trykt udgave: Bind 23 side 314 linje 8

◀ **I een og samme Prædiken ... Forbandelse over Land og Folk** : sigter til Luthers evangelieprædiken til pinsedag over Joh 14,23-31 (om stormen på søen) i *En christelig Postille* (262,2) bd. 1, s. 341-354. Her hedder det s. 348, sp. 2: »Ja, en Christen er et mildt, sagtmodigt, taalmodigt Menneske, som tjener Enhver, med Lærdom, Raad, Trøst og Gave, et Menneske, for hvis Skyld Gud sparer Land og Folk, med eet ord, en saadan Mand, ved hvem Gud taler, lever og virker, hvad han taler, lever og fuldbringer.« Få sætninger længere nede tilføjes, s. 348, sp. 2: »Men for Verden er han [den kristne] forborgen og ubekjendt. Den er ej heller værd, at den skulde kjende slige Guds Mænd, men maa holde dem for Uskud, for Alles Skovisk, som St. Paulus siger, I Cor. 4,13. Ja, den maa betragte dem som Ulykkes-Fugle, der bringe Fordærvelse og Forbandelse over Land og Folk, og derfor, jo før jo hellere, bør gjøres et Hoved kortere, Gud til Ære og Verden til Renselse.«

I trykt udgave: Bind 23 side 314 linje 13

◀ **Og saaledes taler Luther ... bliver det strax Uveir** : sigter til Luthers evangelieprædiken til 4. søndag efter helligtrekongersdag over Matt 8,23-27 (om stormen på søen) i *En christelig Postille* (262,2) bd. 1, s. 168-175. S. 168, sp. 1f., hedder det: »Den Herre Jesus gaaer i Skibet med sine Disciple. Endnu er der et mildt og behageligt Vejr paa Himlen; ogsaa Havet er stille og roligt. (...) Men aldrig saasnart sidder Christus med sine Disciple i Skibet, aldrig saasnart støde de fra Land og komme ud paa Søen, før der rejser sig saa stærk en Storm, at Skibet faaer een Overhaling efter en Anden (...) Saaledes gaaer det, kommer Christus i Skibet, saa er det snart forbi med det stille Vejr, saa bryder snart et Uvejr løs!« Jf. også s. 169, sp. 2: »Kjære, har du aldrig læst i Evangeliet, at der flux rejser sig et Stormvejr, saasnart Christus kommer i Skibet og ud paa havet?« Jf. journaloptegnelsen NB9:22, i *SKS* 21, 210,3, hvor SK også hentyder til dette sted.

I trykt udgave: Bind 23 side 314 linje 18

◀ **der levede i Fred og Ro (...)** hedder i en Prædiken af Luther : Kilden er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 23 side 314 linje 22

◀ **taget forfængelig** : misbrugt på en letfærdig måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 314 linje 31

◀ **tilgavns** : grundigt, fuldt ud.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 2

◀ **Medlevende** : samtidige.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 2

◀ **Vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 6

◀ **at driste** : at turde, at være modig.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 10

◀ **ligeligt** : på lige fod.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 14

◀ **i Ungdommens Dage** : 271,28.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 17

◀ **opfange** : tage til fange.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 29

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 32

◀ **feriere** : holde fri, hvile ud.

I trykt udgave: Bind 23 side 315 linje 35

◀ **gjør det med det Gode** : spiller på talemåden »Hvem der ikke vil med det *Gode* [dvs. med fri vilje], han skal med det *Onde* [dvs. med tvang].« Den findes optegnet som nr. 3178 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* (277,17) bd. 1, s. 352.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 1

◀ **jeg bestandigt taler om, at jeg er uden Myndighed** : 272,1; se også NB8:15 i SKS 21, 151f.; NB9:56, i SKS 21, 233,2; NB10:19, i SKS 21, 265, og NB15:46, i SKS 23, 32.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 8

◀ **Er det saa** : forholder det sig således.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 19

◀ **»flaut«** : flovt. Betydningen var ny på SKs tid; ordet betød dengang primært kraftløs el. åndløs.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 22

◀ **ridiculy** : af fr. ridicule, latterligt.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 26

◀ **Underfundighed** : list, ofte med det formål at unddrage sig forpligtelser.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 33

◀ **øvet** : udøvet, praktiseret.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 35

◀ **dør hver Dag** : allusion 1 Kor 15,31, hvor Paulus skriver: »Ja, brødre, så sandt I er min stolthed i Kristus Jesus, vor Herre: Hver dag dør jeg.«

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 37

◀ **ængstet ... Samvittighed** : I journaloptegnelsen NB:79, i SKS 20, 69, henføres udtrykket »den ængstede samvittighed« til Martin Luther, som betegner mennesket i anfægtelsernes vold ved udtrykkene »blödes, verzagtes, erschrockenes, furchtsames, schuldiges, geängstetes Gewissen«. Jf. fx hans evangelieprædiken til første søndag i advent i *En christelig Postille* (262,2) bd. 1, s. 15-30, især s. 18, s. 20f. og s. 27f.

I trykt udgave: Bind 23 side 316 linje 37

◀ **som naar i Eventyret den grusomme Stedmoder ... for at plage Stedbarnet** : hentyder til et bredt overleveret eventyrmotiv, der er kendt som H913.1.3 (jf. også S31) i Stith Thompson *Motif-Index of Folk-Literature*, Bloomington og London 1966 [1955-58]. Motivet findes fx i »Die drei Männlein im Walde« (nr. 13), »Aschenputtel« (nr. 21) og »Frau Holle« (nr. 24) i *Kinder- und Haus-Märchen*, udg. af J.L.K. og W.K. Grimm, bd. 1-3, 2. udg., Berlin 1819-22 [1812], ktl. 1425-1427.

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 2

◀ **Kjerlighedens Gud** : hentyder til 1 Joh 4,7-8 (NT-1819): »I Elskelige! lader os elske hverandre; thi Kierligheden er af Gud, og hver den, som elsker, er fød af Gud, og kiender Gud. Hvo [den] som ikke elsker kiender ikke Gud; thi Gud er Kierlighed.«

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 4

◀ **betræffende** : angående.

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 10

◀ **Intet mindre end** : alt andet end.

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 18

◀ **at elske »Næsten«** : sigter til anden del af kærlighedsbuddet i Matt 22,39; Luk 10,27; Rom 13,9; Gal 5,14 og Jak 2,8.

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 21

◀ **den menige Mand** : medlemmerne af de udannede, jævne samfundsklasser.

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 26

◀ **Første Gang man køber Spinat ... næsten altfor meget for 2 B** : Sommerspinat (*Spinacia oleracea inermis Moench*) bruges som grøntsag og kan høstes fra midt i marts indtil maj. – **2 B**: alm. benyttet tegn for skilling, en møntenhed, især i tidsrummet 1813-75, hvor der gik 96 skilling på en rigsdaler (299,18). På SKS tid kostede et halvt kilo rugbrød 2-4 skilling.

I trykt udgave: Bind 23 side 317 linje 31

◀ **er det saa** : forholder det sig således.

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 2

◀ **Hos Garveren leed jeg forrige Sommer af Stank usigeligt** : SK havde den 28. sept. 1848 indgået en kontrakt med garvermester Johan Julius Gram (KA, D pk. 8 læg 21) om leje af lejligheden på 1. sal i Grams ejendom i Rosenborggade, Klædebo kvarter, matrikel nr. 156 A, gadenr. 7 (se kort 2, C1). If. kontrakten skulle indflytningen ske til oktober flyttedag, der i 1848 var den 17. I sommeren 1849 boede SK således i garvermester Grams ejendom, og husværten synes at have garvet skind både i gården og på gaden. Den ilde lugt, som dette medførte, omtaler SK i journaloptegnelsen NB12:143 med titlen »Den forløbne Sommer« fra sept. 1849, i SKS 22, 232f., hvor det hedder: »Saa har Garveren hos hvem jeg boer Sommeren igjennem plaget mig med Stank.«

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 16

◀ **det Hele var mig ogsaa for dyrt** : If. lejekontrakt med garvermester J.J. Gram fra 28. sept. 1848 måtte SK betale 200 rigsdaler (299,18) for det halve år, han benyttede den 196 m² store lejlighed. Den omfattede bl.a. 6 værelser, pigekammer, køkken og et kvistkammer (KA, D pk. 8 læg 21).

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 18

◀ **Hvor jeg nu boer** : Efter at have boet fra 17. okt. 1848 i Rosenborggade matrikel nr. 156 A (gadenr. 7)

flyttede SK april flyttedag, som i 1850 var den 16., til Nørregade 43 (se kort 2, B1). I lejekontrakten med murermester Frantz Ludvig Wahl fra 27. febr. 1850 hedder det: »Til Magister art: S.A. Kierkegaard bortleier Undertegnede fra førstkommande April Flyttedag 1850, 2^{den} Salsetage i Forhuset i Gaarden N° 43 paa Nørregade bestaaende af 5 Værelser Kjøkken Pige-kammer og Corridor, et Pulterkammer i 2 Afdelinger og en Brændekielder, fælleds Tørreløft og Vaskehuus, alt for den halvaarlige Leie 140 Rbd. skriver Eet Hundrede og Fyrgetyve Rigsbanktaler i rede Sølv, alle nuværende Skatter iberegnete« (KA, D pk. 8 læg 22).

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 19

◀ **den Bekymring med Strube** : Frederik Christian Strube (1811-67), isl. snedkersvend, som med hustru og to døtre logerede hos SK 1848-52. Strube var fra 1. til 9. dec. 1848 indlagt på Frederiks Hospital i København, medicinsk afdeling A, fællesstue MM (RA. 257, Frederiks Hospital. 1757-1850 Sygejournaler, 1848 mm., 683, blad 356); jf. Peter Tudvad *Kierkegaards København*, Kbh. 2004, s. 348-354.

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 22

◀ **det Msk. jeg havde arvet efter Fader, kjendt i 20 Aar** : Fr. Chr. Strube kom 1824 fra Island til København og gik i lære som snedker. SKs bekendtskab med ham skyldes formentlig, at Strube i juni 1837 blev gift med Elisabeth Sørum (1807-86), der var Michael Pedersen Kierkegaards (272,26) tjenestepige. Jf. også et brev til Hans Peter Barfod (1834-92), dateret 12. sept. 1869, hvori Andreas Ferdinand Schiødte (1816-87) nævner, at SK »havde associeret sig med en Snedkersvend, som hørte til hans Barndomsbekjendtskab, hvis Familie nok holdt Huus for ham og hans Tjener« (*Søren Kierkegaard truffet, Et liv set af hans samtidige*, samlet og udg. af Bruce H. Kirmmse, Kbh. 1996, s. 272; jf. s. 287).

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 23

◀ **bliver exalteret, maa paa Hospitalet, vil reformere hele Verden** : If. hospitalets journal led Fr. Chr. Strube af »Monomania«, dvs. partiel sindssyge. Årsagen angives som: »Rimeligvis grublen over tidens opgaver i forbindelse med ærgrelser over formentlig chikane.« Videre hedder det, at patienten »skal kun i omtrent 14 dage have vist tegn på sindsforvirring. Denne tilskrives for en del ærgrelser og muligen chikaner, som han har været udsat for som medlem af en nedsat kommission til at bedømme laugsvæsnet; overhovedet synes hans tanker at være meget sysselsatte med de politiske og sociale problemer« (RA. 257, Frederiks Hospital. »Medicinske Journaler. December 1848.« Medicinsk Afdeling, 1757-1851 Journaler, 1848 September - December, 1849).

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 26

◀ **al den Omsorg for ham** : SK synes at have sørget for, at Fr. Chr. Strube kunne indlægges på Frederiks Hospital. Jf. SKs udaterede koncept til et takkebrev til prof. Seligmann Meyer Trier (1800-63), overmedicus (medicinsk overlæge) ved Frederiks Hospital: »Lad mig endnu engang takke Dem for min Snedkersvend; han er atter, hvad han i 25 Aar har havt Ære af at være, en Arbejder med Liv og Sjæl, en Arbejder, som vel tænker ved sit Arbejde, men ikke tager fejl og vil gjøre det at tænke til sit Arbejde. See derfor haaber jeg igjen ikke at tage fejl, naar jeg tænker, at han nu væsentligen er helbredet, hvorfor jeg ogsaa har ladet ham blive boende hos mig, da jeg nok mærkede, at det vilde bedrøve ham meget at komme nu til at flytte. Saaledes er Alt i Orden; men ikke sandt, hvad De selv, da jeg sidst havde den Fornøielse at tale med Dem, yttrede, hvad jeg paaskjønnede og paaskjønner som et yderligere Beviis paa Deres Velvillie for mig - ikke sandt, det vil De ogsaa til sin Tid erindre, om den skulde komme: dersom han skulde faae et Tilbagefald, saa lader jeg Dem det øieblikkelig vide, og saa bliver han saa hurtigt som muligt modtaget paa Hospitalet«, nr. 192 i B&A bd. 1, s. 217.

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 30

◀ **nogenledes** : nogenlunde.

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 32

◀ **regulere** : bringe i orden; helbrede.

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 32

◀ **ecclatant** : opsigtsvækkende.

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 34

◀ **i min Pult og i min ene Kasse den af Mahogni** : På auktionen 2.-3. april 1856 over SKs bohove solgtes bl.a. en skrivepult (125,5 cm x 116 cm x 78,8 cm) og en kasse af mahogni; jf. *Alt blev godt betalt. Auktionen over Søren Kierkegaards indbo*, udg. af Flemming Chr. Nielsen, Viborg 2000, s. 26f., 29 og 56. I en optegnelse, formentlig fra dec. 1849, nævner SK en mahognikasse til opbevaring af manuskripter: »Det paa

Titelbladet af de tvende Noter omtalte Forord ligger i en lille Pakke for sig selv 'løse Blade til Regnskabet og tre Noter', hvilken Pakke igjen ligger i den større Pakke: Om min Forfatter-Virksomhed, hvilken ligger i denne (den Mahogni-) Kasse«, *Pap. X 5 B 164.*

I trykt udgave: Bind 23 side 318 linje 39

◀ **troeste** : mest trofaste.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 4

◀ **Anders** : Anders Christensen Westergaard (1818-67), værnepligtig bondesøn og SKs tjener siden maj 1844. Jf. NB4:158, i SKS 20, 360,35 med kommentar.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 5

◀ **at jeg ikke mere har Raad til at producere** : 258,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 11

◀ **qua** : lat., som, i egenskab af.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 16

◀ **Undseelse** : tilbageholdenhed, skyhed.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 18

◀ **Poeniterende** : en, der angrrer el. gør bod.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 20

◀ **eo ipso** : lat., netop derved.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 24

◀ **Sviig** : dvs. svig, bedrag.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 30

◀ **R. Nielsen** : 264,27.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 34

◀ **vistnok** : ganske vist, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 35

◀ **Socrates** : Den gr. filosof Sokrates (o. 470-399 f.Kr.) udviklede sin tænkning i dialog med sine samtidige og har intet skriftligt efterladt, men hans karakter, virke og lære er hovedsagelig blevet skildret af tre samtidige forfattere, nemlig Aristofanes i komedien *Skyerne*, Xenofon i de fire 'sokratiske' skrifter, herunder mindeskiftet om Sokrates *Memorabilia*, og Platon i dialogerne. Sokrates blev af en folkedomstol i Athen dømt til døden for ikke at anerkende statens guder og for at fordærve ungdommen; dommen fuldbyrdes ved, at han drak et bæger skarntydesaft.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 35

◀ **Plato** : Den gr. filosof Platon (427-347 f.Kr.) var elev af Sokrates, som han mødte som 20-årig, og til hvem han var nært knyttet i de sidste år inden Sokrates' henrettelse. Hvorvidt han i sin fremstilling af Sokrates i dialogerne trak på hans lære eller tillagde ham sine egne tanker, er et stadig omdiskuteret spørgsmål.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 35

◀ **sit Analoge** : dvs. sit analogon, sit tilsvarende.

I trykt udgave: Bind 23 side 319 linje 36

◀ **betænkte sig ikke paa** : tøvede ikke, havde ingen betænkeligheder ved.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 2

◀ **fordulgte hvorfra** : skjulte, hvor de kom fra.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 6

◀ **endelig angav han da sin Kilde, men forfulgte efter hvilken Maalestok han havde det derfra, item at jeg privat havde anvendt overordentlig paa at sætte ham ind i min Sag** : sigter til SKs samtaler med Rasmus Nielsen på deres spadsereture (264,27). Da Nielsen udgav *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (264,30), skrev SK i maj 1849 i journaloptegnelsen NB11:46, i SKS 22, 32: »R. Niensens Bog er udkommet«, og fortsatte: »Skrifterne ere plyndrede paa mangfoldig Maade; just Pseudonymerne meest, hvilke han derfor aldrig citerer, maaskee, ganske snildt beregnet, som de mindst læste. Og nu mine Samtaler!« Først i Niensens anmeldelse af H.L. Martensens *Den christelige Dogmatik* (266,30) under titlen *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«*. En undersøgende Anmeldelse, Kbh. 1849, ktl. 701, citerer han meget udførligt fra SKs pseudonyme skrifter. – **item**: lat., ligeledes.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 6

◀ **Styrelsens**: dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 10

◀ **Dyrehaugsbakken** : et marked med boder, gøgl og andre folkelige forlystelser ved Kirsten Piils kilde i Jægersborg Dyrehave nord for København. På SKs tid holdt markedet åbent fra Skt. Hans dag (24. juni) til Mariæ besøgelsesdag (2. juli).

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 13

◀ **Udskrigerens**: en, der med høje råb reklamerer for gøgl el. forlystelser, fx på en markedsplads.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 14

◀ **en Nympe** : i gr. mytologi en naturguddom, siden alm. brugt om et sart kvindeligt væsen.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 14

◀ **længst** : for længe siden.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 16

◀ **at friste Gud** : 285,29.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 28

◀ **det Fortjenstlige** : 264,19.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 29

◀ **hvor der er Fare, der skal jeg sandeligen ikke gaae hen** : spiller på H.A. Brorsons salme »Jeg gaaer i Fare, hvor jeg gaaer« (1734). Salmen blev optaget i hans *Troens rare Klenodie* (1739) i afsnittet »Om Tilliid paa Gud«, jf. *Troens rare Klenodie, i nogle aandelige Sange fremstillet af Hans Adolph Brorson*, udg. af L.C. Hagen, Kbh. 1834, ktl. 199, s. 279. DDS-2002, nr. 45.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 31

◀ **dandse paa Roser** : spiller på ordsproget »Man kan ikke altid dandse paa Roser«, optegnet som nr. 2184 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 83.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 34

◀ **sædelig** : moralsk.

I trykt udgave: Bind 23 side 320 linje 34

◀ **taget (...) forfængelig** : misbrugt på en letfærdig måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 3

◀ **lide om saa var indtil Døden** : 284,16.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 5

◀ **glad skal jeg være, altid glad - »i Gud«** : allusion til Fil 4,4, hvor Paulus skriver til filipperne: »Glæd jer

i Herren! Jeg siger atter! Glæd jer!« Jf. Fil 3,1.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 6

◀ **lidende Sandhedsvidne** : martyr.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 7

◀ **Kjød og Blod** : fast udtryk, der bruges seks gange i NT, nærmest som betegnelse for det forgængelige menneske, jf. fx 1 Kor 15,50; Matt 16,17; Gal 1,16; Ef 6,12.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 12

◀ **Hvad har Peter ikke udholdt i de 3 Dage (...) efter at have fornægtet ham** : hentyder til beretningen om Peter (301,12), der inden Jesu korsfæstelse fornægtede ham tre gange, jf. Matt 26,69-75.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 14

◀ **ikke forskudt, men taget til Naade og blev hvad han var Apostel** : dvs. ikke udstødt, men tilgivet; efter Jesu død og opstandelse blev Peter leder af den kristne menighed i Jerusalem. I ApG 15,7 siger Peter, at han blev udsendt som missionær: »Brødre, I ved, at Gud for længe siden blandt jer udvalgte mig, for at hedningerne af min mund skulle høre evangeliets ord og komme til tro.«

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 17

◀ **Jehovas**: Guds navn i GT. Da jøderne ikke måtte udtale Guds navn, blev de fire konsonanttegn JHWH i den hebr. tekst forsynet med vokaltegnene for »o« og »a« fra 'Adonāj, som på hebr. betyder Herren, for at minde læseren om, at der i stedet for Jahwéh – el. som det ofte gengives Jahve – skulle læses 'Adonāj; deraf den fejlagtige læsemåde Jehova, som var alm. på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 19

◀ **Moses** : den centrale figur i 2-5 Mos. Han fører på Guds befaling israelitterne ud af Egypten og formidler på Sinaj Guds lov til folket.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 20

◀ **der ikke kom ind i det forjættede Land blot fordi han tvivlede** : hentyder til 4 Mos 20,12, hvor Herren siger til Moses og Aron: »I troede ikke på mig og agtede ikke min hellighed for øjnene af israelitterne; derfor skal I ikke komme til at føre denne forsamling til det land, jeg har givet dem.« If. 5 Mos 34,4 fik Moses inden sin død lov at se ind i det forjættede land, Israel, men kom ikke ind i det.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 20

◀ **at den ikke bedaarer mig** : dvs. gid den ikke bedårer (vildleder, fortryller) mig.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 22

◀ **tog den forfængelig** : skulle misbruge den på en letfærdig måde.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 23

◀ **at nu Xstd. ikke mere er stridende** : spiller på det lat. dogmatiske udtryk 'ecclesia militans', dvs. 'den stridende kirke', som i ældre teologi betegnede en kirke, der er uens el. i strid med sin omgivelse. Den strid ville kirken være underlagt indtil Kristi genkomst; først da ville den blive til 'ecclesia triumphans', dvs. den sejrende kirke. Se fx Karl Hase *Hutterus redivivus oder Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche*, 4. udg., Leipzig 1839 [1828], ktl. 581, § 124, s. 312f., hvor det hedder: »Die lebendige Gemeinsh., durch welche Xstus allezeit die Menschh. aufnimt in die Versöhnung, u. erhält in der Gnade, ist die Kirche, als das von Xto gestiftete, mit der Welt streitende (*Ecc. militans*, Eph. 6, 12.), einst siegende (*triumphans*, Hebr. 12, 23.) Reich Gottes auf Erden.«

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 29

◀ **var saa** : forholdt sig således.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 32

◀ **Og dog siges jo ... at det vilde gaae ham saa** : således fx i J.L. Heiberg (280,7) *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid. Et Indbydelses-Skrift til en Række af filosofiske Forelæsninger*, Kbh. 1833, ktl. 568: »Hvis Christus vendte tilbage til de nuværende Christne, vilde han neppe blive synderlig

bedre behandlet af dem, end fordum af Jøderne.« Heiberg tilføjer dog: »Korsfæste ham, vilde man vel ikke, siden Torturen er afskaffet; men vore Læger vilde angive ham som Qvaksalver, vore Jurister som Forstyrre af den borgerlige Orden, og Theologerne, disse hans fødte Forsvarere, hvorledes vilde vel de tage imod ham? De Orthodoxe vilde kalde ham en falsk Lærer, og Rationalisterne en Sværmer«, s. 19f.

I trykt udgave: Bind 23 side 321 linje 34

◀ **Plato** : 319,35 .

I trykt udgave: Bind 23 side 322 linje 1

◀ **Psalm 595 i evangeliske Psalmebog** : sigter til Bernhard Severin Ingemanns salme »Til Naadens store Aandefest«, af J.P. Mynster optaget som nr. 595 i »Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog. Ved Kongelig Resolution af 20de Febr. 1845 autoriseret til Brug i de Menigheder, som maatte ønske at afbenytte det« i *Evangelisk-christelig Psalmebog* (274,30). Salmen lyder i sin helhed: »Til Naadens store Aandefest / Mig kalder Herrens Stemme: / Far hen, hvad her mig glædede meest, / Har det hos Gud ei hiemme! / Far hen, hvad ei mig følge kan! / Ei Guld, ei Gods, ei Agerland / Skal Herrens Giest nedtvinge. // 2. Brist, brist, hvert Baand, mig holder fast, / Og fra min Gud bortdrager! / Om Hiertet med de Baand end brast, / Om saaret Siel end klager; / O, Herre, giv mig Kraft og Mod! / Hvis ei for dig jeg Alt forlod, / Med dig mit Alt jeg tabte«, s. 37f.

I trykt udgave: Bind 23 side 322 linje 16

◀ **Foredrag** : (æstetisk) fremførelse.

I trykt udgave: Bind 23 side 322 linje 22

◀ **paa tvært** : på tværs.

I trykt udgave: Bind 23 side 322 linje 26

◀ **Standsningen** : 256,2.

I trykt udgave: Bind 23 side 322 linje 28

◀ **bringes an** : fremsættes, fremføres.

I trykt udgave: Bind 23 side 322 linje 32

◀ **Luther** : 262,2.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 2

◀ **gesvindt** : hurtigt, let.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 4

◀ **sig selv betræffende** : hvad ham selv angår.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 6

◀ **vistnok** : ganske vist, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 6

◀ **gift og dog ikke som gift, i Verdsligheden og dog som fremmed, skjøndt deeltagende i Alt, o: s: v:** : hentyder til 1 Kor 7,29-31, hvor Paulus skriver: »Men det siger jeg, brødre: Tiden er knap. Herefter skal de gifte være, som om de ikke var gift, de grædende, som om de ikke græd, de, der glæder sig, som om de ikke glædede sig, de, der køber, som om de ingenting fik, og de, der gør brug af verden, som om de ikke udnyttede den. For denne verden, som den er, går til grunde.« Jf. Luthers epistelprædiken til 3. søndag efter påske over 1 Pet 2,11-20 i *En christelig Postille* (262,2) bd. 2, s. 240-248. Her citerer han, s. 245, sp. 2, Paulus fra 1 Kor 7,29-31, hvorefter han fortsætter: »Hvorledes rimer det sig sammen? (...) En Christen lever i dette jordiske Liv; han bygger, køber, handler og vandrer med Andre, og gjør Alting med, hvad der hører til dette Liv, dog ej anderledes, end som en Gjæst, der gjør hvad Verten fordrer af ham, hvad der er Landets, Stadens eller Herbergets Ret og Skik, men ikke gjør sin Regning paa at blive der.«

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 8

◀ **Sviig** : dvs. svig, bedrag.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 18

◀ **forsøgt** : prøvet, erfaren.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 20

◀ **den uhyre Forargelse ... da han giftede sig** : Luther, der 1505-24 var augustiner munk, forlovede sig 13. juni 1525 og giftede sig 27. juni samme år med den forhenværende nonne Katharina von Bora (1499-1552). Som reaktion herpå omtaler fx C.F.G. Stang *Martin Luther. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart 1838, ktl. 790, s. 303, de »vielen Lästerungen und Verunglimpfungen, welche über Luther wegen seines Eintritts in den Ehestand gehäuft wurden«. Jf. N.M. Petersen *Dr. Martin Luthers Levnet*, Kbh. 1840, hvor det hedder: »I Verden opvakte dette Giftermaal Forargelse, og gav Anledning til allehaande Spot, saameget mere som Munk og Nonne, af hvilke efter et gammelt Sagn Antichristen skulde avles, her vare blevne forenede«, s. 109.

I trykt udgave: Bind 23 side 323 linje 21

◀ **Den store Nadvere** : 255,5.

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 2

◀ **med hvad Ret lader ... ihjelslaae, fordi de ikke kom** : sigter til lignelsen om kongesønnens bryllup i Matt 22,1-14, hvor det fortælles, at de indbudte mishandler og til sidst dræber kongens udsendte tjenere, hvorefter kongen bliver vred »og sendte sine hære ud og dræbte disse mordere og brændte deres by«, v. 7; (293m,23).

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 3

◀ **Os betræffende** : med hensyn til os.

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 6

◀ **vi have jo i Daaben lovet at komme** : 292m,6.

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 6

◀ **cfr p. 86.87** : se NB18:60, i SKS 23, 292f.

I trykt udgave: Bind 23 side 324m linje 1

◀ **Man beskylder Middelalderen for overspændt Aandelighed** : sigter formentlig til J.P. Mynsters (258,29) prædiken på første pinsedag, 19. maj 1850, i Christiansborg Slotskirke (se kort 2, B2), hvor han kritiserede eneboere og munke; (261,5).

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 12

◀ **i Fløiel med Stjerne og Baand** : Her kan være tænkt på J.P. Mynster, der som Sjællands biskop og kgl. konfessionarius måtte »bære sorte Fløiels Vinge-Kiorteler« (dvs. ornat i fuldt fløj), jf. forordning af 13. marts 1683 om klædedragter m.m., kap. 1, § 5, der stadig var gældende på SKs tid. Som gejstlig medlem af ordenen Storkors af Dannebrog (311,13) måtte Mynster også bære et guld kors i bånd om halsen, så det hang under præstekraven, og et storkors forsynet med sølvstråler, der dannede en stjerne, fæstnet på venstre bryst på sit fløjlsornat.

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 21

◀ **og han bliver 70 Aar** : J.P. Mynster fejrede sin 70-årsdag i 1845. Her sigtes dog nærmest til den traditionelle angivelse af et menneskeliv til at være 70 år, der går tilbage til Sl 90,10, og som her altså betyder 'hele sit liv'.

I trykt udgave: Bind 23 side 324 linje 25